

Etninė kultūra ir pilietiškumo ugdomas: problemos, perspektyvos

Angelė VYŠNIAUSKAITĖ

Gerbiamieji,

siunčiu žadetąjį straipsnį. Juo nepretenduoju į „prestižinių“ gretas. Tai tiesiog pasisakymas apie skaudžius dalykus, kuriuos būtina spręsti, tačiau kurių sprendimas vilkinamas, vis randant „aktualesnių klausimų“. Gal jų galima būtų spausdinti kaip diskusinį? O gal apskritai kaip „tyruose šaukiančioje“ etnologo balsą? Tai Jūsų šventa valia. Nepyksiu, jeigu ir visai nebedėsite. Ši pranešimą esu skaičiusi 1998 m. rugpjūčio 24 d. daugelio visuomeninių organizacijų surengtoje konferencijoje pasitarime Vilniaus Mokslininkų rūmuose. Klausytojų jis buvo teigiamai priimtas. Buvo siūloma jį kuo plačiau paskelbtį spaudoje. Pranešimą, prieš teikdama Jums, pataisiau, papildžiau kai kuria nauja medžiaga. Beje, minėtoje konferencijoje buvo priimta rezoliucija dėl pranešime keltų klausimų kreiptis į Vyriausybę, Seimą. Rezoliucija buvo parengta ir spalio 13 d. Lietuvai pagražinti draugijos centro valdybos išplėstiniame posėdyje priimta.



Žymusis semiotikas Algirdas Julius Greimas į klausimą, kas yra kultūra, atsakė taip: „Daug ką perskaitai, sužinai, paskui tai pamiršti. Kas išlieka tavyje, tai ir yra kultūra“. Atrodytų paradoksalu, tačiau tai yra tikra: kultūros (kaip ir antikultūros) dalykai žmogaus sąmonėje užsifikuoją visai nesąmoningai. Filosofas Krescencijus Stoškus sako, kad „kultūra – tai žmonių gyvenimo būdas, išaugęs iš jų gyvenimo sąlygų“.¹ Tai taip pat teisinga, jeigu pasižiūrėsime, pavyzdžiu, į Europos šiaurės tautas ir į Afrikos gyventojus. Antanas Maceina kultūros sąvoką išplečia, be kitų dalykų, pridėdamas dar jos téstinumo elementą: „Kultūra yra visa tai, kas protu ir kūnu sukuriama ir perduoda ma ateinančioms kartoms. Kultūra yra ilgo istorijos vyksmo ir tautos istorijos vaisius“.² Vadinas, filosofas kultūrai

priskiria tiek dvasinių, tiek medžiaginių vertybų sukūrimą ne tik esamuoju metu, bet kalba apie jas kaip išliekamą lobį tautos ilgaamžėje istorijoje, drauge pabrėždamas tiek to lobio perteikimo iš kartos į kartą, tiek jo perėmimo, pasisavinimo būtinumą. Sakoma, kad kultūros sąvoką sudaro keturi elementai: pasaulio pažinimas, pragyvenimo būdai, saviraiška, žmonių tarpusavio santykiai, išskaitant ir bendravimą tarp atskirų tautų.³

Taigi kultūra iš tikrujų yra visa tai, kuo žmogus gyvena, kokių motyvų yra skatinamas vienaip ar kitaip elgtis. Ir geri, ir blogi individuo veiksmai yra jo kultūros laipsnio rodiklis, nes jie priklauso nuo žmogaus nusiteikimo, jo vertybinių orientacijos. G. K. Murdockas, kalbėdamas apie kultūros prigimtį, teigia, jog „kultūra néra įgimta, ji kiekvieno individuo turi būti naujai įgyta ir perduodama iš kartos į kartą. Kaip tik liaudies papročių perdavimas užtikrina kultūros téstinumą nepaisant individuo laikinumo“.⁴

Mūsų protėviai, seneliai gal dar ir nežinojo kultūros termino. Visa tai, kas sudaro žmogaus kultūrą, jie jautė intuityviai, realiai išgyveno, diegė savo vaikų protuose ir širdyse, nes kultūra apėmė visą jų buitį ir būtį, lémė darbų pobūdį, elgesį, santykius šeimoje ir bendruomenėje, pagaliau ryšius su transcendentiniu pasaulyu. Neaptarta kaip filosofinė kategorija, kultūra visais laikais supo žmogų kaip oras. Jos terpéje žmogus formavosi kaip asmenybė, saviosios šeimos, giminės ir kaimo bendrijos narys.

Nors daugelis kultūros reišinių yra bendražmogiški, kiekvienoje tautoje, priklausomai nuo geografinių ir gamtinių sąlygų, išgyventos istorijos savitumų, natūraliai susiformuoja savitas kultūros suvokimo ir jos raiškos būdas, tai, ką vadiname etnokultūros vardu. Etnologinėje literatūroje tauta dažnai vadinama etnosu, o tautos kultūra – etnине kultūra, vadinas, būdinga kaip tik tai konkretiniai tautai. Tiesa, filosofas ir politikas Romualdas Ozolas etnosu ir tautos sąvokas skiria, teigdamas, kad „etnosas – tai savo papročių pasaulyje gyvenanti ir žodiniu pavidalu savo dvasines vertibes sauganti genetiškai nevariantiška žmonių bendrija; tauta – tai raštiškų susitarimų pasaulyje gyvenanti, fiksuotą teritoriją (valstybę) ginanti etninė arba etniniu lyderiu jungiama variantiškų etnosų žmonių

bendruomenė⁵. Atrodytų, kad etnosas – tai tik folkloro jungama, sakyto, gentinė bendrija, besiremianti vien dvasiniu paveldu, netgi raštijos neturinti, o tauta – jau aukštesnį raidos laipsnį pasiekusi ir, svarbiausia, iš keleto skirtingų etnosų kurioje nors teritorijoje valstybę sukūrusi žmonių bendrija. Vadinas, tautos savoka apimtų ir dabar bet kurioje valstybėje esančias vadina mažias tautines mažumas. O kaip tada suprasti savoką „etninis lyderis“?

Etnologas Petras Kalnius viename savo darbų skiria etninės kultūros ir etniškumo savokas. Jo žodžiai, „etninė kultūra – tai tradicinė liaudiškoji kultūra, apimanti tautos papročius, tradicinę medžiaginę buitį, tautosaką, muziką, šokių ir kt., o etniškumo savoka apima tautos savimonę, su tautos istorija susijusią atmintį bei jos išsaugojimo būdus, tautos sukurto valstybingumo gerbimą ir gynimą, tautinę savimonę, kurios sinonimas plačiaja prasme yra vadinamasis mentalitetas“.⁶ Visa tai teisinga, tačiau etninės kultūros ir etniškumo iš esmės neįmanoma išskirti: etninė kultūra be tautinės savimonės požiūrio į ją iš tikrujų taptų tikra praeities atgyvena, muziejų eksponatu. Būtent šitaip šiandien daugelio liberalių europocentristų į savają kultūrą žiūrima. Betgi taip nėra. Tautos savimonė, istorinės atminties gaivinama, visa, kas tautos kultūroje atitinka šiandienos žmonių pasaulėžiūrą, poreikius, išlikimo savimi aspiracijas, toliau tą kultūrą turtina ir tobulina. Juk tautos kultūra nėra kažkokia dogma. Ji – nuolat besivystantis, tobulėjantis ir naujomis įžvalgomis, pasiekimais turėjantis organizmas. Jeigu iš etninės kultūros turinio pašaliname etniškumo elementą, kitaip tariant, savo tautinės tapatybės suvokimą (taip liberalūs europocentrystinės orientacijos ideologai tapatina su nacionalizmu), tada, pasak C. Levi-Strausso, etninė kultūra tampa „kaip dievų ir protėvių kūrinys mitiškai įsisąmoninta, iš kartos į kartą perimama ir nuo inovacijų uoliai saugoma paprotinė, sinkretinė giminiinės bendruomenės kultūra, egzistavusi iki mieštų ir valstybės atsiradimo, o vėliau išliekanti kaip civilizacinių kultūros dalis bei aspektas tautos simboliuose, kalboje, folklore, papročiuose ir kitur“.⁷ O iš tikrujų, kaip pabrėžia K. Stoškus, „tradicija ir inovacija yra du tos pačios kultūros aspektai: pirmasis išreiškia kultūros išliekamumą kartu kaitoje, antrasis – jos kūrybiškumą“.⁸

Etnologai tautos etninę kultūrą taip apibūdina: „Etninė kultūra yra visų tautos (etnoso) socialinių sluoksnių istorijos eigoje sukurta, istorine savimone paremta, iš kartos į kartą perduodama ir nuolat atsinaujinanti materialinės ir dvasinės veiklos vertybų visuma, padedanti išlaikyti tautinį tapatumą ir atverianti galimybę kūrybiškai dalyvauti pasaulio tautų bendrijoje“.⁹ Teigdami, kad etninė kultūra nėra vieno kurio socialinio sluoksnio, pavyzdžiui, vien tik žemdirbių, o visos tautos ilgaamžės kūrybos rezultatas, kad iš kartos į kartą perduodama, jaunuojant kartą perimama, ji drauge ir pasipildo labiausiai priimtinomis tautai savo meto naujovėmis, suvokiame, kad ji iš tikrujų yra kiekvienam tautos nariui brangi vertybė, žinoma, jeigu individuas laiko save pilnaverčiu tautiečiu ir piliečiu.

O kas gi apskritai laikoma etninės kultūros vertybėmis? Tai kiekvienai tautai reikšmingi paveldimi, saugomi, naudojami ir nuolat praturtinami jos medžiaginės ir dvasinės kultūros tiek užfiksoti, tiek neužfiksoti dalykai kultūros paveldo ar gyvosios tradicijos pavidalu. Etninės kultūros paveldą sudaro visos iki šių dienų tautos sukurtos ir išlikusios praeities kultūrinės vertybės. Tai tiek žmonių atmintyje saugomi, tiek natūra išlikę architektūros, liaudies meno objektai, muziejuose sukaupti ir saugomi gamybos, buities, amatų reikmenys, įvairių institucijų archyvuose esantys vaizdo ir garso įrašai, rankraščiai ir fotografijos, kur užfiksuta kalbos, tautosakos, muzikos, choreografinės, papročių ir apeigų palikimas. Etninės kultūros paveldas teikia dabarčiai ją kūrusios ir puoselėjusios tautos praeities dienų kultūrinį vaizdą, padeda suprasti tautinės kultūros raidos tendencijas, atskirk istorijos laikotarpių kultūros savitumus. Daugeliu atveju išsaugotas etninės kultūros paveldas tampa atsparos tašku įvairių sričių profesionaliajai dabarties kūrybai.

Neretai tačiau etninės kultūros paveldas, tapatinant etninę kultūrą tiktais su praeitim, nurašomas, laikomas vien archaika, nesuvokiant jo esminės reikšmės kiekvieno individuo tautinės tapatybės išlaikymui. Netgi iš aukštų tribūnų išdrįstama teigti, kad tautos kultūrinė praeitis neverta modernaus žmogaus dėmesio, kad prioriteto teikimas etninei kultūrai tariamai stabdąs tautos kultūros pažangą. Iš tikrujų pas mus sklinda labai stipri Vakarų postmodernizmo banga. „Postmodernizmas į pirmąją vietą kelia asmenį, jo saviraišką. Bet mes Lietuvoje matome ne tiek postmodernizmo, kiek „juodosios bangos“ – masinės kultūros įsiveržimą“, – vienoje Vilniaus radio laiduje¹⁰ kalbėjo prof. Romualdas Grigas. Modernizmui ypač pasiduoda šiuolaikinis jaunimas, augęs sovietizmo sąlygomis. Iki Atgimimo buvome lenkiami į „vyresnijį broli“, bet į jo persamos kultūros modelį žiūréjome gana atsainiai, o dabar nekritiskai pasiduodame Vakarų pseudokultūros invazių. Tuo ypač dosni televizija. Visokie „šou“, serialai – muižlo operos propaguoja seksą, smurtą. Visa tai kaip lavina pilama ant vargo Lietuvos piliečio galvos, ypač nuodija vaikų, paauglių sąmonę, apskritai migdo visuomenės socialinį ir moralinį jautrumą vertybėms. Žymioji pedagogė prof. Meilė Lukšienė, kūrusi Tautinės mokyklos konцепciją, esmingai prisdėjusi prie Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos Bendrujų programų I–X klasėms kūrimo, dabar be jokių rezervų pareiškė: „Demokratija be dorovės visuomenę veda antihumanistiška kryptimi. Laisvė be ribų virtsta anarchija. Deja, vis dažniau į moralės dalykus žiūrima kaip į atgyveną. Tačiau tik gilus vertybinius, iš esmės pagrįstas dorove santykis su kultūra gali apsaugoti nuo kultūros grojimo“.¹¹

Esant tokiai situacijai, šiandien visu ryškumu iškyla gyvosios etninės tradicijos svarba ir reikalingumas visuomenei. Gyvoji etninė tradicija – tai paveldėtos iš ankstesnių kartų kultūros perėmimas, jos atnaujinimas, tolesnis kūrimas ir puoselėjimas. Filosofas Arvydas Šliogeris 1994 me-

tais dar neneigė etninės kultūros reikalingumo lietuvių tau-tai. Priešingai – tada jis pabrėžė, kad „žmogus tampa aiškus sau tik įsišaknydamas į gyvąją tradiciją, nes tradicija kiekvienam individui duoda sielos, dvasios ir gyvenimo for-mas. Jei tradicija miršta, tos formos išskysta, individas tam-pa „neaiškus žmogus“.¹² Iš tikrujų beveidžiai tampa žmo-nės, pasišovęapti tiktai „pasaulio piliečiais“, kuriems ne tik savosios tautos istorija, išgyventos kančios, bet tautos kultūra apskritai ir netgi patsai žodis „tauta“, kaip vienoje radijo laidoje yra pasakės „Laisvosios Europos“ korespon-dentas Virgis Valentinavičius, „kelia juoką... Kuo, jei ne savo tiška asmenybės destrukcija galima būtų paaiškinti aukščiau minėto filosofo A. Šliogerio teiginį 1998 m. birže-lio mén. Anykščiuose vykusioje „Santaros–Šviesos“ kon-ferencijoje, kad „pagarba praeicių tolygi pagarbai lavo-nui“,¹³ arba Lietuvos Respublikos kultūros ministro Sau-liaus Šaltenio „lepterėjimą“ tradicinės liaudies pedagogi-kos adresu: „Man atrodé, kad duotas garbės žodis yra šventas – ta tiesa juk atėjo iš **kvalio provincijos auklėjimo**“¹⁴ (mano pabr. – A. V.). Argi tokia etninės kultūros ver-tybė, kaip žodžio laikymasis, beje, daugelyje istorinių šal-tinių ypač pabrėžiamas lietuvių kultūros savybė, yra kilusi tik „iš kvalio auklėjimo! Matyt, nekvailas buvo auklėjimas, jeigu duotojo žodžio galia net Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas prieš svetimtaučius didžiau-vosi.

Visa tai, ką gyvoji etninė tradicija yra paveldėjusi ge-riau-sio iš praeities – darbštumas, sąžiningumas, tvarkin-gumas, dorovingumas, duoto žodžio laikymasis, pagar-ba ir meilė savo tėvams, artimiesiems, užuojauta ir pagal-ba to reikalingiems, meilė gimtajai kalbai, papročiams, gamtai, savo téviškei ir Tėvynei, tai, kas individų paverčia asmenybe, dar netolimoje praeityje jaunajai kartai perteik-davo šeima, kaimo bendruomenė ir Bažnyčia. Dabar tai turi atliki ir mokykla, visuomeninės organizacijos, žiniask-laida. Tik bendromis pastangomis, pasitelkiant etninės kultūros gyvąją tradiciją – dainas, šokių, žaidimus, įdomius renginius, téviškés ir Tėvynės pažinimą skatinančias iš-kylas, ekskursijas ir pan., bus įmanoma atremti dalias jaunu-mo cinizmą, visam kam abejingumą, bus galima paža-dinti pilietiškumo jausmą. Beje, M. Lukšienė, kritikuoda-ma filosofus Arvydą Šliogerį, Leonidą Donskij, kurie man-o, kad dorovės elementas nesas būtinas pilietiškumo ug-dymui, nes pilietiškumui, demokratijai užtenka tik tam tik-rų įstatymų žinojimo bei laikymosi, pabrėžia: „Demokrati-jos samprata vaikui turi būti diegama tik kartu su mora-lės pagrindais“. Ji kartu kritiškai pasisako ir dėl Bendrujų mokymo programų, kuriose „viskas išmėtyta po atskirus dėstomus dalykus, nėra tvirtos vertybinių orientacijos pa-grindų sistemos“.¹⁵

Tiesa, šiose programose yra numatyta ugdyti pilietiš-kumą ir nuo VII klasės dėstyti pilietinės visuomenės pa-grindų kursą, „kuriuo siekiama išsiugdyti šias vertybines nuostatas: mylėti, pažinti, puoselėti, saugoti ir ginti Lietu-vos Respubliką; sąžiningumą, pareigingumą, atsakingu-mą už kiekvieną savo įsipareigojimą; pagarbą demokra-

tinės visuomenės vertybėms bei principams, nusiteikimą juos puoselėti; pagarbą savo tautos ir valstybės tradici-joms, pasiryžimą ginti jos interesus, savo darbu prisidėti prie gimtojo krašto pažangos“.¹⁶ Kaip matyt iš Bendrojo išsilavinimo standartų projekto I–X klasėms, pilietiškumo ugdymo temos iš tikrujų yra išsklaidytos po atskirus dės-tomuosius dalykus. Gal tai ir nėra bloga. Juk gerai, kai istorijos pamokose mokiniai bus padedama „suvokti savo tautinį kultūrinį identitetą, išsiugdyti tautinę, kultūrinę ir pilietinę savimonę“, lietuvių kalbos pamokose „suvokti, kad gimtoji kalba ir literatūra yra tautos kultūros pamatas“¹⁷ ir pan. Tačiau etninės kultūros dalykas išraštas tiktai tarp kitų „pasirenkamų“, nors šias pamokas rekomenduojama „vesti ne tik mokykloje, bet ir gamtoje, bibliotekose, kultūros namuose, muziejuose ir pan.“¹⁸ Jeigu tik pasirenka-ma, vadinas, etninė kultūra nelaikoma viena reikšmingiai-sių šiuolaikinės lietuvių pedagogikos sudedamujų dalių. Nepabréžiama programose ir patriotizmo svarba. Tiesa, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministras Korneli-jus Platelis naujujų mokslo metų proga paskelbtame žodyje rašo: „Apie patriotinj–pilietinj ugdymą kalbama nuo pat Atgimimo pradžios. Deja, dar esama mokyklų, kur to-ko ugdymo iš viso nėra arba jis vyksta net priešinga lin-kme. Kita vertus, dar neturime patenkinamos patriotinio–pilietinio ugdymo metodinės bazės ir specialistų“.¹⁹

A. Maceina teigia, kad „patriotizmas pirmiausia yra sa-vaimingas prisirišimas prie gimtosios žemės. Pilnutinis pa-triotizmas nėra įmanomas be savo tautos meilės. Patrioti-niam sąmoningumui neužtenka tautos praeitj tik pažinti. Ją reikia ir pajausti, pergyventi. Pirmoji konkreti tautinės praeities atgaminimo apraška yra tautinių tradicijų palai-kymas ir jų perteikimas naujosioms kartoms“.²⁰ Vadinasi, norint ugdyti moksleivių pilietiškumą ir patriotizmą, pirmiausia būtina pačiam mokytojui pažinti savo etninę kul-tūrą, suvokti jos vertę asmenybės ugdymui. Deja, tenka konstatuoti, kad atgimusioje Neprilausomoje Lietuovoje didelio susirūpinimo savo etninės kultūros pažinimu ne-matyti. Tai liudija ir tokie faktai: 1) Kultūros ministerijoje panaikintas buvęs Etninės kultūros skyrius ir šios srities reikalams téra vos vienas darbuotojas, kartu einas ir Kraš-totyros draugijos pirmininko pareigas; 2) Vilniaus univer-sitete nebeliko Etnografijos katedros, rengusios ethnologi-jos specialistus netgi sovietiniu laikotarpiu; 3) Vilniaus pe-dagoginiame universitete lietuvių etnografijos pagrindų kursas nebeskaitomas visų specialybių būsimiesiems mo-kytojams, išskyrus istorikus; 4) „Kauno spauda“, pagrin-dinė periodinės spaudos platintoja Kauno mieste, atsisa-kė spaudos kioskuose platinti vienintelį Lietuvos etnolo-ginį žurnalą „Liaudies kultūra“ kaip nepelningą (UAB „Kau-no spauda“ generalinės direktorės E. Bakanauskienės 1998 09 04 pranešimas Nr. 495 redakcijai). Negi iš tikrujų Londono Karališkajam antropologijos institutui „Liaudies kultūra“ reikalingesnė negu kaunieciams?

Tiesa, 1998 m. vasario 23 d. sprendimu Lietuvos Res-publikos Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetas yra

priėmės nutarimą „Dėl darbo grupės Etninės kultūros valstybinės globos įstatymo projektui parengti sudarymo“. Sudarytoji 11-os asmenų grupė bando įgyvendinti dar 1990 m. Lietuvos kultūros kongrese amžinos atminties Norberto Vėliaus pasiūlytą idėją: etninės kultūros prioriteto Lietuvos kultūros strategijoje klausimą kelti valstybės lygiu. Tada N. Vėlius kalbėjo: „Mums reikia stengtis formuoti savo tautinę Lietuvos kultūrą, bendražmogišką savo turiniu, kaip mégdavo sakyti mūsų filosofas Stasys Šalkauskis, ir tautinę savo lytimis. Tik šitokia kultūra padės išsliekti mums kaip tautai, surasti savo vietą pasaulio įvairovėje ir bus įdomi kitų tautų žmonėms. O norėdami kurti savitą dvasinių pasaulį, mes neišvengiamai turime atkreipti akis į savo etninę (tradicinę, liaudies) kultūrą“.²¹ Jau tada buvo pabrėžtas būtinumas „kuo greičiau sustabdyti vis dar tebesiėsiantį etninės kultūros naikinimą savyje ir visoje aplinkoje; garantuoti etninių kultūrai prideramą vietą tautinėje mokykloje ir visame viešajame gyvenime (spaudoje, radijuje ir televizijoje, meno saviveikloje, masiniuose renginiuose); skatinti, kad etninės kultūros vertybės būtų pa-naudotos profesinėje kultūroje, moksle, gamyboje, netgi politikoje ir ekonomikoje“.²² Minėtosios grupės ilgo, kruopštaus darbo rezultatas yra Seimui pateiktas Etninės kultūros valstybinės globos įstatymo projektas. Jo preambulėje sakoma: „Seimas šį įstatymą priima: 1) suvokdamas, kad etninės kultūros savitumas yra tautos būties, jos išlikimo, tvirtumo ir saugumo garantas; 2) konstatuodamas, kad įvairioms etninės kultūros formoms gresia akivaizdus sunykimo pavojus; 3) pripažindamas, kad tik savo kultūros paveldu besiremianti tauta gali suvoki savo istorinių interesų vienovę, jų patvarumą, palaikyti savo visuomenės narių pilietinį brendimą, dalyvauti Vakarų Europos civilizacijoje kaip lygiavertis partneris, išlaikyti tokiai partnerystei ir bendradarbiavimui būtiną orumą, savarankiškumą ir savitumą“. Drauge Seimui yra pateiktas siūlymas patvirtinti Vyriausybei tiesiogiai priklausančią (analogišką Valstybinei kalbos inspekcijai) Etninės kultūros valstybinės globos tarybą, kuri atliktų mokslinio ekspersto ir konsultanto vaidmenį sprendžiant Lietuvoje strateginius etninės kultūros plėtotės klausimus, koordinuotų etninės kultūros globą vykdančių valstybinių institucijų ir visuomeninių organizacijų veiklą. Ar bus šie dokumentai priimti ir kada tai bus padaryta – parodys ateitis. Drauge tai atspindės ir mūsų valstybei vadovaujančių politikų pilietinio brandumo laipsnį.

Štai prof. Vytautas Landsbergis rašo, kad prieš keletą metų ji vienas italų profesorius yra puolės „uz tautinės tapatybės gynimą. Jis sakė, kad aš nacionalistas ir antieuro-pietis, kad mano ar panašios pažiūros tempia atgal. Veltui mėginau aiškinti, kad yra priešingai, kad aš noréčiau matyti Europą vieningą ir turtingą, einančią visais atžvilgiais pirmyn ir išplėtojančią savo dvasinį potencialą, o ne praranančią daugybę to potencialo per formų suvienodinimą... Mat įvairovė – tai pati gamtos esmė, jos gyvybė. Unifikacija – mirtis. Įvairovėje slypi ir pažinimo džiaugsmas“.²³

Pagaliau reikėtų skirti nacionalumą ir nacionalizmą. Nacionalumas – tai savosios tautinės tapatybės suvokimas, o nacionalizmas – savosios tautos iškėlimas, kartu niekinant ir siekiant pavergti sau kitas tautas. Lietuvių tautos niekas niekada nekaltino ir negalėjo kaltinti nacionalizmu, nes mūsų tautai tai néra būdinga. Priešingai – jai būdingesnis nuolankumas kaimynų atžvilgiu. Ne veltui Stasys Šalkauskis yra pažymėjęs, kad servilizmas – vienas iš lietuvių bruožų. Dažnai mes patys savosios kultūros grožio ir vertės nesugebame įžvelgti, užtat ją pastebi svetimšliai. Štai anglų režisierius Bobas Mullan, pradėjęs Lietuvoje kurti pilnametražį filmą apie Mikalojų Konstantiną Čiurlionį „Laiškai Sofijai“, sako: „Čiurlionis yra neatrastas genijus. Ne kiekviena šalis pagimdo genijų. Susidomėjimas lietuvių genijumi sparčiai auga Skandinavijoje. Tikras Čiurlionio bumas, 1991 m. kilęs Japonijoje, tebesiėsia iki dabar. Aš, pašalietis, matau, kad Čiurlionis yra brangiausias karūnos perlas. Tikiu, kad šis filmas padės pasauliui „atrasti“ Lietuvą, jos kultūrą ir istoriją“. Jis priduria, jog „lietuvių nepakankamai pasitiki savimi“.²⁴ Lenkų rašytoja ir publicistė Anna Strońska, rengianti knygą apie Lietuvą, taip pat stebisi lietuvių tautos sugebėjimu, nepaisant buvusių nepalankiausių sąlygų, išsaugoti savo tautinį tapatumą. Ji sako: „Bet kurio žinančio jūsų tautos istoriją žmogaus negali nežavėti, kad tokia nedidelė tauta, tiek amžių patyrusi galingų kur kas didesnių valstybių, ypač Rusijos bei Lenkijos, kultūrų įtaką, vis dėlto išlaikė savitumą. Tai stulbinantis reiškinys... Svarbu, kad jūs, lietuviai, turite neišsenkamų kultūros lobių ir puikų didžiosios estetikos pojūti. Jūsų folkloras ne tik neišnyko, bet vis tebedaro didžiuilj poveikį menininkų kūrybai. Lietuvių šiuolaikinė skulptūra dažnai remiasi liaudies motyvais, bet sugeba atsispirti pigiam masiškumui“.²⁵ Gaila, kad to nesupranta ar nenori suprasti tie, kas žavisi pasaulio globalizacija ir nekritiskai ją priimdamis drįsta tyčiotis „iš krikščioniškųjų ir valstybinių simbolii, valstybingumo ir tautiškumo, pilietiškumo ir patriotizmo, iš kone visų Lietuvai labiausiai nusipelnusių istorinių asmenybių, galų gale iš paties žmoniškumo, iš rezistentų, tremtinių“, kaip atvirame laiške Respublikos Prezidentui, Seimui, Vyriausybei, Generalinei prokuratūrai, Valstybės saugumo departamento, Pasaulio lietuvių bendruomenei rašė Arūnas Vyžintas apie Baltijos televizijos 1998 m. liepos 8 d. „Radijo šou“ laidą.²⁶

Émus nevertinti tautos per ilgus amžius sukauptą savosios kultūros vertybų, nuvertinus etniškumą iki atgyvenos statuso, žmogus iš tikrujų tampa „neaiškus“ ir sau, ir kitiams. Jis nebrangina savo téviškés, Tévynės ir lengvai gali pavirsti klajūnu, bet kam parsiduodančiu, pasak Vincento Kudirkos, „dėl trupinio aukso, gardaus valgio šaukštoto“. Ir vis dėlto tikėkime, kad dalies mūsų visuomenės nihilistinės nuotaikos, pasireiškiančios savo istorinės praeities, kalbos, papročių, tradicinių bendravimo normų, apskritai savo etninės kultūros niekinimu ar bent nejvertinimu, praeis, kaip praeina visos mados. Tuo labiau, kad pasaulyje stiprėja pasipriešinimas unifikacijai, „stipréja et-

niškumas ir etninė dimensija“, – kaip teigia L. Donskis, rašydamas: „Aš netikiu, kad etniškumas, etninė arba tautinė tapatybė yra nykstantis dalykas. Priešingai – etninė dimensija ir etninė tapatybė pasaulyje stipréja. Bet ką mes turime išlaikyti? Sugebėjimą būti pačiais savimi“.²⁷

Vadinasi, lietuvių tautos tolesnio išlikimo (netgi esant dabartinei demografinei padėciai, kai kasmet išmiršta daugiau žmonių negu gimsta), mūsų valstybingumo sustiprėjimo laidas yra sajmoningas savo etninės kultūros gyvosios tradicijos, savo etniškumo suvokimas ir išlaikymas integruijantis į Europos ir pasaulio tautų bendriją, ne užsisklendžiant savitume, bet savo etninės kultūros vertybėmis praturtinant kitus. Šia linkme turėtume ugdyti jaujaną piliečių kartą, suglaudę draugėn šeimos, mokyklos, Bažnyčios, įvairių partijų, draugijų ir organizacijų, visos visuomenės sveikasių jėgas. Pagrindinį impulsą šiuolaikinės visuomenės pilietiškumui ugdyti, tikime, duos Valsytė, įstatymu įteisindama etninės kultūros globą, jos apsaugą ir plėtrą.

NUORODOS:

1. Stoškus K. Palikimo reikšmė dabartinei kultūrai // Liaudies kultūra. – 1989 m. sausis–vasaris. – P. 5.
2. Maceina A. Laikas ir erdvė // Dienovidis. – 1997. – Nr. 4.
3. Merkienė R. Lietuvių etninės kultūros poslinkiai Seinų ir Punsko krašte // Etninė kultūra atkurtoje Lietuvos Respublikoje. – V., 1997. – P. 27.
4. Murdock G. K. Kultūros prigimtis // Kultūros prigimtis. – V., 1993. – P. 181–182.
5. Ozolas R. Lietuvių etnosas ir tautinės kultūros politika atkurtoje Lietuvos Respublikoje // Liaudies kultūra. – 1996. – Nr. 2. – P. 1.
6. Kalnius P. Etniškumo vieta visuomenėje – etninės kultūros išlikimo veiksny // Etninė kultūra atkurtoje Lietuvos Respublikoje. – V., 1997. – P. 23.
7. Cit. iš: Stoškus K. Kas yra etninė kultūra? // Liaudies kultūra. – 1997. – Nr. 2. – P. 3.
8. Ten pat. – P. 4.
9. Vyšniauskaitė A. Kas yra etninė kultūra? // Liaudies kultūra. – 1997. – Nr. 2. – P. 1.
10. Lietuvos radio I programos. – Laida „Proskyna“. – 1998 m. spalio 2 d.
11. Trys mąstymai apie dorinį ugdymą // Sandora. – 1998. – Nr. 9. – P. 14.
12. Šliogeris A. Klasikinės tradicijos mirtis // Liaudies kultūra. – 1994. – Nr. 1. – P. 7.
13. Laučiūtė J. Žalčio vaikai Europos šalikelėse // Dienovidis. – 1998 rugpjūčio 14–20. – Nr. 28. – P. 5.
14. „Mes turime būti šiek tiek filosofai“ – sako kultūros ministras // Lietuvos aidas. – 1998 rugpjūčio 29. – Nr. 170. – P. 10.
15. Trys mąstymai apie dorinį ugdymą // Sandora. – 1998. – Nr. 9. – P. 14.
16. Lietuvos Respublikos Bendrojo lavinimo mokyklos Bendroios programos. I–X klasės. – Sudarė Ž. Jackūnas, D. Kuolys, M. Lukšienė. – V., 1997. – P. 208.
17. Bendrojo išsilavinimo standartai / Humanitariniai ir socialiniai mokslai/. I–X klasės. Projektas – 1. – V., 1997. – P. 32, 46.
18. Lietuvos Respublikos Bendrojo lavinimo programos... – P. 54.
19. Platelis K. „Ateities Lietuvai išugdyti piliečius“ // Dienovidis. – 1998 rugpjūčio 28–rugsėjo 3. – Nr. 30. – P. 2.
20. Maceina A. Mintys, mąstymai. – V., 1998. – P. 36, 41.
21. Vėlius N. Etninės kultūros prioritetas Lietuvos kultūros strategijoje // Lietuvos kultūros kongresas. – V., 1991. – P. 25.
22. Ten pat. P. 26, 27.
23. Landsbergis V. Tautų ir žmonių tapatybė // Dienovidis. – 1998 spalio 16–22. – Nr. 37. – P. 2.
24. Jockus A. Filmas apie Čiurlionį bandys pelnyti „Oskarą“ // Lietuvos aidas. – 1998 rugsėjo 15. – Nr. 181. – P. 12.
25. Degutienė E. Lenkų žurnalistė stengsis parašyti objektyvia knygą apie Lietuvą // Lietuvos aidas. – 1998 rugpjūčio 14. – Nr. 151.
26. Vyžintas A. Ar sustabdysim purvasklaidos terorą? // Dienovidis. – 1998 rugpjūčio 14–20. – Nr. 28. – P. 6.
27. Donskis L. Kaip deguonis – diskusijų ir polemikos erdvė // Liaudies kultūra. – 1994. – Nr. 4. – P. 2, 7.

Ethnic culture and the formation of civism: problems and perspectives

Angelė VYŠNIAUSKAITĖ

Different definitions of culture as well as of the ethnic culture of a nation are discussed in the article. It is stressed that nation's ethnic culture is its long-term creation system of material and spiritual values created by all social layers of the ethnos. It is being transferred from generation to generation as historical heritage as well as the life tradition and it is constantly being renewed, that is why it is not archaic. It helps the individual to maintain his national identity, and it also enables the nation to bring back itself to the world's culture as equal among equals on the basis of its creative potential. In addition, the ethnic culture is the background and the source for the professional creative work.

The interaction between the heritage of Lithuanian ethnic culture and life tradition under the circumstances of modern society is reviewed as well. The streaks of the Lithuanians' character such as diligence, morality, honesty, hospitality, keeping to the word, disinterested assistance to others, love for the family, nature homeland and motherland, deep feeling of patriotism are reminded of. They are confirmed as such by a great deal of historical sources.

Critical remarks are expressed to the mood of indifference which is manifested not only in juvenile approach but also in that of some intellectuals towards morality, patriotism and nationality the understanding of civism of whose is expressed only by the observing of laws. It is stated that high schools of the Republic do not train specialists for ethnology as well as there is no discipline of the ethnic culture among basic disciplines in secondary schools.

The main principles of the law for the state protection of the ethnic culture that is being prepared for the Seym of the Republic of Lithuania presented in the article. It is being concluded that with the integration to Europe nations' community conscious perception of the ethnicity, preservation of ethnical culture life tradition without a restriction in the ownership and with the acceptance of valuable innovations is one of the most important conditions of the surviving and of self-dependence of the Lithuanian nation.

Muzikinio folkloro perkūrimas – galimybė ar pražanga?

1998 metų kovo mėnesį Lietuvos liaudies kultūros centre įvyko diskusija „Muzikinio folkloro perkūrimas: galimybė ar pražanga?“ Pokalbio problematika „brendo“ jau senokai, nes į viešąjį gyvenimą plačiai išėjės, į sceną iškopės muzikinis folkloras (bent jau didžioji jo dalis), veikiamas visuomenės gyvenimo pokyčių, neišvengiamai turėjo kontaktuoti su įvairiais kitais muzikos žanrais bei stiliais ir pats keistis. Nuomonų pasikeitimo, padėties aiškinimosi reikalingumo suvokimas radosi kone kasdien jaučiant tradicinės kultūros ir modernaus pasaulio procesų sankirtas. Pirminė diskusijos idėją iškėlė Vytautas Musteikis ir Juozas Šorys, vėliau į jos parengimo eiga aktyviai įsitraukė Vida Šatkaušienė, Jūratė Šemetaitė bei kiti.

Diskusijoje dalyvavo Lietuvos muzikos akademijos dėstytojai muzikologai dr. Daiva Račiūnaitė–Vyčinienė, Evaldas Vyčinas, etnochoreografė Dalia Urbanavičienė, Lietvių literatūros ir tautosakos instituto muzikologė Austėja Bareikytė–Nakienė, kompozitorius Šarūnas Nakas, folkloro, džiazo, country muzikantas ir kompozitorius Algirdas Klovė, „Sedulos“ vadovė Daiva Steponavičienė (Rugiaevidė), „Ratuto“ vadovas Česlovas Kriščiūnas (Kaišiadorys), muzikologė Vytautė Markeiliūnienė, Kauno etnokultūros (folkloro) centro vadovė, postfolkloro festivalio „Suklegos“ organizatorė Asta Zmitrytė, Liaudies kultūros centro direktoriaus pava-

duotoja Vida Šatkaušienė (diskusijos vedėja), folkloro specialistai Eugenija Venskauskaitė, Vytautas Musteikis, Rytis Ambrazevičius bei kiti, „neišdaužę“ né žodelio, bet savaip veikę pokalbio „noosferą“.

Prieš susitikimą buvo išsiųsti kvietimai, kuriuose surašyti išankstiniai klausimai; dėl konteksto aiškumo pri dedame ir juos.

* * *

Kaip šių dienų kultūros apytakoje skleidžiasi viena būdingiausių folkloro funkcionavimo ypatybių – tradicijos ir improvizacijos santykis?

Kiek pateisinami (ar net būtini) eksperimentai su tradicinio folkloro tekstais, melodijomis, atlikimo maniera etc.? Kokia šių eksperimentų estetinė ir ideologinė vertė? Kur riba tarp tautinio kičo, komercijos ir autentiškos kūrybos raiškos?

Kaip folkloras pasitarnauja džiazui, rokui, popmuzikai ir kitiems muzikos stiliams? Kaip suvoktinės postfolkloro žanras ir kokia jo vieta šiuolaikinėje muzikos kultūroje?

Kokie folkloro perkūrimo reiškiniai netoleruotini? Ką esmingo turėtume išsaugoti?

* * *

Pateikiame sutrumpintą diskusijos variantą.

VIDA ŠATKAUSKIENĖ. Kaip vyksta mūsų folkloro plėtojimasis, kokios šiandieninės jo tendencijos susiduriant su moderniaisiais muzikinėmis kultūros procesais? Ar galima folkloro, apskritai tradicinės kultūros modernizacija, pritaikymas nūdienos poreikiams? Vieni mano, kad folkloro nėra reikalo plėtoti, bandyti perkurti, kiti, priesingai, aiškina, kad tai net būtina daryti. Visada sveika pasikeisti nuomonėmis, visai neturint tikslą pasakyti, kad kažkas nevykusiai ta linkme veikia... Nieko nenorime sumenkinti, išpeikti, juolab kad ne visi pagrindiniai su folkloro transformacija susiję žmonės čia dalyvauja (nėra, pavyzdžiui, Veronikos Povilionienės, Skirmanto Sasnausko ir kitų).

Manau, visiems aišku, kad kitimo galimybė glūdi pačioje folkloro prigimtyje. Nuolatinis kūrybinis procesas, variantišumas kaip folkloro gyvavimo būdas – tai „atvira forma“. Kokios šio mūsų akyse vykstančio proceso tendencijos? Kada buvo jų pradžia? Galim galvoti įvairiai, pavyzdžiui, kad tai prasidėjo tik nuo tada, kai folkloras „užlipo“ į sceną. Arba kai pirmasis kompozitorius harmonizavo lietuvių liaudies dainą. Atskaitos taškų galime nustatyti ir daugiau. Apskritai lietuvių profesinės muzikos istoriją irgi galime sieti su šios problematikos aptarimu, būtent iš folkloro transformavimo pozicijų.

Šiuo metu esama įvairiausių folkloro pateikimo formų, atmainų. Ir dabar jis kinta, yra perkuriamas talen-

tingai arba ne, jaučiant jo gelmes arba tik paviršelius... Vieni tai daro tradicijos rémuose, tiesiog pritaiko dainų, žaidimų tekstus prie šių laikų poreikių. Ypač tai pasakyta apie folkloro ansamblius, kurie siekia ne tik atkartoti tai, kas užrašyta, bet ir priartinti turimą medžiagą prie šiuolaikinių aktualijų. Antai panašiai elgiasi Vilniaus folkloro ansamblis „Jorė“. Kiti muzikavimą banduo rekonstruoti, panaudodami jau iš apyvartos išėjusių instrumentus ar dainavimo stilius. Juos irgi galime laikyti mūsų aptariamo kelio éjėjais. Žinoma, vyksta ir savaiminis procesas, kai koks muzikantas perima naujoves iš radio ar televizijos, vėliau įvairių stilių, krypčių muziką įterpia į savo atlirkimo manierą. Turiu omeny ir tradicinius muzikantus, ir dabartinius vestuvinių muzikantus ar saviveiklos kolektyvus.

Nemažas perkūrėjų sluoksnis susijęs su postfolkloru, įvairiomis jo atmainomis ir pakraipomis. Apie jas ir turėtų suktis mūsų pokalbis. Dalyvaujantys muzikologai, manau, apibrëš jų vietą ir vertę, tiksliau juos įvardys, bent kiek sustyguos nesuderintą terminiją. Be abejo, iš mūsų akių neturėtų išpulti įvairiausi muzikinių žanrus, stilių sintezés atvejai, transfolkloro pasireiškimai.

Siūlau kalbétis klausantis muzikinių intarpų, žiūrint videomedžią – gal jie išprovokuos konkretesnę ir atviresnę pokalbio eiga.

Pradžiai siūlau pasikalbēti apie pakitusio folkloro (postfolkloro) ansamblius, pavyzdžiui, Kauno „Keisto folkloro grupę“, „Sedulą“, „Verdingį“. Paskui siūlau „uzkabinti“ folkloro ir džiazo, roko, folkloro bei popmuzikos santykius.

[Kaip pokalbio iliustracijos buvo pateikti šie video ir audio įrašai (daugiausia iš Kauno postfolkloro festivalio „Suklegos“, tarptautinio folkloro festivalio „Griežynė“ ir įvairių atskirų koncertų): Veronika, atlirkėjų grupė, D. Beinarytė (sutartinių kompozicija su vargonais); „Keisto folkloro grupė“ (vad. A. Morkūnas); „Skalsa“ (vad. D. Šeškauskaitė); „Sedula“ (vad. D. Steponavičienė); grupė „Ženklas“; „Ilgi“ (Latvija, vad. I. Reizniece); S. Sasnauskas ir D. Pulauskas; Veronika, „Blezdinga“ ir P. Vyšniauskas; G. Kuprevičius ir „Laduto“; „Žaliakalnio vilkai“ (A. Klova, G. Kuprevičius); Veronika, „Blezdinga“ ir G. Paškevičius; Č. Kriščiūno vadovaujančios vaikų ansamblis (Kaišiadorys); *Rugiaveidė* (D. Steponavičienė); Veronika ir ŽAS.]

Austėja BAREIKYTĖ–NAKIENĖ. Kaip šitokia muzika atrodo formos, polifonijos, harmonijos požiūriu? Stilių sintezés prasme? Mano manymu, matėme pačius paruošius polifonijos pavyzdžius. Jie, aišku, atspindi, kiek kas yra mokësis – ar muzikos, ar vidurinéje mokykloje, ir netgi atspindi bendrą Lietuvos muzikinio švietimo lygi. Jei žmogus nori būti geresnis muzikantas, kaip matom, jis daugiau groja, stengiasi, improvizuoja. Jei kažkas paprastai groja kanklémis, tas ir čia kankliuoja. Kažkas gali pamušti lazdelémis, ir jis muša, ir

kažkiek pajvairina grojimo visumą. Sudaro paprastą aranžuotę, ir kažkas išeina... Jeigu teoriškai žiūrėtume, tai bendras vaizdas yra nelabai koks. O kas ir kaip padaryta, be abejo, labiau įsigilinus ir tiksliau turėtų būti nusakoma. Prie vieno stiliaus prilipdomas kitas... Matosi, kas ką klauso. Kas žmogų pasiekia, kokia jo girdėta muzika – jos gabalélius tiesiog ir matai sudėliotus. Be abejo, liaudies dainas žmonės keitė ir amžiaus pradžioje, pavyzdžiui, net M. K. Čiurlionis harmonizavo jas kaip saloninis kompozitorius, prilipdė joms kažką lyg iš Miko Petrausko operetės. Dabar, žinoma, muzikantas prilipdo ką nors iš jam žinomų šaltinių, kitų muzikų atradimų, kitų kultūrų.

V. Š. Pati ir šioje muzikoje matai tam tikrą saloninį reiškinį?

A. B.-N. Tarkim, man duoda pluoštelį natū – pasakyk, kas čia yra? Iš to, ką girdėjome, galiu pasakyti. Čia kažkas savita, toliau – imitacija, toliau – tribalsis akordas... Taip kiekvienas teoretikas savo sistemoje gali dirbti...

Evaldas VYČINAS. Matosi, kas daugiau airių muzikos klausuo...

A. B.-N. Toks apibūdinimas mažai pasako, galbūt reikėtų ieškoti, iš ko visa tai kyla. Atlirkėjai turbūt nori nenori kažką keičia, nes jie negyvena kaime, jie yra miestietiškos kultūros žmonės. Jau ir amžiaus pradžioje prie pianino liaudies dainas, be abejo, dainavo, nes norėjos būti lietuviu, savo tautos žmogumi. Svarbu užtraukti „*Dalgelj* traukiau, pusrytėlio laukiau“, nors dainos užtraukėjas yra visai kitokios sferos žmogus... Toks turi kažką keisti, kitaip ir kitokiu balsu dainuoti... Žodžiu, žmogus nori jausti sąsajas, bet kartu pageidauja stovėti truputį nuošalėje. Netgi apibendrinčiau, kad dabar nė vienas žmogus nenori būti aborigenu, dainuojančiu senają dainą, jis nori būti savotišku etnologu, savaiip tyrinėjančiu tą dainą. Esą aš domiuosi, bet pats nesu nei aukštaitis, nei žemaitis, aš iš Šeduvos... Kitas, kuris gyvena Niujorke, sako – taip, taip, aš gyvenu Niujorke, bet esu lietuvis. Nuvažiuok į Japoniją, kur gyvena tas, atseit, japonas, kuris turi kultūras, jis pasakys – taip, taip, aš japonas, bet mokiausi Londone. Ir pamatyseme, kad visi yra savotiški etnologai, bet néra beveik né vieno aborigeno, kuris prigimtinę kultūrą laikytų savastimi. Ir dauguma jaučia atotrukį...

V. Š. Gal priešingai, – žmogus, kuris dalyvauja kūrybos procese, jaučia, kad jis yra to proceso dalis. Man atrodo, kad jis nori dalyvauti būtent tolimesniame tradicijos vyksme, o ne makaluotis kažkokioje sostingusioje etnografinėje plotmėje; gal tiesiog kaip kūrėjas intuityviai nori pratęsti tradiciją?

Dalia URBANAVIČIENĖ. Nemanyčiau, kad žmogus, naudojantis kiek kitokią formą, pasijaučia kitoks. Dabar kiti laikai, pagal jų poreikius keičiamos atlirkimo formos, nors senasis turinys galbūt dar giliai jaučiamas. Tai daug geriau nei daro tie ansambliai, kurie stengiasi

absoliučiai imituoti. Kartais akivaizdžiai matosi, kad apsigobusi skara moteriškė, nors ir kalba tarmiškai, yra inteligenčių, ir tai labai atstumia, nes nenoromis daromas kičas. Ką dabar matom, tai yra sceniniai dalykai. Arba noras daryti meną, ir jei iki jo netrauki...

E. V. Talentas, tik talentas... Žinios tiktai priedas, o pagrindinis dalykas – talentas. Jis gelbėja nuo kičo. Ir autentiškumo jutimas.

D. U. Žmogus gali turėti talentą, bet jeigu jis nepažista folkloro, tai nejaucia, kur yra riba...

Daiva RAČIŪNAITĖ-VYČINIENĖ. Yra dar vienas pavojuς. Pastebėjau, kad kartais žmonės po visokiu apipavidalinimu puola maskuoti profesionalumo stoką arba gero balso nebuviama, ar suvokimo neturėjimą... Bando tai apipinti įvairia muzika ir tuo siekia sukurti foną, įvaidij, kad kažką tikrai pasiekė. Pavyzdžiui, užkliuvo sutartinės. Kiek aš sutartinėmis užsiimu – daugiau nei penkiolika metų, ir visai nesijaučia, kad joms reikėtų ką nors pridėti. Kuo daugiau giliniesi į jų atlikimą, tuo labiau pastebi, kiek dar daug yra nepasiekėtų dalykų ir kaip dar toli iki tobulomo. Kartais per porą valandų vos spėji gerai įsigiedoti. O čia padaryta tarsi jungtinė grupė iš labai įvairaus lygio atlikėjų, uždedamas tam tikras fonas, sukuriama atmosfera. Tarsi kažkokio sakralumo siekiama, bet...

V. Š. Ar pasirinkus postfolkloro stilistiką pasiekiamą kita kokybę? Kai kalbamės su provincijos mėgėjiškų ansamblių nariais, kurie ypač mėgsta pagražinti folklorą, vis klausiu – ar tai, ką jūs darote, yra geriau? Manau, verta dėti pastangas tik tada, jei pasieki vertingesnį rezultatą.

Algirdas KLOVA. Visa, ką mes čia matėme, iš principo néra naujos formos ar kažko kito ieškojimas. Gaila, kad mes dabar neturėjome progos prisiminti Evaldo Vyčino grojimo. Pamatytume, kas yra iš tikrujų šiandieninių folkloro supratimas; reikia išmanyti ji iš esmės, bet jo „nedaryti“. Tai yra kartu ir žinojimas, ir talentas.

E. V. Apie visus šiuos ansamblius galima taip pasakyti: vienas numeris pavyko, kitas – visai nenusisekė. Vieni įtikina, padaro įspūdį, o kiti absoliučiai nuvilia. Pavyzdžiui, girdėjome Ilgos Reizniecės „Ilgi“ atliekamą dainą – airiška muzika, ir tiek. O kai ji su grupe latvių folklorą aranžuoja, – pasiseka. Aranžavimo problemos vi-sada buvo aktualios... M. K. Čiurlionio „Békít, bareliai“ – jokiui būdu ne aranžavimas. Tai, galime sakyti, jau B. Bartoko pradmenys, tik B. Bartokas žymiai vėliau tą padarė, o M. K. Čiurlionis – amžiaus pradžioje. Ir I. Stravinskis mokėsi iš M. K. Čiurlionio. Visi bus neteisūs,



Ilga Reizniece. „Ilgi“, Latvija.

kurie pasakys, kad M. K. Čiurlionis buvo saloninis aranžuotojas.

A. B.-N. Aš ne apie tą kūrinį kalbėjau...

E. V. Kiekvienam kompozitorui taip būna: viena pavyksta, kita – ne.

A. B.-N. Žiūrint, ką jis prilipdo. Gal M. K. Čiurlionis galėjo skirtinges stilius prilipdyti? Galėjo labai gražią polifoniją prilipdyti, o galėjo ir tokį akompanimentą kaip iš M. Petrausko operetės pridėti. Yra ir tokius pavyzdžius.

E. V. Intuicija, talentas čia yra lemantys dalykai. Pavyzdžiui, kokį pasirinkti aranžavimo būdą? Ar naudoti porą garselių, kaip B. Bartokas, ar kokį nors tirštą sluoksnį „uždėti“, ar plėtoti polifoniškai, ar, pagaliau, jei tai yra homofoniška daina, galima ir homofonija? Čia klausydami girdėjome labai daug pigaus mėgėjiškumo. Melodija harmonizuojama, kur to visai nereikia. Pats balsiausias pavyzdys – dainos „Oi vélus vélus“ savaiminė aranžuotė. Prie lyginės melodijos pridedamas antras balsas. Tai savaiminės aranžuotės pavyzdys dar iš tų laikų, kai pradėjome dainuoti, groti folklorą per vakarones. Ir viskas – dainos neliko.

D. U. Kokia išvada? Negalima sutikti su nuomone, kad tai – folkloras. Matosi visai kiti dalykai – tai „meno“ kūrimas.

E. V. Folkloras. Visa saviveikla – folkloras. Ar žmogus armonikėlė groja, ar gatvėje armonika griežia – visa folkloras.

A. B.-N. Gal aš jums pagrosiu minėtajį M.K. Čiurlionį? [Groja M. K. Čiurlionio lietuvių liaudies dainos „Séjau rūta, séjau mėtą, séjau lelijelę“ „išdailią“ fortepijonui.]

A. K. Noriu trumpai įsiterpti dėl terminijos. Teisingai Austė Nakienė pasakė – lemia, kas ko klauso ir kas kuo domisi. Visame pasaulyje liaudies muzikos „dary-

mai“, atkartojimai pagal tai, kas ko klaus, vadinas *world music*.

E. V. Tos „pasaulio muzikos“ gali būti tūkstančiai atmainų. Pavyzdžiu, lietuvių ir Lotynų Amerikos, lietuvių ir baltarusių, lietuvių ir čigonų, lietuvių ir žydų...

D. U. Tai elementari jungtis...

E. V. O kodėl negalima jungti? Antai – ar galima išskirti lietuvių ir baltarusių folklorą? Lietuvių ir rusų? Niekaip negalima.

D. U. Kartais profesionalai muzikantai sako: mes galim viską, dabar padainuojim liaudies dainą. Ir niekad tokiu stiliumi nedainuoja, kaip ką tik girdėjome. Tai yra visai kitokia muzika nei tu žmonių, kurie tokius dalykus daryti pradėjo nuo folkloro. Folklorą kartais aranžuoja neprofesionalai muzikantai, todėl ir trūksta iki tos aukštų reikalavimų kartelės. Savam rate tai kartais atrodo visai priimtina, o kai pateikiama scenai, tada girdisi, kad nebetraukia balsas, ar dar kas nors... Ir tada imasi rodyti kičo ženkli. O iš esmės tai yra daug nuoširdžiau ir autentiškiau negu tai, ką daro profesionalai.

V. Š. Gal čia nelygintini dalykai? Negalim juk ir čia esantys pasakyti, kad puikiai išmanom įvairialypę folkloro stilistiką. Kažką keičia harmonizuodami ir kompozitoriai, bet esminio skirtumo aš nematau.

E. V. Nesusišnekat, nes dėl dainavimo manieros (pavyzdžiu, *belcanto*), – vėl atskira tema, ir nereikėtų apie tai kalbėti – viskas aišku. Čia buvo girdėti M. K. Čiurlio-nio saloninės muzikos pavyzdėlis, kuris ir buvo užsakytas salonams. Matyt, Vileišių salonui; pasikvietė jį į vakarą, prisėdo ir padarė. Kodėl ne? Jei miescionims patiko toks menas, kodėl jo neturėjo groti? Yra visokių žmonių ir skonių, ir visiems reikia įtikti. Pavyzdžiu, ir dabar, kai profesionalai dainuoja liaudies dainas *belcanto* stiliumi, yra žmonių, kuriems tai patinka. Priešingai, jiems nepatinka, kai dainuojama „laukiniu“ balsu. Tai užsakymas – jis daug ką lemia. Pavyzdžiu, yra užsakymas iš roko sferos – vienoks balsas, iš New Age ar avangardo – kitoks balsas. Dar kitoks balsas iš džiazo, – viską čia lemia užsakymas ir pinigai. Nes muzika ir komercija yra neišskiriami dalykai. Nuo amžių muzikantai tarnavo piniguočiams, ir niekur čia nesidési. Savo malonumui – saviveikla, bet saviveikla mažai kam rei-kalinga, – algos už tai nebemokamos. Anais laikais ansambliai vadovams nors mokédavo pinigus, dabar – ne.

D. U. Kodėl, pavyzdžiu, eksperimentus pirmieji latviai pradėjo, o ne kiti?

E. V. Ne jie pirmieji. Nes Ryga yra kosmopolitinis miestas. Paaškinimui toks sakiny ir tereikalingas. Nu-važiuokite į Rygą ir pamatysite.

V. Š. Lyginant lietuvius ir latvius – taip, bet dar buvo ir visokie „Piesniary“, ir kt.

D. R.–V. Atsimenu, 1980 m. per konferenciją vyko įvairių folkloro ansamblių koncertai. Ir latvių indų muzikos ansamblis buvo linksniuojuamas kaip kažkas siau-

bingo folkloro gyvenime. Tada ir L. Burkšaitienė buvo prieš, ir kiti – tik pora žmonių juos palaikė, kad gali būti ir tokia muzika. Latviai dainavo vadinamąsias indų Sau-lės dainas.

E. V. Galiu išvardinti, kuo jie grojo: citra, gitara, būgnas. Ir nieko latviško ten nebuvo, né vieno instrumento.

D. U. Lietuvoje panašiu laiku nebuvo didelio postfolkloro prasiveržimo vien dėl to, kad buvo pasipriešinimas iš, sakykime, mokslininkų. Jie manė, kad reikia išlaikyti autentiškumą. O autentišumas, jų manymu, yra tikslus užrašyto manieros kopijavimas.

E. V. Manau, kad kopijuoti niekada niekas neskatino. Nežinau tokio mokslininko, kuris būtų tiesiai švie-siai pasakęs, kad kopijuok tą ar aną.

D. U. Ne taip supratai, ką aš norėjau pasakyti. Keitimas, modernizavimas vis dėlto pas mus Lietuvoje mokslininkams buvo nepriimtinis dalykas, o latviai to nevengė.

E. V. Reakcija į latvių bandymą buvo baisi – kas nematė, tas nežino. Tada pas juos jokios tolerancijos modernizavimui nebuvo, kaip ir pas mus.

Vytautas MUSTEIKIS. Iš pradžių nežinota, kas yra tikroji tradicija. Kai folkloro judėjimo iniciatoriai suvokė tą lygmenį, tada jau ir folkloras ēmė vystytis improvizavimo linkme.



„Ilgi“. Iš kairės: Ilga Reizniece, Māra Kalniņa ir Mikus Čavarts.

A. K. Problema ta, kad dabar viskas supaprastinta. Kaimo kultūra nyksta, ir samprata, kad folkloras turi būti muziejinis eksponatas, kažkuria prasme teisinga, nes jei dabar nuvažiuosim vien į *world music* pusę, kas bendarys tą originalą?

D. U. Kokia prasme ji nyksta?

A. K. Autentiškuoju savo pavidalu.

D. U. Tai kas svarbiau – muziejaus vertybų ar gyviosios tradicijos palaikymas?

A. B.–N. Algis Klova išgyvena, kad tėsiasi nykimas, bet mes galime ir šiek tiek pasidžiaugti, kad visiško išnykimo nebus, kadangi išliks jrašai. Kadangi yra jrašai, dainų užrašymai, jos visada bus pasiekiamos. Pavydys – sutartinės; kartais mes ir pamirštame kad jos yra atgaivintos iš jrašų. Kartais pamirštame, kad jų gyvoji tradicija buvo išnykusi. Kai yra geras muziejus, geras archyvas, jokio pavojaus, kad autentiški dalykai nugrims į užmarštį, néra. Iš jrašo visada galima atkurti daugiau ar mažiau panašų rezultatą.

V. Š. Tam tikra riba tarp muziejaus vertybų ir gyvenimo vis dėlto yra.

N. B.–N. Galimybė yra, galime tradiciją nutraukti, tačiau galėsime ją atkurti. Bet kaip pasiekti, kad ji gyvuotų?

E. V. Iš principio mes beveik viską restauruojame – kas, kad tas jrašas yra. Dažnai bobutė sena, bedantė, švokščiančiu balsu dainuoja, ir tik savo intuicijos dėka atstatai, koks turėtų būti tikrasis dainos pavidalas. An-tai pateikėjai dažnai lauko dainą dainuoja ne ta maniera – panosėje. Nejaugi galime kopijuoti tokį jrašą, kokia gali būti rimta kalba apie tai?

V. M. O ką darė Veronika Povilionienė dar Povilo Mataičio ansamblio laikais? Kitaip dainavo, kol suvokė, kad reikia savaip prie dainos prieiti, tiesiog „leiti“ į ją. Tokia jos dainų, ypač dzūkiškų, perteikimo maniera visiems darė stiprų jspūdį ir poveikį. Atsiminkim tuos laikus – jos įtaka buvo didžiulė; žinoma, tada niekas nevengė ir tiesioginio gerų dainininkų kopijavimo. Reikėjo parodyti ansambliams ir visuomenei, kas yra autentiškumas.

E. V. Tik Povilo Mataičio, gal iš dalies anų laikų Al-donos Ragevičienės ansambliečiai taip darė. O praktikai tokį dalykų nesuvokė, nes neturėjo teorinės atlikimo bazės. Reikia įbristi į tradiciją, bet paskui pravartu laiku iš jos išbristi. Pačiam reikia eiti toliau, pasirémus savo balsu, jo teikiamomis galimybėmis. Tai tinkā bet kokiam atlikimui – ar groj J. S. Bachą, P. Čaikovskį, ar dainuoji liaudies dainą. Dažna bėda ta, kad viską sugadina prasti atlikėjai.

V. Š. Atrodo, grįztame prie autentiško folkloro problemų, bet vėl atsigrežkim prie jvairių nutolimo nuo jo apraškų. Aranžuotės kryptimi bando eiti Daiva Steponavičienė su „Sedula“, gal prakalbinkim ją apie savo patirtį. Kokios vidinės intencijos skatina eiti šiuo keliu žiūrint iš Tavo pozicijų? Kodėl, pavyzdžiui, reikia ritmą keisti, judej pridėti, instrumentuoti, pridėti būgnus ir kt.?

Daiva STEPONAVIČIENĖ. Kiekvienas ateinam su savo, kiekvienas išeisim su savo. Taigi šis pašnekesys, teorija sau, o praktika sau. Iš tikrujų kiekvienas dirba pagal savo lygį ir gylį, o apskritai, manau, mano ir mūsų „Sedulos“ muzikavimą priimkit kaip faktą, užsifiksuo- kit ir... Ačiū Kauno etnocentrui, kad šiai muzikos krypčiai ēmė skirti dėmesį rengdami festivalį „Suklegos“. Pernai buvau nustebusi Jame dalyvaudama – tiek jvairiausiu postfolkloro formų, atmainų pamačiau. Visa tai eina iš grynojo folkloro, iš mūsų pagrindo. Daina keliamo iš vieno Lietuvos pasviečio į kitą, iš Aukštaitijos į Žemaitiją ir atvirkšciai, kažkas nutekėjo ir nusivežė dainas, ten jos transformavosi, prisitaikė prie vietinės tradicijos. Anais laikais tokie ar panašūs procesai vyko lečiau, atsitiktinai, dabar – žymiai greičiau. Kažkas kažkā nuklausė, kažkā omenin pasidėjo, šie rateliai sukasi tiek, kiek mes turime bagažo iš pasaulinės, savo muzikos, net ir iš estrados, klasikinės muzikos.

V. Š. Kalbu ne apie *Rugiaiveidę*, o apie Tavo vaduojamas „Sedulos“ eksperimentus. Kaip ir kodėl atsirado tokie reiškiniai, kaip juos vertini?

D. S. Tai, ką matėme videojraše, neatspindi mūsų siekių. Šiaip mes esame tik pradėję tuo užsiiminėti; daugiausia dėmesio skiriame vokalinei raiškai. Ką mes darome? Kiekvienas daro tai, kas jam gražu. Visi atlikėjai gerai žino, iš ko jie savo meną padaro. Esame susipažinę su tautosaka, jos gelmėmis, ir nė viena iš tai darančių nesijaučiame kokia nors šventvage. Nes jei jauti, kad bus šventvagystė, to apskritai nedarai. O kuriems gražu, tie daro ką sumanę pagal savo supratimą, išsilavinimą, lygį, žinojimą. Kodėl turėčiau nagrinėti savo ansamblį – tegu tai daro kiti. Kas yra autentika – labai diskusinis klausimas. Juk visi kažkada vieni iš kitų išmoko. Ir dabar tas pats. Juk ir mes esame savaip autentiški, jei mums kyla noras eksperimentuoti. Gal mus kas mėgdžios, bet mums tai nesvarbu; mes savo šiandieninį folkloro supratimą pateikiam per save. Jei publika nepriima, tai toks atlikimas atpuls savaime. Visos atmainos galimos, jei jų kas nors klauso, jei jos turi paklausą. Kiek žmonių, tiek nuomonų, kiekvienas matuoja pagal savo supratimą. Aišku, vienu metu buvo ryškus atotrukis nuo įgrisusios harmonizacijos. Gerai, vienu metu ansambliai nebilogai skambėjo, bet kai visi suvienodėjo, patiemis pasidarė koktu.

E. V. Teisingai pasakyta – pastebima folkloro atlikimo krizė. Beveik dešimt metų sėdėdamas radijo studijose ir klausydamasis ansamblų jrašų tų krizės pasireiskimų prisiklausiau iki kaklo. Ir naujieji eksperimentai yra atsiradę būtent dėl šios krizės. Tas pat pastebima ir Latvijoje, ir Estijoje, tiesa, ten – jau prieš dešimt metų. Prieš trisdešimt metų tokia krizė pasireiškė ir Švedijoje, dabar jie ir teeina tokiu keliu kaip „Suklegos“. Atlikimo technikos, kokybės ten néra ko tikėtis. Minimą krizę Europoje labai skatina išeivai – emigrantai, jvai-

rios krikščionybės atmainos. Pumpuoja dideli pinigai, kurie skiriami jų švietimui, socializacijai.

A. B.-N. Nevadinčiau to krize, atvirkščiai; kas tada sukuria aptariamą situaciją? Manau, stilių įvairovė. Buvo iš minėtos srovės išaugusių ansamblių grupė, kita kryptis – „Armonikos“ tipo ansambliai pageidavimų koncertams. Ir ji tebéra. Ir išsiskleidusi „romuvių“ srovė, siekiant autentiško folkloro, kuri ilgainiui įgavo vienodumo lyg tam tikras monolitas. Dabar matome, kaip visas procesas išsišakojo.



Veronika Povilionienė ir ŽAS.

D. U. Man rodos, kad apie križę kalbėta ne ta prasme. Supratau, kad pats folklorinis judėjimas patiria križę, ir šią križę dirbantys šioje srityje žmonės bando įveikti. Dabar dar jaučiasi iš sovietinių laikų paveldėtas modelis, kaip turi atrodyti folkloro, etnografinis ansamblis ir panašiai.

A. B.-N. Manau, kad jau pradeda nebebūti to modelio. Visa esmė ta, kad Lietuvos folkloro judėjimas įgavo tam tikrą standartą ir faktiškai nuėjo į sceną. Galima sakyti, kad jis nusuko nuo gyvosios tradicijos poveikio. Ir todėl suprantama, kodėl atsiranda ieškojimų.

A. K. Gali būti, kad tai križė, bet iš Vakarų plūstanti informacija visa išjudino.

E. V. Daugelis folkloro ansamblių nori būti elitiški, kad jie nebūtų suprantami liaudžiai, kad būtų suprantami tik „išrinktiesiems“. Sakymas, kad mes turime folklorą tikliai apibrėžti, yra ējimas į elitiškumą. Jei labai įsigilinsi į archyvus, tai tu kaip folklorininkas tapsi visiškai nesuprantamas. Tai paradoksas, bet tada tik pats sau pasidarysi suprantamas ir svarbus. Pamatysi, kad to negalima, ano negalima, ir tada iš viso apsisuks galva.

D. U. Folkloras yra priemonė liaudiškai kultūrai su-

prasti. Netgi studentai muzikologai, turintys būti šios srities speciais, – kaip juos ekspedicijoje traukia visokie perdirbinėjimai. Pavyzdžiu, grojimas šaukštais, pagaliukais, lyg afrikietiškais ritmais besiremiant. Tai jiems tampa tinkamiausia atspalaidavimo priemone. Jie – šiuolaikiniai žmonės, nori salyčio su tuo, kas juos supa.

D. R.-V. Negi šiuolaikinis žmogus tik taip gali žiūrėti į folklorą – jei kitaip žiūrės, nebebus šiuolaikinis?

Dėl ansamblių suvienodėjimo. Kodėl taip atsitiko? Todėl, kad daugelis ansamblių nustojo važiuoti į ekspe-

dicias, pradėjo vieni nuo kitų kopijuoti, vieni kitus megdžioti; taip nusitryne savitumo ribos. „Visi“ važinėjo į ekspedicijas po Žemaitiją, gilinosi į tradiciją, ir jie, nieko nekopijuodami, tėsia pažintąją tradiciją toliau. Tai ir yra natūralus kūrybiškumas. Gal ansamblio vadovas į medžiagą ir nesigilina taip detaliai, kaip mokslininkas, bet važinėja po kaimus, vasarą ir žiemą, ir kolektyvas iškart surinktajį medžiagą ima dainuoti. Ir nekopijuodamas, o perleisdamas per savo susiformuotą galvoseną.

Vytautė MARKELIŪNIENĖ. Pirmiausia atkreipčiau dėmesį į tai, kad jeigu folkloro ansamblis stovi scenoje ir dainuoja, interpretuoja, jis turi atitikti profesionalams keliamus kriterijus. Savaime aišku, šiuo atveju gal ir nesvarbu, ar kūriny yra išmoktas iš autentiškų dainininkų repertu-

aro, ar iš natū. Ir taip, ir taip galima savaip interpretuoti. Manyčiau, kad profesionalų reikalas yra saugoti, puoselėti interpretaciją, nepažeisti tam tikrų ribų. Buvo kalbama, kad kiekvienam poreikiui turi būti rasta adekvati pasiūla. Manyčiau, kad profesionalo reikalas ir yra puoselėti aukštesnius, geresnius poreikius. Su tam tikrom problemom susiduriu dėstydam M. K. Čiurlionio menų gimnazijoje. Žodžiu, mes turime tokį trumpą, vieno trimestro liaudies kūrybos kursą. Didžiausias kliuvinys – pavyzdžiai, nes juk nenusiveši klasės į kaimą, neparodysi jiems autentiško folkloro. Reikia prisiminti ankstesnę muzikinio lavinimo grandį, jei kalbame apie skonio puoselėjimą. Svarbu jų puoselėti, sužinoti taisykles, kad po to jos būtų skoningai ir saikingai pažeidinėjamos.

D. U. Užsienyje yra daug daugiau autentiškų garso įrašų. Tą ateityje planuoja daryti ir Muzikos akademijos archyvas. Žmonės, kurie eina folkloro aranžavimo keliu, turi nuo ankstyvų metų būti girdėjė autentišką folklorą.

V. Š. Dauguma ir yra girdėjė, nes yra atėjė iš folkloro ansamblių. Kitas dalykas, kiek kas yra giliau jį pažinės.

E. V. Atsimušam į švietimą. Sako, nėra kaip nuvežti į kaimą. Mūsų kursą G. Četkauskaitė dukart buvo nuve-

žus i Gudakiem ir Merkinę. Išsivaizduokit, kokia studijų pradžia kad ir mano, miesto vaiko, atveju. Manau, mi-nétą krizę sukélė ir švietimo sistemos sustabaréjimas. Apskritai visos kultūros palaikymo grandys yra kaltos dėl tos krizés. Jos turi rūpintis saviveikla, bet „nusiplové“ nuo to – Kultūros ministerija, Liaudies kultūros centras, Muzikos akademija ir t.t.

Rytis AMBRAZEVICIUS. Noriu pratęsti ankstesnę mintį. Problemą įvardinčiau kaip nesugebėjimą autentiškai klausytis. Klausytis autentiškų įrašų ir dainuoti drauge. Daug kas, kaip buvo pastebėta, mokosi iš antrinių šaltinių, iš „Ratilio“ ar dar ko nors, labai dažnai mokosi iš knygų. Iš tekstu ir anotacijų. Tokiu atveju kalbėti apie tradicijos perimamumą būna sunku. Ir netgi keista, kad ansambliai, važinėdami po ekspedicijas ir turintys didelę patirtį, grįžę iš tenai išsišifruoja teksta, melodiją, ir tuo pažintis su tuo kraštu pasibaigia. Šioje vietoje, man atrodo, ir prasideda postfolkloras. Čia buvo kalbama apie kopijavimą. Vis dėlto reikia prisiminti, kad tokiu būdu visais laikais ir vyko tradicijos perėmimas. Iš pradžių būdavo nesąmoningas intuityvus nukopijavimas to, su kuo drauge dainuoji ar groji. Ne aiškiniesi, kaip kas ką daro, tiesiog drauge dainuoji, groji. Po to jau vystosi perėmusio tradiciją stilius.

D. U. Jeigu postfolkloro kūrėjai pagauна folkloro dvi-sią, tai ir pasijaučia menas. Tada gali naudoti įvairias iš-raiškos priemones, bet jeigu nepagauna, išeina šnipštasis.

R. A. Dvasią galima pagauti drauge dainuojant – tai visa ko pradžia.

D. R.–V. Atsimenu koncertą, kai „Keisto folkloro grupė“ iš Kauno pasidėjo ant stalo gal dvidešimt instrumentų ir juos dažnai naudojo visiškai netikslingai. Dažnai vien tam, kad instrumentas būtų panaudotas kažkokiam efektui išgauti. Pavyzdžiui, vienas Australijoje naudojamas instrumentas nuostabiai skamba kaip solinis, turi nepaprastą įtaigą. Galima ji visiškai kitaip nau-doti, ne tik porą kartų ūktelėti. Matosi, kad muzikantai neturi pasiruošimo, nepažįsta kitų kultūrų ir su tuo eina į mūsiškę.

E. V. Kiekvienas instrumentas turi elementaraus įval-dymo pagrindus. Dažnai matosi, kad žmogus nejsisa-vinės instrumento, nežino jo galimybų, bet naudoja.

Asta ZMITRYTÉ. Dabar panaši situacija į tą, kai pra-sidėjo folkloro judėjimas. Folkloro ansambliai lipo į sce-ną ir dainavo, nes buvo didžiulis poreikis. Ir nelabai kas žiūréjo profesionalumo, ar jis „išdainuoja“, ar mykia... Gal nuo tada reikėjo pradėti rūpintis?

E. V. Nesutinku, ir tada buvo gana griežtas atrankos sietas, ir niekas užsimanęs nelaipiojo į sceną. Buvo ap-žiūros...

A. Z. Dar iki apžiūrų...

D. U. Bet juk folkloras yra skirtas labai įvairių žmo-nių poreikiams. Aukšti reikalavimai atsirado todėl, kad folklorą užkélém ant scenos.

V. Š. Grįškime prie pokalbio temos. Kaip pasireiškia skirtingų muzikos stilių sintezė? Tarkim, kaip siejasi fol-kloras su džiazu?

A. K. Betgi mes nematėm pagrindinių žmonių, kurie tai daro, įrašų. Tai Vitas Labutis, Petras Vyšniauskas su Veronika, Skirmantas Sasnauskas ir kiti. Tai, ką matéme, – „naujoji“ muzika, nebe sintezė.

E. V. Kitaip sakant, europietiško džiazo kūrimas, nes džiazas yra amerikietiškas produktas.

Šarūnas NAKAS. Tai ne džiazas. Džiazas yra labai paprastai nustatomas. Džiazas – tai, kas kyla iš bliuzo. Čia buvo prastas improvizavimas diatonikos rémuose, formos požiūriu – absoliuti košė. Mes žiūrime ir tuo vi-sai nesidžiaugjame, nors atlikėjai aiškiai stengiasi.

A. B.–N. Kalbame apie tai, kad norima pritaikyti tauto-sakos pavyzdžius, suteikti jiems galimybę gyvuoti kitos formos rémuose, kitoj aplinkoj, kitame stiliaus kontekste. Sprendžiama tokios muzikos pateikimo problema.

Š. N. Paprastas dalykas – kai folkloras, vienoks ar kitoks, pakliūna į kitos muzikos glėbį, tai kaip muzikan-tas galiu garantuoti, kad jis ten beveik niekad nepaten-ka iš ideologinių ar estetinių paskatų. Galima naudotis bet kuo, bet kokia muzika, bet kokio stiliaus, bet kokių laikų, bet kokios tautos, bet kuriais instrumentais – vi-siškai nepaisant jų pirminės fukcinės paskirties. Puikiai žinot, kad kalendorinės dainos, net laidotuvių giesmės atliekamos kaip koncertiniai dalykai. Koks efektas? Kon-certas reikalauja, kad būtų sukuriamas grožis. Nereikia priekabliai į tuos žmones žiūrėti. Jiems įdomu muzikuoti taip, kaip norisi, o ne taip, kaip kažkas nustato. Čia negali būti apribojimų. Negali susirinkti dvidešimt protinę žmonių ir nuspręsti, ko visiems reikia laikytis. Taip nebus, nes muzikavimas yra labai spontaniškas. Todėl šioje sferoje „chaltūros“ visada bus daugiau nei pozityvių dalykų. I šį reikalą, manau, net nereikia kreipti dé-mesio, nes nematau jokio esminio skirtumo tarp Veronikos ir Petro Vyšniausko dueto ir, tarkim, dainų šven-čių, „Lietuvos“ ansamblio ar S. Šimkaus kūrybos. Pui-kiai tai žinote, ir manau, kad šiicia sėdinti kompanija yra pakankamai tarpusavyje susitarusi dėl svarbiausių da-lykų, tam tikros, netgi, sakyčiau, tikybos. Métytis į šo-nus néra ko, jeigu kalbama apie tai, kaip pateikti akademiskai žinomą folklorą, nes būtent akademinis žino-jimas skiria rimtą darbą nuo „chaltūrinimo“. Svarbu išsi-aiskinti, kaip etnografines folklorines vertybes pateikti taip, kad jos žavėtų. Tai tikrai labai sudėtinga. Tarkim, įsijungiu „valdišką“ radiją, kurio klauso dauguma žmo-nių; jo transliuojamus folkloro įrašus galima laikyti tam tikra radijo paranoja. Prasti atlikėjai, be atrankos su-mestas repertuaras kišamas stabiliom dozém kiekvie-ną rytą jo net nepristatant. Ir tai vadina folkloro pa-teikimu? Tai, manau, yra apskritai beprecedentinis at-vejis valstybės radijo istorijoje. Raskite kraštą, kur įsi-jungus radiją muzika visiškai neanotuojama. Ji patei-

kiama kaip maloniam klausymui, fonui skirta muzika. Atleiskit, bet tai yra nesąmonė todėl, kad ji neatitinka jokių relaksacinės muzikos reikalavimų, ji per sunki. Tas pat būtų džiaugtis įkapémis, vaikščioti su jomis, rodyti visiems...

Kai folkloras nukeliauja į visai kitus žanrus, tai jei tuose žanruose jis nepanaudojamas kažkaip ypatin-gai, konceptualiai, aiškiai, netgi manifestuojamai, jis „prapuola“. Ir dažniausiai tai yra eilinis muzikinis bro-kas, kurio yra apskritai apie 80–90 procentų. Ir tai labai normalu, nes visais laikais taip būdavo. Juk muzika

lygmuo – žinojimas, ilgametė praktika, lyginimas su pa-saulio analogais.

V. Š. Kaip vertinate Veronikos ir Petro Vyšniausko dueta?

E. V. Kiekvienas žanras, pavyzdžiu, džiazas, pakyla ir užgesta. Džiazas jungiasi su kuo tik įmanoma. Nebū-
kit akli, tai irgi krizės džiaze pasireiškimas. Džiazmenai nuolat lyg vapsvos prie medaus puola su pasiūlymais – darykim! Jei nori – grok savo džiazą, o aš grosiu tai, ką aš turiu! Nieko ten neįvyks, niekas ten nesusijungs, nes tam nėra giluminių potencijų.

Š. N. Dėl džiazo. Labai klaidina žmones tai, kas Lietuvoje vadina džiazo festivaliais. Visų pirma, jie nėra džiazo festivaliai, tai free muzikos, kuri nėra džiazinė, improvizacija. O kas vyksta su Lietuvos džiazmenais? Labai pa-prastas procesas – dalykai, totaliai susiję su pinigais. Kai neperkami vieni dalykai, siūlomi kiti, kurie nuperkami... Toks „aborigeniškas“ pavidas mūsų džiazmenams reikalingas eksportui, pavyzdžiu, į Prancūziją. Ir ypač tai apsimoka, optimalu, kai dalyvauja tik du atl-kėjai... Mes su Evaldu Vyčinu buvome Veronikos ir Petro Vyšniausko dueto gimtuvėse Norvegijoje. Jis atsirado restorane, labai atsi-tiktinai, labai smagiai. Jie sudarė programą ir suprato, ką iš to galima išpešti.

E. V. Dabar visi jų atradimai užštampuoti, užkonservuoti ir kartojami šimtus kartų. Beje, džiazas visą laiką tą daro. Atseit, improvizaci-ja, – iš tikro jos beveik nėra. Išeina į sceną ir pilia tą patį dešimt kartų, jei reiks – dvidešimt. Vieną kartą geriau pavyko, kitą – prasčiau. Džiazmenai žino, kad improvizacijos gryna ja prasme ten tikrai nedaug téra.

A. K. Dėl džiazo festivalių Šarūnas Nakas neteisus. I Lietuvą buvo atvykę labai gerų džiazmenų, pavyzdžiu, Learoy Jenkins. Tokiai atlikėjai grindžiami festivaliai, o šiukslių visada visur yra. Sakyčiau, mūsų džiazo festivaliai yra visai neprasti; teko matyti tokį, kurie pas mus sunkiai įsivaizduojami.

Negaliu sutikti ir su tuo, kad viskas daroma dėl pini-gų. Gerai žinau, kad iš šių dalykų niekada negyvensi. Daugiausia įvairūs projektai atsiranda todėl, kad patiemis muzikantams įdomu. Geriau pažiūrėkit, ką daro visokios „Naktinės personos“, ir suprasite, kaip atsiranda pinigai.

Visus ribinius reiškinius suglauskime po *world music* skėčiu, ir viskas atsistos į savo vietas.

D. U. Mes per daug skirtingų dalykų priskiriame *world music*... Pavyzdžiu, vienas dalykas yra komerciniai pa-siroymai scenoje, o kitas dalykas – kai žmogus ateina į ansamblį norėdamas padainuoti, pabendrauti. Tokius ansamblius derėtų vadinti klubais.



Kūrybinio folkloro grupė „Sedula“. Iš kairės: Daiva Kirvelienė, Ilona Astrauskienė ir grupės vadovė Daiva Steponavičienė.

dažniausiai smuklėse egzistuodavo, ne kur kitur. Žo-džiu, j tai nereikia žiūrėti išplėtus akis kaip į kažką ypa-tinga, kam reikalingas suderinimas, tvarkingas sušu-kavimas.

Dėl folkloro ansamblių dalyvių, kvazi, post ar kaip juos bepavadintume. Jų muzika labai paprasta atlikti. Dažnai tai smagi muzika, ir neretai ateinama dėl pačios galimybės pamuzikuoti. Tai lengviausias kelias žmogui, kuris nėra susidūręs su rimtesniu muzikavimu. Nėra ko norėti – žmonės ateina dėl malonumo, ir jų požiūris (daž-nai ir vadovų) yra identiškas. Jiems reikia nesudėtingai pasiekiamų malonumų. Galų gale jiems labai patinka išeiti į sceną, kai prisirenka giminių ir jiems plojama... Jie nekelia sau kitokią uždavinį. Nereikia jų painioti su tais, kurie remiasi akademiniu žinojimu, tai visai kitoks

V. Š. Bet jei tie klubai leidžia kasetes, tai ir žiūrima į juos kaip į atlikėjus.

A. Z. Gryno folkloro tarsi ir nebéra, beveik visi kviečiami į sceną.

D. U. Čia ir yra problema – kodėl taip darosi?

A. Z. Renginių organizatorius ne visada domina, ar iš tikro yra geras į sceną einantis kolektyvas. Antra, štai sakoma, kad niekas tuo nesidomi. Mes siaurame rate pasikalbėjome, bet ką mes matome spaudoje? Domina nuoja aprašomieji straipsneliai. Gerai, mes surengėme festivalį. Nenupirkome jokių žurnalistų – nieko gero ir néra. Ilyko – ir tiek. Geriau jau motyvuotai parašytu, kad buvo šlamštas. Niekas to neparašo.

A. K. Ar yra pas mus muzikinė žurnalystika? Ką kas užsimano, tą ir pasako, be jokių kriterijų. Tas atsistojo ar atsisėdo – ir visas rašymas.

V. Š. Gal čia jau muzikologų bėdos?

Š. N. Muzikologai irgi kalti. Bet, žiūrėkite, muzika yra uzurpuota įvairių „pumčik – dramčik“. Ištisi dienraščių puslapiai skiriami šitam niekalui. Didžiausi dienraščiai neturi savigarbos ar supratimo, kad svarbiausi, įdomiausi, savičiausi koncertai turi būti recenzuojami jau kitos dienos rytinėje laidoje. Taip normaliaiame pasaulyje įprasta, o pas mus dar ne.

A. Z. „Suklegas“ rengiame todėl, kad mums tokia postfolklorinė muzika įdomi, norėjosi ją sutelkti į vieną vietą ir pažiūréti, ką daro kolektyvai ar jų „dalys“, kokie nauji projektais. Mes pasidarėme savo išvadas, o žiūrėti įėjo tie, kam tas artima, įdomu.

A. K. Dėl folkloro panaudojimo. Ar su džiazu ji jungsi, ar su roku – svarbu, kaip folkloras panaudojamas. Ar tai daro profesionalas, ar stalius, kuris lygiai tiek pat nusimano apie klasikinę muziką, kiek ir apie folklorą. Jei folklorą naudoji kitos muzikos sukūrimui, nepažeisdamas jo pirminio gyvavimo šaltinio, jei jis nuo to neiškrinka, neišsiklaipo, bet įgauna naują skambesį, formą ar apdailą, tai toks folkloro naudojimas man priimtinės. Kitas dalykas – kai jis yra sužalojamas. Svarbu išsiaiškinti, kas tai daro – stalius ar muzikantas? Bet ir geram muzikantui ne visada pavyksta. Kartais norimo rezultato néra, bet užtai jis žino, ko siekia.

Š. N. Tai tik vienas iš požiūrių, nes tas sužalojimas kartais gali būti estetiškai solidesnis už aną tinkamai panaudotą, gerai „išgrotą“.

E. V. Iš tiesų néra tikrojo folklorizmo. Z. Kelmickaitė kažkada skelbési būsianti folklorizmo tyrinėtoja, bet nieko iki šiol neišdega. Kiti ar nedrįsta, ar kažko bijo.

D. U. Kur galima rašyti? I „7 meno dienas“, „Šiaurės Atėnus“? Kur dar?

A. K. Į dienraščius.

D. U. O kodėl nepagalvojus apie folklorui skirtą atskirą specializuotą periodinį leidinį? Užsienyje tai praktikuojama – pavyzdžiu, Švedijoje. Kodėl neįkūrus eina mojų pobūdžio problemoms skirto laikraščio, nes, pa-

vyzdžiui, žurnalas „Liaudies kultūra“ yra visai kitokio pobūdžio leidinys.

V. Š. Sakyta, kad folkloro ir postfolkloro funkcionavimo terpéje nesama ideologijos. Su tuo iš dalies galima sutikti, bet ne visiškai. Vis tik ir čia kažkokia ideologijos dalis reiškiasi. Tai, ką daro Veronika, ar, pavyzdžiu, kai šiadorietis Česlovas Kriščiūnas su vaikais, šią tezę lyg ir paremtų.

Česlovas KRIŠČIŪNAS. Tai, ką darome mes su vaikais, atsiremia į vaikų užimtumą. Mano grupėje yra apie 50 vaikų. Grojame folkloru paremtas fantazijas, įvairius improvizuotus dalykus. Manau, kad dirbant su vaikais iš karto siekti autentikos yra problemiška. Vaikai po truputį prie to priartėja tarsi per žaidimą, per nesąmoningą susidūrimą su tradicija. Atrodo, kad jūs tiesiog nematote provincijos gyvenimo, būdami Vilniuje kalbate tarsi į kokias erdves.

D. R.-V. Sakyčiau, kad provincijos vaikai žymiai arčiau folkloro. Neseniai atsisakiau M. K. Čiurlionio meno mokyklos ansamblio vadovės pareigų, nes nebeturėjau tiek jėgų ir išradinumo, kiek reikia dirbant su vaikais. Labai sunku paaugliams perteikti folkloro esmę, net ir „skaninant“ visokiom įdomybėm (įvairių instrumentų taikymu, supynių kabinimu). Jie juk lekia ir į šokius, ir į mis „Dėžė“ rinkimus... („Dėžė“ – tai internatas). Žodžiu, visiškai pakitusi situacija, kita nei buvo prieš kokius aštuonerius metus.

Č. K. Vaikai mokykloje dabar labai užsiémę. Mokosi anglų kalbos, informatikos, puola prie kompiuterių... Surinkti vaikų folkloro kolektyvą – be galio sunku. Norint, kad vaikai ateitų du tris kartus per savaitę repetuoti, reikia turėti kantrybės ir sugebėjimų juos pritraukti.

E. V. Teisingai pasakyta – norint prieiti prie autentiško folkloro reikia žymiai daugiau pastangų.

A. Z. Reiškia, jei tradicija nutrūkusi, reikia prisitaikyti prie laikmečio, prie naujų folkloro formų.

V. Š. Nesakykit, juk susėda prie stalo lietuvių ir dainuoja...

D. U. Dažnai per susiėjimus muzikantai to neleidžia daryti.

V. M. Ypač vestuvėse.

E. V. Kodėl liaudies muzikantai pasitraukia iš vestuvių? Jie nesugebėjo prisitaikyti į išsavinti brukamos pseudomuzikinės produkcijos. Jiems tai buvo neįkertama – groti ir dainuoti dainuškas, pseudopoetų ir kompozitorų dainas liaudies muzikantams buvo per sunku, iš dalies – koktu. Bet tai tik šakelės, o šio reiškinio šaknelės – kaimų suvarymas į miestą.

Č. K. Teko groti vestuvėse, kai tuokėsi Aidas Bernatonis su savo išrinktaja. Jo vestuvės buvo tarsi spektaklis, bet tai gali daryti tik ansamblis dainuojantys, turintys daugybę bendraminčių, galinčių būti pabroliais, pamergėmis etc. ir išmanančių vestuvų papročius. Iš šalies ten buvo keletas giminių – jie žiūrėjo išplėtę akis lyg atsidūrė kosmose.



Modernaus folkloro ansamblis iš Kaišiadorių V. Giržado vidurinės mokyklos. Vadovas Česlovas Kriščiūnas.

Š. N. Prisipažinkit sau, kokia buvo pirmoji muzika jūsų gyvenime, kurią iš tikrujų įsimylėjote? Ar tai buvo folkloras? Kada folkloras apskritai jums pasidare reikšmingas? Kokia muzikine kalba jūs iš pradžių išmokote kalbėti? Iš kur ta aistra folklorui?

D. U. Jei būčiau augusi kaime ir man kas būtų dainavęs lopšines, be abejonės, jos būtų buvusios mano pasigérėjimo objektas. Augdama mieste daugiau klaušiausi radijo – natūralu, kad pirma įstigo kitokia muzika. Nebuvo kitokio pasirinkimo...

Š. N. Esmė ir yra ta, kad nebuvu ir nėra kitokio pasirinkimo. Todėl negalime vertinti – gerai ar blogai. Nėra pasirinkimo...

D. U. Kitas klausimas, kodėl žmonės, kurie atstovauja folklorui, motyvuotai stačia galva lenda į masinę kultūrą?

D. R.–V. Buvau gimtadienyje visai ne folkloristų būryje. Užėjo kalba apie folkloro interpretaciją. Kažkokia mergina manęs klausia, ar žinau tokią *Rugiaiveidę*? Apsimečiau, kad nelabai žinau, – nutyléjau. Sako, man Jos dainos nelabai patinka, tik Jos balsas labai gražus. Kai išgirstu, klausau vien dėl balso. Žodžiu, akivaizdu, kad kartais paperka visai kiti dalykai nei mes įsi-vaizduojam.

Eugenija VENSKAUSKAITĖ. Ar galimas folkloro perkūrimas? Žinoma, jei tai daroma kokybiškai ir talentingai. Vertybė turėtų būti autentika, o perkūrimas – jo šiuo-

laikinė saviraiška iš esmės nenutolstant, neprofanuojančių nusistovėjusių folkloro formų. Juk negabiam garbėtroškai ji tik žaliava, bet, deja, po ja savo trūkumų nepaslėpsi. Per amžius gludintame autentikos papras-tume slypi tokie harmonijos ir filosofijos kladai, kad ir ne kiekvienas šių laikų profesionalas pajėgia tai suvoki-ti. Gal todėl didelė dalis ir prieškary, ir vėliau harmonizuotų lietuvių liaudies dainų yra tokios neįdomios ir „nu-sterilizuotos“ (be tarmės, vien su autoriu gérējimusis sa-vimi), kad retą kurią begalima tokia pavadinti.

Kuo pasireiškia perkūrėjų raiškos kokybė? Pirma – tai talentas, vidinė kūrėjo būtinybė „išsilieti“ tam tikru savo būties momentu tik taip, o ne kitaip (pavyzdžiui, B. Kutavičiaus oratorijos). Antra – profesionalus folkloro pažinimas (Veronikos Povilionienės projektai, latvių „Ilgi“). Trečia – perkūrėjo sugebėjimas pasirinkti gerus atlikėjus savo idėjai įgyvendinti (antai pirmoji *Rugiaiveidės* kasetė buvo įvykis jaunimo muzikiniame „valgia-raštyje“, o antroji – jau tik aranžuotojo kartojimasis). Ne-pateisinama ir tai, kai dažnas kolektyvas ir atlikėjas ak-lai (arba net ir sąmoningai) mėgdžioja kitų eksperimen-tus. Ir graudu, ir gaila darosi, kai „novatoriai“, pavyzdžiui, Žvérinė ir Medeinė (seserys Mankauskaitės iš Marijampolės) dainuoja „puskalbe“ – nei tarmiškai, nei li-teratūriškai... Daugiau talento, mažiau sureikšminto ir nesuvokto (latvių?) mėgdžiojimo norėtusi matyti ir „Keis-to folkloro grupės“ muzikavime.

D. S. Žmogus muziką priima siela. Žmogui – gražu, ir jis klauso, negražu – išjungia radiją.

D. U. Pavyzdžiui, tai, ką daro Veronika su ŽAS, – apeliuoja į tą visuomenės, ypač jaunimo, dalį, kuri su folkloru beveik nesusiduria.

D.R.–V. Kol yra spragų švietime, tokie renginiai, kaip Veronikos muzikavimas su ŽAS, yra vienintelė prieinama forma bendrauti su jaunimu. Aišku, yra ir folkloro pateikimo problema. Pavyzdžiui, autentišką folklorą atliekantis kolektyvas niekada neturi nei gerų salių, nei nepriekaištingo įgarsinimo, nei tokios daugybės žiūrovų. Savo programas jie paprastai atlieka mažose salyse ištikimiems „fanams“.

D. U. Daug priklauso ir nuo to, kokias salygas tradicinės kultūros raiškai sudaro valstybė per savo institucijas.

D. R.–V. Manau, kad Kauno „Suklegose“, į kurias yra patraukta nauja publika, šalia eksperimentuojančių postfolkloro grupių galėtų pasirodyti ir stiprių, kažką įdomaus darančių vadinančių autentišką ansamblių, kurių savo profesionalumu darytų įtaką ir kitiems.

V. Š. Ką reiškia „kažką darančiu“?

D. R.–V. Sakysim, pasikvesti kokį ansamblį, naudojantį įvairius naujus programų rengimo būdus. Kad ir tie patys „Visi“. Jei jie ateitų su galingu instrumentų arsenalu ir parodytų, kokios gali būti tradicinių instrumentų panaudojimo galimybės, tai, manau, atlikimo lygiu neusileistų jokiems eksperimentuotojams.

Manau, kad „naujas požiūris“ į folklorą yra labai plati sąvoka. Būtų galima aprėpti žymiai plačiau negu darbar „Suklegose“.

V. Z. Salyginai naujas. Anksčiau turėjom tik folkloro festivalius, o „Suklegos“ kiek kitoks, modernesnis festivalis. Antra vertus, naujų daigų palyginti dar nedaug. Dažnai kalbam apie folklorinį ar postfolklorinį judėjimą, bet viskas iš esmės atsiremia į vieną du miestus. Lietuvos mastu procesai vienaip atrodo iš Vilniaus, visai kitaip – iš Kauno. Kokį poveikį daro mūsų „Suklegos“? Televizija jų netransliuoja, ši tą gauna tik tie, kurie tieiogių dalyvauja.

V. M. Negi viską užkonservavome? Jei neliks tarpienės folkloro funkcionavimo grandies, tautos paveldas galutinai sunyks. Kuo gali prisidėti mūsų karta, ar tik tuo, kad perdirbinės folklorą? Kaip išjudinti tikrai folkloro perkūrimo kūrybinį pradą? Seniai magėjo folklorą pritaikyti per paprocius; taip nejučia užkluidai ir archetipinius dalykus, kurie iš pasąmonės sferos dar nėra pasitraukę. Rodos, kartais juos išprotauji, o paskui netikėtai randi savyje ar tarp sutinkamų žmonių, nepradarusių giluminės tradicijos pajautos. Kitas lygmuo – pavyzdžiui, viena močiutė Dzūkijoje émė kurti dainas žinotosios tradicijos pagrindu. Anūkės vestuvėms močiutė specialiai sukūrė dainų, taip natūraliai iškeldama neeilinį egzistencinį momentą. Kaip ir mūsų protėviai darė. Jos sukurtosios dainos, mano galva, neiškrenta

iš tradicijos konteksto, nors ir randasi ne kolektyvinės kūrybos būdu. O ar mes sau pasileikame tokią teisę, ar esame galutinai suvaržyti kaip žinovai, tyrinėtojai? Neigi esame priversti tik tai daryti, juk taip pažeidžiame esminį liaudies kūrybos „variklį“ – kūrybiškumo pradą.

D. R.–V. Yra žanrų, kur tą ekspramtinį kūrybiškumą galima pritaikyti. Pavyzdžiui, vestuviniai apdainavimai, sutartinės. Yra tokų folkloro žanrų, kur kūryba ir mūsų dienomis galima.

E. V. Bet yra žanrų, kur kūriniai yra išbaigtai iki galo. Jei ten brausies, kažką sulaužysi. Netoleruotinas net, pavyzdžiui, svetimybų kaitalojimas, kai kartais bandoma dainas atlietuvinti. Tai dainos gadinimas, brovimas iš jos baigtinę formą. Reikia suprasti, kad raštingas atlikimas, geras padainavimas irgi yra kūryba. Nereikia manyti, kad dainavimas – ne kūryba, juk kiekvieną kartą daina skamba kiek kitaip, priklauso nuo tavo fizinių, psichinių, dvasinių būsenų.

D. U. Man atrodo, tyrinėjimų srityje irgi buvo darama klaidų, nes vienas pavyzdys neretai imamas kaip galutinis, neturint omeny, kad tai tik vienas iš galimų variantų. Juk žmonės nuolat improvizuodavo – vieną kartą gali užrašyti vieną dainos variantą, o kitą kartą – visai kitą. Būtina suprasti improvizacijos principus ir jų pagrindu plėtoti paveldėtasių vertėbes.

Parengė Juozas ŠORYS

Algirdo Kairio nuotraukos iš 1998 m.
Kauno postfolkloro festivalio „Suklegos“.

Re-creation of musical folklore – is it an opportunity or a fault?

The material for the article is prepared on the basis of the discussion „Re-creation of musical folklore – is it an opportunity or a fault?“ held at Lithuanian Folk Culture Centre on March, 1998. These were the participants of the discussion: composers and performers, leaders of song and dance companies, as well as the researchers of this field of folk culture – musicologists, ethnochoreologists, organizers of the Kaunas, postfolklore festival *Suklegos* and specialists from Lithuanian Folk Culture Centre. There was an attempt through discussion to determine the state of the present day folklore, its tendencies and possible perspectives as well as its relation with other styles and genres of up-to-date music – jazz, rock, pop music, „metal“ etc.; the question was raised how and to what extent transformations and recreations of the authentic folklore are allowed in order not to break its settled musical structure, the scale of human values and semantic field. The material for publication was prepared by Juozas Šorys.

Baltosios rasės etninė muzika.

Centrinės Europos europidai

Romualdas APANAVIČIUS

Objektas: Centrinės Europos europidų etninės muzikos savybės, jų geografinis paplitimas. Tikslas: nagrinėti Centrinės Europos europidų etninę muziką kaip etninės ir rasių istorijos šaltinių. Metodai: geografinio kartografavimo, komparatyvistinis, tipologinis, sisteminis, retrospekcijos. Išvada: hipotetiskai galima tarsi, kad Centrinės Europos europidų etninė muzika kaip Pietų europidų etninės muzikos tąsa susidarė per maždaug 10 000–12 000 m. (mezolito pabaigoje ir neolito pradžioje), o jos būdingiausios savybės gali siekti Vakarinio rasinio kamieno ar netgi laikus iki Vakarinio ir Rytinio rasinio kamieno išsiskyrimo.

Centrinės Europos europidų etninės muzikos visuma etnomuzikologų dar netyrinėta. Tirtas tik šios vietinės rasės plote gyvenančių tautų, etninių grupių bei atskirų regionų palikimas. Gvildendamas daugiabalsumo kilmės klausimus, Centrinės Europos europidų daugiabalsumo židinius nustatė I. Žordanija (1; 202–219, 305), tačiau vienbalsio stilus muzikos juose netyrinėjo. Be to, daugiabalsumo paplitimas Britanijos salose ir Islandijoje, šio straipsnio autorius nuomone, nustatytas labai netiksliai, nes remtasi vien senosios kronikomis ir skandinavų sagomis. Heterofonija (ją I. Žordanija laiko tarpiniu stiliumi tarp vienbalsumo ir daugiabalsumo) Slovakijoje yra ne kas kita kaip paralelizmas, kurį I. Žordanija, kaip ir kiti autoriai, laiko vėlyvu reiškiniu, perimtu iš akademinių muzikos (2; 215–216).

Tad lyginamujų tyrimų apie Centrinės Europos europidų etninę muziką ir jos sąsajas su kitų europidų vietinių rasių muzika nėra. Straipsnio autorius bandys bent bendriaujais bruožais užpildyti šią spragą.

* * *

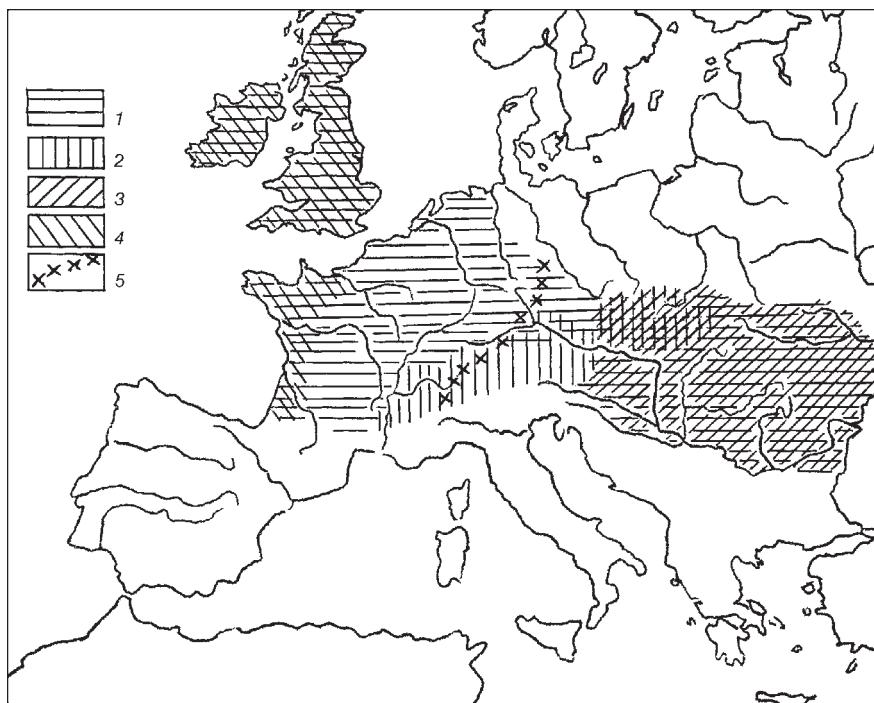
Centrinės Europos etninės muzikos erdvė driekiasi nuo Karpatų priekalnių rytuose iki Iberijos pusiasalio vakaruose. Pietuose ji ribojasi su Balkanais ir Alpėmis, neprieidama iki Viduržemio jūros, o šiaurėje apima maždaug vidurio Vokietiją ir Britanijos salas. Svarbiausieji Centrinės Europos etninės muzikos bruožai – vyraujantis vienbalsumas ir labai aiški bei svarbi ritmika. Daugiabalsumas Centrinėje Europoje randamas tik Vakarų Karpatuose ir Alpėse. Daugiausia tai paralelinės (homofoninės) dainos, turinčios nemažai panašumo su Balkanų ir Šiaurės Europos liktinių daugiabalsumo salų dainomis. Etninės muzikos dermėms būdinga diatonika, anhemitonika (dermės be pustonių) ir pentatonikos požymiai.

(Tėsinys. Pradžia: 1998 m. Nr. 2, Nr. 4.)

Pastarieji ryškūs vakarinėje šio ploto dalyje ir ypač – Britanijos salose, kur etninės muzikos melodijos yra akivaizdžiai pentatoninės. Pentatonikos bemaž nėra rytinėje Centrinės Europos dalyje. Ji pastebima tik vengrų etninėje muzikoje.

Ritmika vienbalsio stilus etninėje muzikoje yra labai svarbi. Pagal ritmą netgi galima išskirti du didelius Centrinės Europos plotus – vakarinį ir rytinį. Vakarinio, aprépiantį maždaug Prancūziją, pietvakarių Vokietiją ir Britanijos salas, ploto ritmika yra bemaž tokia kaip ir Pietų europidų etninės muzikos. Ji susideda iš dviejų figūrų grupių: tarsi iš triolių             ir – tarsi iš duolių             su įvairiausiomis jų variacijomis. Rytinės dalies, apimančios maždaug pietyčių Vokietiją, Šveicariją, Austriją, Čekiją, Vengriją, Rumuniją, Moldaviją, Slovakiją, Pietų Lenkiją ir Užkarpatės Ukrainą, etninės muzikos ritmai irgi susideda iš trių bei dviejų dalių. Tačiau jie nėra tokie vienodi, greiti ir, sakytum, aštroki kaip vakarinėje dalyje. Trijų dalių ritmai             dažniausiai būna kaip mazurkos ar valso, o dviejų dalių             – kaip polkos. Tačiau ir rytinėje Centrinės Europos dalyje ritmo reikšmė vienbalsei muzikai yra didelė, o pats ritmas, kaip ir vakarinėje dalyje, dažniausiai būna grindžiamas pastoviomis formulėmis. Būtent Centrinės Europos rytinėje dalyje, kaip manoma, atsirado ir plačiau po baltosios rasės europidų plotus pasklidio bendratautiniai šokiai *polka*, *mazurka*, *valsas* bei jų atmainos. Slovakų ir pietinių lenkų huralių (kalniečių) muzikai būdingos sinkopės (ritminėse formulėse tolydžio užlaikomi viduriniai garsai      ) sudaro plačiai žinomas *slovakų polkos* ir iš Karpatų priekalnių kilusio lenkų *krakovako* pagrindą. Sinkopės akivaizdžios ir čekų, vengrų, rumunu bei moldavų etninėje muzikoje. Parallelinių Centrinės Europos bei homofoninių Pietų ir Šiaurės europidų dainų ritmika visai menka, sunkiai nustatoma ir apibūdinama. Tas pat pasakyti ir apie Karpatų regiono rumunu, moldavų, slovakų, vengrų, lenkų huralių, ukrainų, hulculų vienbalses melodijas, kurias daugiausia švilpynėmis atlikdavo bandų ganantys kerdžiai. Tai būdavo dainų improvizacijos arba specialūs instrumentiniai kūrinėliai.

Rytiniame Centrinės Europos plote instrumentinė muzika neretai susideda tarsi iš dviejų dalių: létosios ir greitosios. Lėtoji dalis griežiama laisvokai, improvizuojant, kiek kampuotai, o greitoji – arba iš karto greitai, arba tolydžio



Centrinės Europos etninės muzikos plotai: 1 – vienbalsumas; 2 – paralelinis daugiabalsumas; 3 – dermės su padidintomis sekundomis; 4 – pentatonikos pozymiai; 5 – apytikrė vakarinės ir rytinės dailies riba.

greitinant. Šių dviejų dalių sandara būdinga vengrų, rumunų, moldavų, slovakų, lenkų huralių, ukrainų huculų ir netgi čekų muzikai. Beje, neretai létoji dalis (kartais ir greitoji) dar ir giedama, pritariant muzikos instrumentais. Pagal tai rytinius Centrinės Europos plotas siejasi su Pietų europidų Balkanų regionu, kur instrumentinė (neretai ir vokalinė) muzika susideda iš dviejų dalių – létosios ir greitosios. Šitaip griežia (ir gieda) graikai, makedonai, serbai. Su Pietų europidais rytinius Centrinės Europos europidus sieja ir padidintų sekundų dermės. Jos pastebimos jau slovakų, rumunų, moldavų, vengrų, huralių, huculų ir netgi čekų muzikoje. Šios dermės akivaizdžios Balkanuose ir driekiasi į Šiaurės Afriką bei Priešakinę Aziją iki Indostano.

Dviejų dalių muzikos sandara visiškai nebūdinga vakarieniam Centrinės Europos plotui. Čia, beje, nerasisime ir dermių su padidintomis sekundomis. Muzikai savita diatonika, anhemitonika ir netgi pentatonika. Kaip sakyta, pentatonika labai ryški Britanijos salų ir vakarinės Prancūzijos etninėje muzikoje. Vienbalsės muzikos ritmas labai pastovus, aštrokas, sakytum, formulinis kaip ir kaimyniniame Pietų europidų vakarų Viduržemio jūros plote. Instrumentinė muzika retsykiais pagreitinama, tačiau gana nežymiai. Alpėse giedamos paralelinės dainos ritmiškai laisvos, nors pasitaiko ir aiškesnio ritmo dainų.

Centrinėje Europoje gausu muzikos instrumentų. Visur pučiamos įvairiausios švilpnės, o Karpatuose – ir be skylučių. Jos būna nuo keliolikos centimetru iki kelių metrų ilgio, švilpiama perpūtimu, natūraliosios gamos virštoniais. Šitaip švilpia slovakai, vengrai, rumunai, moldavai, huraliai, huculai. Karpatuose rumunai, moldavai ir huculai pučia surištas kaip

skudučiai dūdeles (groja vienas žmogus), tokias pat kaip ir Balkanuose. Visoje Centrinėje Europoje mėgstamos birbynės, tačiau rytinėje dalyje jos būna viengubo liežuvėlio, o vakarinėje – dvigubo, kaip ir Pietų europidų. Rėksmingomis dvigubo liežuvėlio birbynėmis pučiama pavieniu, instrumentiniuose ansambliuose ir orkestruose. Garsieji Britanijos salų, Prancūzijos, Belgijos, Olandijos dūdmaišių orkestrai su rėksmingomis birbynėmis ir būgnais muzikavimą šiame plote nemažai kuo sieja su Pietų europidų tradicijomis. Kaip ir Pietų europidų žemėse, čia labai svarbus muzikos instrumentų ir jų ansambliai griežimo garsumas, rėksmingumas bei būgnais mušamas griežtas ritmas. Tačiau dūdmaišio Centrinės Europos vakaruse, kaip ir rytuose, su etninės muzikos burdoniškumu sieti negalima, nes šis instrumentas yra atklydėlis greičiausiai iš Priešakinės Azijos.

Centrinės Europos europidai pučia ir trimitus. Šių instrumentų ypač gausu Alpėse ir Karpatuose. Karpatuose, be medinių, naudoti ir gyvulio rago trimitai, kurių vakarinėje Centrinės Europos dalyje nebūta. Rago trimitais rytinis plotas siejasi su Balkanais ir su Šiaurės Baltijos bei Skandinavijos kraštais.

Visoje Centrinėje Europoje labai mėgstami smuikai. Vakarų Prancūzijoje, Airijoje ir Škotijoje skambinama vadina-maja keltų arfa. Ji gali būti ne tik velyvesnis, bet ir vietinis instrumentas, rodantis sąsajas su Pietų europidais. Alpėse mėgstama citra. Ir ji gali būti ne velyvesnis atneštinis, bet vietinis instrumentas, nes labai gerai tinka išgauti čia vyraujantį paralelinį daugiabalsumą. Rytinėje Centrinės Europos dalyje prigiję cimbolai Karpatų regioną sieja su Balkanais bei tolimesnėmis Pietų europidų sritimis. Tas pat pasakytina ir apie Karpatuose mėgstamus kaušo pavidalo styginius instrumentus, kurių stygos skambinamos brauktuku.

Būgnai mėgstami tik vakarinėje Centrinės Europos dalyje. Čia jie būtini instrumentiniuose ansambliuose, ir, panasiu kaip ir Pietų europidų erdvėje, jais pabrėžiamas griežtas ritmas. Rytiniame Centrinės Europos plote būgnai instrumentiniuose ansambliuose naudojami žymiai rečiau, vietoj jų čia – styginis bosinis instrumentas. Rytinėje dalyje instrumentiniuose ansambliuose melodijai pritaria ir ritmą palaiko dažniausiai cimbolai, o vakarinėje dalyje – arfa, gitara arba apsicinama ir visiškai be styginio pritariančiojo instrumento. Alpėse, Čekijoje, Moravijoje vietoj styginio instrumento pritariant griežiama armonika. Taigi visoje Centrinėje Europoje melodiją instrumentiniuose ansambliuose veda vienas du smuikai arba viena dvi švilpnės (birbynės), pritariama styginiu instrumentu (arba armonika), o ritmą palaiko būgnas (va-

karinėje) arba bosinis styginis instrumentas (rytinėje dalyje).

Gretinant Centrinės Europos europidų vokalinę ir instrumentinę muziką, galima pastebeti, kad vakarinėje dalyje jos liko tarsi neišsiskyrusios, (giedamos ir griežiamos tos pačios melodijos), o rytinėje – išsiskyrė į atskiras muzikavimo sritis. Atrodytų, kad vakarinėje dalyje, kaip ir Pietų europidų plote, muzikavimas labiau siejasi su vyriškuoju pradu, o rytinėje – dainas gieda ne tik vyrai, bet ir moterys. Nors instrumentinis muzikavimas čia, kaip ir visame pasaulyje, laikomas labiau vyru užsiemimui, moterų giedamos apeiginės, kalendorinės ir darbo dainos Centrinės Europos rytinė dalį labiau sieja su Šiaurės europidų muzikine tradicija (kur etninėje muzikoje vyrauja moteriškasis pradas) nei su kaimynine Balkanu (kur vyrauja vyriškoji kultūra). Tad Karpatų ir Dunojaus vidurupio bei žemupio plotas, išprastai suvokiamas kaip Vidurio Europa, pagal etninės muzikos tradicijas gana artimas Šiaurės Europai ir mums, lietuviams. Būtent šituo galima paaškinti Vidurio Europeje atsiradusių bendratautinių šokių prigijimą mūsų kraštuose ir palyginti menkesnę Centrinės Europos vakarinės dalies šokių įtaką visiems Šiaurės europidams.

Centrinės Europos vakarinės dalies etninė muzika labai daug sąsajų turi su Pietų europidų muzika. Galima sakyti, esminio skirtumo tarp Centrinės Europos vakarinės dalies ir Pietų europidų vakarų Viduržemio jūros muzikos nėra. Be tokų pačių dermių ir būdingiausiuų melodijų vingių, dvi pagrindinės ritminės grupės (susidedančios tarsi iš triolių arba duolių) drieikiiasi nuo Viduržemio jūros pakrančių iki Britanijos salų. Priminime, jog šios dvi ritminės figūros būdingos visoj Pietų europidų erdvėj nuo Indostano, Centrinės Azijos iki Balkanų, Šiaurės Afrikos bei Viduržemio jūros vakaruose esančio Iberijos pusiasalio. Nusidriekusios per Vakarų Europą, iš Britanijos salų šios dvi ritminės grupės nukeliavo į Naujajį Pasaulį ir tapo pramoginės *country* stiliaus muzikos pagrindu.

Matant akivaizdžius Centrinės Europos vakarinį europidą ir Pietų europidų vakarų Viduržemio jūros antropologinės

grupės etninės muzikos bendrumus, kyla mintis, kad vakariniai Centrinės Europos europidų muzika greičiausiai kilusi iš gretimų Pietų europidų muzikos ir daugeliu atvejų laikytina jų etninės muzikos tasa.

Centrinės Europos rytinės dalies muzika savo ritmika, dermėmis, melodika labiau siejasi su Balkanų Pietų europidų muzika, skiriasi nuo vakarinės dalies europidų muzikos. Dermės su padidintomis sekundomis šiuos plotus leidžia gretinti netgi su Priešakinė Azija, Šiaurės Afrika, Arabijos pusiasaliu, Centrine Azija ir Indostanu. Tad atrodytų, kad Centrinės Europos rytinės europidų muzika greičiausiai kilusi iš Pietų europidų Balkanų antropologinės grupės muzikos ir išlikusi jiems labai artima iki mūsų dienų. Antra vertus, Centrinės Europos rytinės europidų muzikoje ir muzikavimo tradicijoje akivaizdžios sąsajos ir su Šiaurės europidais, ko vakariniai Centrinės Europos plote pastebėti bemaž neįmanoma.

Paralelinė muzika, kaip minėta, Centrinėje Europoje skamba tik besiribojančiuose su Pietų europidų plotu Karpatų ir Alpių kalnuose. Šitokią Centrinės Europos paralelinės muzikos geografinę padėtį tikriausiai galima paaškinti tuo, kad toliausiai vieni nuo kitų gyvenantys ir paralelinės dainas giedantys slovakai bei pietrytiniai prancūzai vis vien yra Alpių antropologinės grupės žmonės, o Prancūzijos pietuose driekiasi dar ir nemenkas Pietų europidų vakarų Viduržemio jūros antropologinio tipo plotas. Tad paralelinės dainos, kurias gieda dar ir Alpėse gyvenantys pietiniai vokiečiai bei austrai, irgi turintys indomediteraninės vietinės rasės, arba Pietų europidų, požymių (2; 410, 484), greičiausiai siejasi su šios vietinės rasės pėdsakais Centrinėje Europoje.

Sugretinkime bendriausius etnomuzikologijos duomenis su antropologijos ir archeologijos mokslo teorijomis.

Centrinės Europos vakarinėje dalyje nuo paleolito iki indoeuropiečių pasirodymo III tūkstm. pr. Kr. gyveno žmonės, antropologiskai artimi Viduržemio jūros tipui. Rytinėje dalyje esantys Karpatai kartu su Balkanais, archeologų teigimu, skyrėsi nuo likusios Centrinės Europos ir jau maždaug nuo VII–VI tūkstm. pr. Kr. sudarė vientisą kultūrinę erdvę kartu su Mažaja Azija. Visame mūsų aptartame plote Centrinėje Europoje, archeologų duomenimis, I tūkstm. pr. Kr. gyveno keltai. Jų žemės apėmė dabartinę Prancūziją, Britanijos salas, Austriją, Šveicariją, Slovakiją, Vengriją. Keltai gyveno ir pietinėje Lenkijoje, šiaurinėje Italijoje, šiaurinėje Ispanijoje ir Pietų bei Vidurio Vokietijoje (3; 98, 104, 203). Senajį keltų plotą šiaurės rytuose vėliau užėmė germanai, o rytuose slavai. Ryčiausioje dalyje, maždaug dabartinėje Slovakijoje ir Vengrijoje, keltų žemės ribojosi su senųjų dakų, priskiriamu



Slovakas pučia ilgą švilpynę *fujara*.

Iš: Mačák I. Dedičstvo hudobných nástrojov. – Bratislava, 1995. – Viršelis.



Viduramžių graviūros:

1 – skambina „teutonų citara“, VIII a. po Kr.; 2 – anglų muzikantai ir šokėjas. Iš: Leisiö T. Lyyra ja Pythagoras. – Tampere, 1996. – S. 90, K. 56: E, G.

jau Balkanų kultūrinei grupei, plotu. Trakai gyveno dabartinėje Rumunijoje bei Moldavijoje.

Antropologai Centrinės Europos gyventojus priskiria Centrinės Europos vietinei rasei, kurią sudaro dvi – Vakarų ir Centrinės bei Rytų Europos grupės (4; 282–283). Vakarų grupės žemės bemaž sutampa su mūsų nustatyta vakarine etninės muzikos ploto dalimi, tik neaprėpia Britanijos salų. Šių salų gyventojų etninė muzika yra visiškai tokia pati, kaip ir vakarinės Europos žemyno dalies, tad ją giedantys ir griežiantys airiai, škotai, gélai, anglai, etnomuzikologijos požiūriu, priskirtini ne prie Šiaurės, bet prie Centrinės Europos europidų. Etnomuzikologijos ir antropologijos duomenys labiau nesutampa rytinėje mūsų aptariamo ploto dalyje. Į antropologų išskiriamą Centrinės bei Rytų Europos grupės plotą įsitelkia tik ryčiausia etninės muzikos sritis, apimanti maždaug Moraviją, Slovakiją ir Vengriją. Tuo tarpu, etnomuzikologijos duomenimis, skirtumai nuo vakarinės dalies pastebimi gerokai toliau į vakarus, pradedant maždaug pietryčių Vokietija ir Čekija. Rumunija ir Moldavija pritampa prie rytinės srities, nors čia gyventojai, antropologijos duomenimis, yra Pietų europidai. Su etninės muzikos paplitimo apytikrėmis ribomis nesutampa ir Centrinės bei Rytų Europos antropologinės grupės rytinės ribos. Muzikos duomenimis, šios ribos baigiasi maždaug Užkarpatės Ukrainoje, o antropologijos – nusidriekia netgi už Volgos ir Okos tarpupio. Remiantis etnomuzikologija, prie rytinės dalies negali būti prišliejama ir lenkų, išskyrus pietinius kalniečius huralius, gudų, ukrainų, pietinių rusų bei lietuvių etninė muzika, kuri visiškai skiriiasi nuo Centrinės Europos muzikos, nors, antropologijos mokslo požiūriu, čia gyvenantys žmonės yra tos pačios Centrinės ir Rytų Europos antropologinės grupės atstovai.

Etninės muzikos ir antropologinių grupių plotų neatitinkimas greičiausiai atspindi labai sudėtingą Centrinės Europos etninę istoriją: didžiuosius persikraustymus, etnių maišymąsi, senųjų etninių grupių išnykimą ir naujų atsiradimą. Tačiau šios sumaištis etninės muzikos savybių geografinis išsidėstymas bemaž nerodo ir verčia kelti mintį, jog etninė muzika išliko nuo žymiai ankstyvesnių laikų, kai čia gyveno giminiškos, nors kiek ir besiskiriančios kultūros žmonės. Greičiausiai tai buvo senieji keltai, kurie buvo arba labai artimi prieš juos gyvenusiems, arba perėmė senųjų gyventojų, kultūra arčiau Pietų europidams, palikimą. Galima manyti, kad ir Centrinės Europos etninės muzikos ištakos greičiausiai siejasi su Centrinės Europos europidų vietinės rasės susidarymu per maždaug 10 000–12 000 m., nezolito pabaigoje ir neolito pradžioje, o vietiniai savitumai tikriausiai atspindi šios vietinės rasės populiacinių grupių atsiradimą per 3 000–3 500 m., bronzos bei ankstyvajame geležies amžiuje (4; 282–283).

Tad Centrinės Europos etninė muzika laikytina irgi labai sena, tačiau kaip Pietų europidų muzikos raidos tāsa. Būdingiausias vienbalsis muzikos stilius (čia, kaip ir Pietų europidų plote) siekia galbūt Vakarinio rasinio kamieno arba netgi laikus iki Vakarinio ir Rytinio rasinio kamieno išsiskrimo maždaug prieš 28 000–35 000 m. Vienbalsumas bei pen-

tatonika būdingi europidams bei mongolidams. Diatonika ir anhemitonika greičiausiai laikytina Centrinės Europos muzikos savastimi, išbujojusia būtent šiame plote, artimai gyvenant su vakarų Viduržemio jūros bei Balkanų grupės Pietų europidais. Centrinės Europos vakarinės dalies muzika iš Pietų europidų tikriausiai perėmė griežtą ritmą, o iš rytinės dalies – dar ir dviejų dalių sandarą bei dermes. Centrinės Europos rytinės dalies muzika greičiausiai buvo ir Šiaurės europidų etninės muzikos šaltinis.

NUORODOS:

1. Žordanija I. M. Gruzinskoje tradicionoje mnogogolosije v meždunarodnom kontekste mnogogolosnych kul'tur : k voprosu genezisa mnogogolosija/. – Tbilisi, 1989. – Rusų k.
2. Narody mira. – Maskva, 1998.
3. Istorija Evropy. I. Drevniaja Evropa. – Maskva, 1988. – Rusų k.
4. Aleksejev V. P. Čelovek: evoliucija i taksonomija /nekotorije teoretičeskie problemy/. – Maskva, 1985. – Rusų k.

Ethnic Music of the Europides. Central Europe's Europides

Romualdas APANAVIČIUS

According to the latest researches made by the author it is evident that the most characteristic feature of the ethnic music of the Central Europe's europides is the monophony. The polyphony – parallelizmus, – is spread in Alps and in western Carpathians only. A very regular and strong rhythm and the diatonical scales of the tunes (like the rhythm and the scales of the southern europides of the western Mediterranean Sea area) are more evident in the monophonical ethnic music of the western part, while not very strong rhythm and the diatonical scales and the scales with the increased intervals (like the ethnic music of the southern europides of the Balkans area) are characteristic feature of the monophonical ethnic music of the eastern part of the ethnic music of the Central Europe's europides.

The hypothesis is proposed that the ethnic music of the Central Europe's europides could have been developed from the ethnic music of the southern europides during the period of 10000–12000, the end of the Mezolithic – the beginning of the Neolithic era and could have been linked with the formation of the local race of the Central Europe's europides. The polyphony must have been the relics of the Western stock of the human races and could have been formed 35000–28000 years ago before the divergency of the Europides and Negrides from the Western stock of the human races. The monophony as prevailing style of the ethnic music of Central Europe's europides could have been formed about 235000–228000 years ago before the divergency of the Western and Eastern stocks of the human races, and the local features of the monophony of the Central Europe's europides could have been linked with the origin of the local race of Central Europe's europides.

Vytauto Didžiojo universitetas,
Daukanto 28, Kaunas

Gauta 1998 10 19
Įteikta spaudai 1998 12 15

Baltarusijos ir Karaliaučiaus srities lietuvių istorinis ir kultūrinis tapatumas (sociologinis aspektas)

Eugenija KRUKAUSKIENĖ

Lietuvos mokslo ir studijų fondas 1995 m. parėmė Lietuvos filosofijos ir sociologijos instituto mokslininkų grupės sociologinių tyrimų projektą „Kaimyninėse valstybėse gyvenančių lietuvių socialiniai, kultūriniai ir išsimokslinimo poreikiai“.

Šio projekto informacinis pagrindas yra lietuvių kilmės Kalingrado (Karaliaučiaus) srities ir Baltarusijos gyventojų atrankinė anketinė apklausa, atlikta 1995 metais (pakartotinė apklausa numatoma 2000-aisiais). Tyrimo objektu buvo pasirinkti 16-os metų ir vyresni lietuvių kilmės gyventojai.

Atrenkant respondentus apklausai, buvo atsižvelgta į Baltarusijos ir Karaliaučiaus srities lietuvių kilmės gyventojų koncentraciją Lietuvos paribyje. Tariant naudota kelių pakopų atranka. Pirmiausia buvo atrinkti Baltarusijoje ir Karaliaučiaus srityje lietuvių apgyvendinti teritoriniai vienetai Lietuvos pasienyje, atitinkantys vidutinės koncentracijos modelį – proporcinių pasirenkant tiriamuosius iš retai ir tankiai lietuvių gyvenamų vietovių. Kita atrankos pakopa: kiekviename atrinktame apklausos punkte pagal lietuvių bendrijų sąrašus buvo parenkamas respondentų kiekis, atsižvelgiant į lietuvių kilmės gyventojų skaičių atitinkamoje vietoje, jų amžių ir lytį.

Pagrindinė straipsnio išvada: Baltarusijos ir Karaliaučiaus srities lietuvių kultūrinio tapatumo savitumus pirmiausia lemia tų diasporą formavimosi būdai; todėl Karaliaučiaus srities lietuvių tapatinasi ne tik su lietuvių tauta, bet ir su toje pačioje teritorijoje gyvenančiais, o Baltarusijos lietuvių – su to paties likimo bei to paties tikėjimo žmonėmis.

Šalis, kraštas, konkreti vietovė, kurioje gyvena žmogus, kelia jam tam tikras emocijas, prisirišimo jausmą – net ir tuo atveju, jei tai nėra jo gimtinė. „Neįmanoma įdiegti žmonėms giminystės ir brolybės jausmo nesusiejant jų su vieta, kurią jie jaučia esant sava, su tévyne, kuri jiems priklauso istorijos teise,“ – mano profesorius Anthony's D. Smithas iš Londono (1). Samprotaudamas apie tévynę jis įveda „teritorinių namų“ sąvoką. Tévynės, téviškės, kaip ir gimtinės, sąvokas, girdimas nuo vaikystės, įvairiai suvokia žmonės, nepriklausantis pagrindinei valstybės tautai. Dažnas tokiu atveju téviškės, gimtinės sąvokas tapatina su tévynės vardu arba ieško savo istorinės tévynės, o dar priimtinesnis būdas yra nu-

rodyti dvi tévynes – tą šalį, kurioje gyvena, ir tą, kuri priklauso jo kilmę žyminciai tautai istorijos teise. Mokslinė „teritorinių namų“ sąvoka apima téviškės, gimtine vadintinos konkrečios vietovės ir tévynės įvaizdžius. Štai Czesławas Miłosz, lenkų kilmės rašytojas, gyvenantis Amerikoje, gimęs Lietuvoje, samprotauja: „Tikrieji mano namai turbūt ir yra Vilnius...“ (2). Tirtieji Baltarusijos ir Karaliaučiaus srities lietuvių kilmės gyventojų genetiniai ir istoriniai ryšiai su žeme, kurioje gyvena, yra skirtini, todėl nesutampa ir jų tévynės supratimas.

Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1990-aisiais Lietuvos lietuvių ir lietuvių, gyvenantys buvusiose sovietinėse respublikose, turėjė vienos valstybės pasus, tapo skirtingų valstybių piliečiais. Lietuvių tautos dalis, gyvenanti už Lietuvos valstybės sienos, kaip niekas kitas yra suinteresuota gerais kaimyninių valstybių, kuriose jie gyvena, ir Lietuvos santykiais, nes tai lemia vienos valdžios požiūrių į juos, galimybes bendrauti su jų protėvynėje gyvenančiais žmonėmis, išsaugoti savo tautinį tapatumą.

Pagal amerikiečių mokslininko Jameso G. Kellasо identiteto tyrimo modelį, tautinis tapatumas buvusioje Sovietų Sąjungos erdvėje neatsiejamas nuo nacionalizmo apraiškų (3). Nacionalizmas šiuo atveju suprantamas kaip tam tikra antikolonijinio judėjimo forma, o šis judėjimas nesibaigia atkūrus valstybingumą. Jo nuomone, įvykus dabartiniams politiniams pokyčiams, išlieka imperinių siekių įgyvendinimo pavoju. Terminas „nacionalizmas“ labiau tiktų apibūdinti ekspansinių siekių turinčioms valstybėms. Lietuvos atveju galėtume kalbėti apie nacionalumą – šis terminas išreiškia tautos dvasinę būseną, kuri padeda plėtoti tautinį tapatumą ir išlaikyti savo valstybės nepriklausomybę. Gyvenantiems už jos ribų – būdas tautiniam tapatumui išsaugoti.

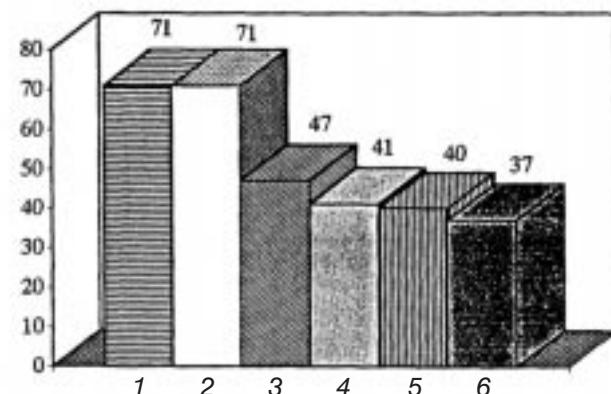
Tautiečiams, atsidūrusiems už tautybę atitinkančios valstybės ribų, ypač ekspansinių siekių turinčiose šalyse, priimtinesnis „dvigubo tapatumo“ modelis, kurį sudaro tautinis kultūrinis identitetas ir teritorinė integracija. Šis modelis kiekvienoje diasporoje gali igyti savitą pobūdį. Tai ir buvo pastebėta tyrinėjant Baltarusijos ir Karaliaučiaus srities lietuvių tapatumą.

Tapatumo pobūdį tyrėme aiškindamiesi, ar tiriamieji taptina save su lietuvių tauta, toje pačioje teritorijoje gyvenančiais, tos pačios kultūros, papiročių, ta pačia kalba kalbančiais, to paties tikėjimo, to paties istorinio likimo žmonėmis. Pagal šių tapatumo požymį vyraimą, jų hierarchinę struktūrą lyginome abi tirtasias diasporas.

Karaliaučiaus srities lietuvių tapatumo pobūdis idealiai atitinka „dvigubos“ integracijos modelį, kuris būdingas savo noru išėjusiems iš savo tautos „teritorinių namų“ (1 diagr.). Asmenys, grįžę iš tremties ir negalėjė apsigyventi Lietuvoje, tiriamuoju laikotarpiu čia tesudarė 14 proc. apklaustujų. Vienodas skaičius Karaliaučiaus srities lietuvių taptina save su lietuvių tauta ir toje pačioje teritorijoje gyvenančiais. Šis dvigubas integracijos poreikis yra suformuotas jų gyvenimo patirties. Jie suvokia savo bendrumą ir su lietuvių tauta, ir su ta jos dalimi, kuri atsidūrė dabartinėje jų gyvenamojoje vietoje. Kadangi šią gyvenamąją vietą didžiuma jų pasirinko laisva valia, todėl nėra sureikšminamas istorinis likimas, jam nepriskiriamas išskirtinis vaidmuo. Istorinis likimas, kaip rodo ankstesni tyrimai, atliliki Rytų Lietuvoje, yra tapatumo požymių hierarchijos pirmoje vietoje toms gyventojų grupėms, kurių kelios kartos gyvena tiriamoje vietoje, arba jeigu tiriamieji pasirinko tą gyvenamąją vietą ne dėl materialinių, o dėl dvasinių paskatų.

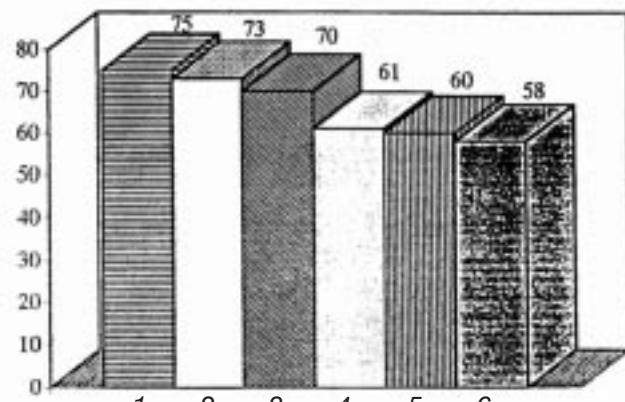
Kiti terti tapatinimosi būdai – pagal kalbą, kultūrą, papiročius, tikėjimą – mažiau svarbūs nei tauta ir teritorija. Jie atsiduria antroje hierarchinės struktūros pakopoje (mažėjimo tvarka: kalba, istorinis likimas, tikėjimas). Istorinis likimas daugeliui Karaliaučiaus lietuvių nėra išskirtinai svarbus dar ir todėl, kad istorinė tékmė lémė skirtingą Karaliaučiaus srities lietuvių ir nelietuvių gyventojų moralinę teisę į šią padėtį: lietuvių jaučia turėti moralinę teisę čia gyventi, nes gyvena etninėse Mažosios Lietuvos žemėse, tačiau yra tautinė mažuma, o kitų tautybių, ypač rusakalbių, gyventojai jaučia moralinę teisę čia gyventi kaip nugalėtojai, ši teritorija yra jiems karos „trofėjus“, ir jie jaučiasi padėties šeimininkai, nes sudaro daugumą. Tai suvokdami, lietuvių ne visada nori tapatintis su tais, kuriuos istorinis likimas pastūmėjo į geresnę padėtį nei jų. Panašiai yra ir dėl kalbos. Tarp daugelio Karaliaučiaus srities lietuvių, ypač mišriose šeimose, yra įsigalėjusi dvikalbystė, ir kai kuriems respondentams tampa neaišku, ar kalba yra tiek svarbi, kaip tautybė. Pripažindami save lietuviu, o darbe, su kaimynais ir net šeimoje kalbėdami dažniausiai rusiškai, jie jungčių ieško su tos pačios kilmės žmonėmis. Pavyzdžiu, 42 proc. tiriamujų pageidavo, kad jų vaikai lankytų lietuviškas mokyklas.

Tapatinimosi su kitais tos pačios kultūros ir besilaikanciais tų pačių papiročių žmonėmis požymis Karaliaučiaus lietuvių sąmonėje taip pat nevyrauja. Pirmiausia daugelis jų ne tik fiziškai, bet ir dvasiškai yra atitrūkę nuo Lietuvos kultūros, pamiršę papiročius. Antra vertus, jų gyvenamosios vienos dvasinė terpė turi įtakos ne tik jų dvasinių poreikių formavimuisi, bet ir elgesiui: jie švenčia tas šventes, kurios yra pripažintos jų gyvenamoje valstybėje, nes tomis dienomis ne-



1 diagr. Karaliaučiaus srities lietuvių tapatinimosi požymiai

1. Su lietuvių tauta.
2. Su toje teritorijoje gyvenančiais.
3. Su ta pačia kalba kalbančiais.
4. Su to paties istorinio likimo žmonėmis.
5. Su pasižyminciai ta pačia kultūra.
6. Su to paties tikėjimo žmonėmis.

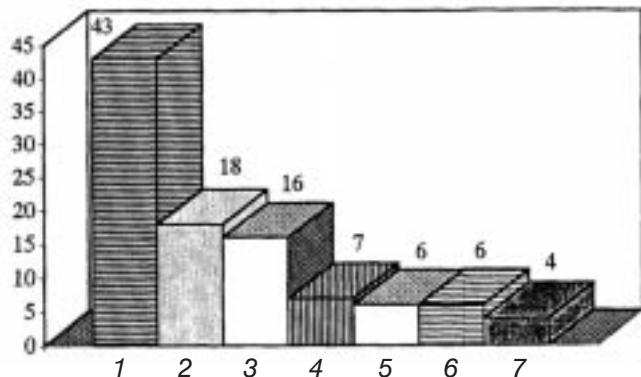


2 diagr. Baltarusijos lietuvių tapatinimosi požymiai

1. Su lietuvių tauta.
2. Su toje teritorijoje gyvenančiais.
3. Su ta pačia kalba kalbančiais.
4. Su to paties istorinio likimo žmonėmis.
5. Su to paties tikėjimo žmonėmis.
6. Su to paties tikėjimo žmonėmis.

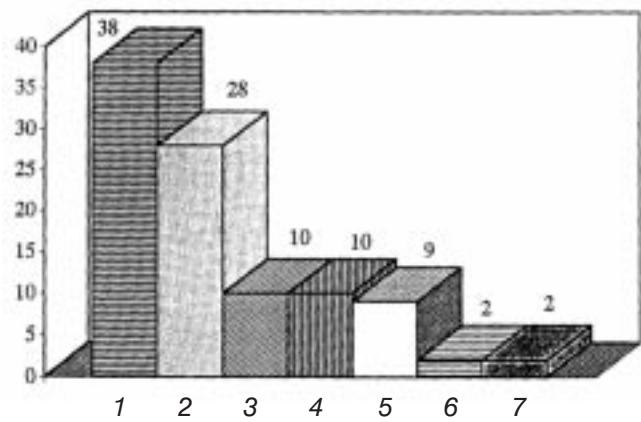
reikia dirbtį, jie lanko tuos renginius, kuriuos organizuoja vėtos valdžia, jie taikosi prie kitą tautybę turinčių savo šeimos narių papročių ir pan. Šis tapatinimosi būdas aktualus tiems, kurie turi stipresnį dvasinį ryšį su Lietuvos kultūra, papročiais, tačiau tokį nėra dauguma.

Tikėjimas Karaliaučiaus lietuviams negali būti pagrindinis tapatinimosi požymis su kitais to paties tikėjimo žmonėmis jau vien todėl, kad daugiau negu pusė netiki Dievu, o jeigu ir priskiria save kuriai nors religinei bendruomenei, – tai tik pagal tévų tikėjimą. Gyvenamoji aplinka didžiausią neigiamą poveikį padarė kaip tik tikėjimo sferoje. Tik vienas iš dešimties Lietuvoje gyvenančių lietuvių laiko save ne-



3 diagr. Karaliaučiaus srities lietuvių kilmės gyventojų Lietuvos istorijos pažinimo šaltiniai

1. Knygos.
2. Tėvai.
3. Mokytojai.
4. Tėvai ir rašytiniai bei visuomenės informavimo šaltiniai.
5. Knygos ir visuomenės informavimo šaltiniai.
6. Draugai, lietuvių bendruomenė.
7. Spauda, televizija.



4 diagr. Baltarusijos lietuvių kilmės gyventojų Lietuvos istorijos pažinimo šaltiniai

1. Tėvai.
2. Tėvai ir rašytiniai bei visuomenės informavimo šaltiniai.
3. Mokytojai.
4. Spauda, televizija.
5. Knygos ir visuomenės informavimo šaltiniai.
6. Knygos.
7. Draugai, lietuvių bendruomenė.

tikinčiu. Gyvendami nors ir negausaus tradicinio pravoslavų tikėjimo žmonių aplinkoje, Karaliaučiaus krašto lietuvių kilmės gyventojai yra susigrupavę pagal protestantų ir katalikų tikėjimą, žiūrint iš kur yra kilę – iš Klaipėdos krašto ar kitų Lietuvos vietų. Dauguma jų, būdami mišrių šeimų nariai, susiduria su tikėjimu įvairove, kuri neskatina jų religinguo, o atvirkščiai – formuoja suvokimą, jog tai yra neesminis jų bendrumo su kitais žmonėmis bruožas.

Kitaip yra Baltarusijos lietuvių diasporoje, kuri labiau išsaugojo tautos dvasinių paveldą ir gyvena etninėse lietuvių žemėse ne kaip naujieji ateiviai, o kaip šiose žemėse gentiš-

kai išlikusi tautos dalis. Baltarusijos lietuviams save priskirti lietuvių tautai, to paties tikėjimo ir istorinio likimo žmonėms yra svarbiausias dalykas, nors ne ką mažiau svarbu ir kiti dvasinės kultūros klomai, papročiai, kalba (2 diagr.). Tiriant Baltarusijos lietuvių tapatumą, paaškėja, kad bendra kultūra, papročiai, kalba jiems kur kas reikšmingesni dalykai nei Karaliaučiaus lietuviams. Baltarusijos gyventojai mažiausiai tapatinasi su gyvenančiais toje pačioje teritorijoje, o Karaliaučiaus lietuviams tai pagrindinis jungties su aplinkiniais būdas. Tikėjimas pastariesiems mažiausiai reiškia bendrumą, o Baltarusijos lietuviams tai pagrindinis saitas su kitais to paties tikėjimo žmonėmis. Gyvenantys Baltarusijoje šalia Lietuvos sienos lietuvių yra susitelkę nedidelėse gyvenvietėse ar kaimo vietovėse, kuriose kartu kartos laikosi katalikiškų papročių, yra neatitolę nuo Bažnyčios. Nors ir Baltarusijos lietuviams yra būdinga kurti mišrias šeimas, tačiau tikėjimo atžvilgiu jos yra gana homogeniškos, lietuvių tuokiasi su lenkais ar baltarusiais katalikų bažnyčiose, pasirinkdami to paties tikėjimo kitataučius. Be to, kompaktiškai lietuvių gyvenamose vietovėse Baltarusijoje yra gyva istorinė atmintis, palaikoma pasakojimais iš lūpų į lūpas apie lietuvišką vienos žmonių kilmę, apie ankstesnį buitinės lietuvių kalbos paplitimo arealą, apie vietas tarmės („po prostu“) pobūdį. Taja tarime, kuri labiausiai artima baltarusių kalbai, yra kalbama ir lenkų, ir lietuvių mišriose šeimose, tad ji dažniausiai suvokiama ne kaip konkretios tautybės, o kaip vienos žmonių bendravimo būdas. Istorinis likimas, lėmės pasienio gyventojų tautinę diferenciaciją, drauge yra suvokiamas kaip ypatinga jungties forma, objektyvus ne nuo jų priklausantis padarinys. Tas pats istorinis likimas, tikėjimas, papročiai skatina priskiriančią save įvairioms tautoms asmenų subalansuotą bendrabūvi, bet neeliminuoja tautinės savimonės poreikio.

Priklasydamas konkrečiai tautai, žmogus gali įvairiai vertinti ir suprasti savo tautos istorinį likimą, istorinius įvykius, valstybingumui nusipelniusias asmenybes. Tokia įvairovė pasireiškia tuomet, kai gyvenama kitoje valstybėje, ir ypač tuomet, kai prisitaikoma prie naujų sąlygų, pripažista ma tik kita kilmė, bet jau tapatinamas su tos valstybės pagrindine tauta. Tiekt Baltarusijos, tiekt Karaliaučiaus lietuvių, gyvendami ne savo tautybės žmonių ir kultūros apsuptyje, ne savoje valstybėje, gali prarasti istorinę atmintį arba vertinti savo tautos praeitį kitos tautybės žmonių akimis. Poreikį pažinti savo tautos istoriją skatina siekis išsaugoti tautinį tapatumą. Nevienodai yra prieinami ir vertinami Lietuvos istorijos pažinimo šaltiniai.

Vienas iš pagrindinių istorijos pažinimo būdų visais laikais buvo tėvų, vyresnės kartos atstovų pasakojimai vaikams ir vaikaičiams, rašytiniai šaltiniai – knygos, spausdintas žodis, taip pat pastaraisiais metais išpopuliarėjusios specialios laidos per Lietuvos radiją, televiziją. Baltarusijos lietuvių, gyvendami su tėvais, seneliais, būdami šaknimis įaugę į etnines Lietuvos žemes, daugiausia žinių apie Lietuvos istoriją perima iš vyresniosios kartos, o Karaliaučiaus srities lietuviams, kurių didžiuma paliko tėvus ar senelius Lietuvoje ar

Sibiro kapinynuose, prieinamiausias yra rašytinis žodis apie Lietuvos praeitį (3 ir 4 diagr.). Kaip matome iš pateiktų diagramų, tam tikrą reikšmę Lietuvos istorijos pažinimui turėjo mokytojai, aišku, tiems, kurie yra mokęsi lietuviškose mokyklose, dažniausiai Lietuvoje (tokiu tiriamuji Baltarusijoje – 20 proc., Karaliaučiuje – 59 proc.). Lietvių bendruomenės vaidmuo supažindinant su Lietuvos praeitim, kaip matome iš diagramų, yra paskutinėje vietoje. Lietvių diasporose vyrauja individualios sasajų su Lietuvos praeitim patiekšos. Bendruomenių organizatoriai neplėtoja atitinkamos veiklos, nepadeda pažinti Lietuvos istorijos. 66 proc. Karaliaučiaus srities, 56 proc. Baltarusijos lietuvių negali nurodyti Lietuvai nusipelnusių istorinių asmenybių (nuo seniausių laikų iki dabar). Kiti tiriamieji dažniausiai nurodo Vytautą Didžiąjį ir Lietuvos karalių Mindaugą bei didžiuosius kunigaikščius Kęstutį, Algirdą, Gediminą, rečiau tarpukario nepriklausomos Lietuvos politikus ir kultūros veikėjus, o šiuolaikinių Lietuvos asmenybių, įeisiančių į Lietuvos istoriją, Karaliaučiaus srities lietuvių pamini tik vieną kitą. Trečdalnis istorinę atmintį turinčių Baltarusijos lietuvių nurodo Vytautą Landsbergį.

Vertindami istorinių asmenybių nuopelnus, abiejų diasporų lietuvių išskiria politikus, bet tik vieną kitą Lietuvos kultūrai nusipelnusių praeities veikėją – pavyzdžiui, Vincą Kudirką ir Joną Basanavičių. Atskirai pateiktame istorinės atminties fiksavimo teste šalia šiuolaikinių politinių asmenybių Algirdo Brazausko ir Vytauto Landsbergio pavardžių reikėjo aprašyti Mindaugo, V. Kudirkos asmenybes (Karaliaučiaus srities lietuviams papildomai – Vyduno ir Herkaus Manto, Baltarusijos – J. Basanavičiaus, K. Kalinausko). Beveik visi Baltarusijos lietuvių žinojo V. Landsbergį ir A. Brazausko tuo metu užimamas pareigas ir politinę veiklą.

Karaliaučiaus srities lietuvių tai žino prasčiau (27 proc. neaprasė V. Landsbergio, 16 proc. – A. Brazausko). Tačiau reikia pažymeti, kad Karaliaučiaus srities lietuvių iš viso yra mažiau linkę atsakinėti į klausimus, mažiau domisi Lietuvos politika ir kultūra. Karalių Mindaugą, Vincą Kudirką teisinių apibūdino beveik du trečdaliai Baltarusijos lietuvių ir tik pusė Karaliaučiaus srities tiriamujų. Panašiai žinomas ir papildomai kiekvienai diasporai vertinti pateiktos asmenybės: Joną Basanavičių žino per pusę lietuvių Baltarusijoje, Vyduną – du penktadaliai Karaliaučiaus srityje. Herkų Mantą aprašo du penktadaliai buvusiose prūsų žemėse gyvenančių lietuvių, o Kostą Kalinauską – trečdalis Baltarusijos lietuvių, nes daugeliui jo asmenybė asocijuojasi ne su Lietuvos, o su Baltarusijos vardu. Galima teigti, kad lietuvių diasporose labiau domimasi tomis asmenybėmis, kurios vienaip ar kitaip lemia Lietuvos istorinį likimą.

Tam tikrą tautinio tapatumo pasireiškimą rodo tai, kad tiriamieji geriau žino ir vertina Lietuvos istoriją nei istoriją tos šalies, kurioje gyvena.

Karaliaučiaus srities lietuvių, būdami Rusijos piliečiai, Rusijos istorijoje išskiria tik Petrą I, stereotipinę, visiems žinomą legendinę asmenybę. 86 proc. Baltarusijos lietuvių Bal-

tarusijos istoriją lémusios asmenybės nenurodo. 5 proc. panmini šiuolaikinį politikos lyderį Lukašenką, nes dabartinė politinė sumaištis kliudo bendrauti su Lietuva, išsaugoti taučtinį tapatumą.

Menkas Lietuvos istorijos pažinimas nereiškia, kad nėra tokio poreikio. Tai rodo domėjimasis savo šeimos genealoginiu medžiu, šeimos geneze. 78 proc. ir Karaliaučiaus srities, ir Baltarusijos lietuvių žino ne tik savo tėvų, bet ir senelių, prosenelių ar net ankstesnių kartų šeimos istorijas, likimus. Nuostata domėtis praeitim rodo, kad yra nepanaudotų tautinio tapatumo išsaugojimo galimybių. Lietvių bendruomenių svetur organizatoriai, globėjai, Lietuvos valstybinės institucijos, privačių rūpintis lietuvių diasporą reikalais, tam vis dar skiria per mažai dėmesio.

LITERATŪRA:

1. Anthony D. Smith. Nacionalizmas XX amžiuje. – V., 1994. – P. 11.
2. Czesław Miłosz. Tėvynės ieškojimas. – V., 1995. – P. 8.
3. James G. Kellas. The Politics of Nationalism and Ethnicity. – N. Y., 1991. – P. 10.

Historical and cultural identity of the Lithuanians of Belarus and Karaliaučius regions (sociological aspect)

Eugenija KRUKAUSKIENĖ

The article is prepared on the basis of research works supported by Lithuanian science and studies fund in 1995. The population of the Lithuanian origin of the regions of Belarus and Kaliningrad (formerly Karaliaučius) at the border line of Lithuania has been investigated. Casual multi-staged selective method has been used for the respondents chosen.

The peculiarities of historical and cultural identity settled by their ways of formation, first of all, in the diasporas of the Lithuanians of the regions of Belarus and Karaliaučius are analyzed in the article. That is why the Lithuanians of the Karaliaučius region are identified not only with the Lithuanian nation but also with the inhabitants of the same territory while the Lithuanians of Belarus are identified with the people of the same historical fate as well as of the same faith. The identity of the investigated diasporas are greatly influenced by the knowledge of the history of Lithuania the sources of which are different so far. The inhabitants of Lithuanian origin of the Karaliaučius region take the historical intelligence from books while those of Belarus are being informed by their parents and newspapers. The influence of the understanding of the notion of motherland upon the national identity of the investigated is discussed in the article as well.

*Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas,
Saltoniškių 58, 2600 Vilnius*

Gauta 1998 08 03
Spaudai įteikta 1998 12 15

1918–1940 m. statytų Lietuvos medinių bažnyčių architektūra

Lijana LAUŽIKAITĖ

Šio darbo tikslas – išnagrinėti 1918–1940 m. statytų medinių bažnyčių architektūrinius sprendimus, jų įvairovę bei formų genėzę, atkreipiant dėmesį į tai, kaip medinė sakralinė architektūra atrodė bendrame minėto laikotarpio Lietuvos architektūros kontekste, kas buvo šiu bažnyčių projektų autoriai, kadangi 1918 metai buvo ta riba, nuo kurios šalies architektūra galėjo pasukti naujų, modernių sprendimų ieškojimo linkme, o daugumos medinių bažnyčių projektavimas perėjo į profesionalių architektų rankas.

1918–1940 m. statytų medinių bažnyčių architektūra nagrinėjama remiantis analitiniu sisteminu ir lyginamuju metodu. Siekiant akcentuoti profesionalųjų pradą minėto laikotarpio medinėje sakralinėje architektūroje, atsiribojama nuo tuo metu statytų tradicinių liaudiškų bažnyčių architektūros analizės, aptariami tik autorės pozitiūriu vertingiausi ir profesionaliausi pavyzdžiai.

Kadangi 1918–1940 m. Lietuvoje statytų medinių bažnyčių architektūra iki šiol nebuvo specialiai nagrinėta, darbo pagrindą sudaro archyvinių dokumentų bei natūrinių tyrimų medžiaga, remiamasi periodiniuose leidiniuose publikuotais įvairių autorų straipsniais, knygų tekstais, enciklopediniu pobūdžio literatūra.

Iš sukauptos medžiagos apie medines tarpukario bažnyčias galima padaryti keletą apibendrinančių išvadų, kurios pateiktos straipsnio pabaigoje.

Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe, atsirado sąlygos formuotis naujai, savitai architektūrai. Tačiau stilistikoje staigaus lūžio iš pradžių dar nebuvo. Tieki ekonominės sąlygos, tiek estetinės pažiūros, nuo kurių priklausė architektūros raida, kito laipsniškai. Carinės politikos ir karo nualinta Lietuvos ekonomika sąlygojo tai, kad pirmajį nepriklausomybės dešimtmetį buvo statoma nedaug. Trūko medžiagų, nebuvo kvalifikuotų architektų, tad statyta gana stichiškai ir palyginti žemu techniniu lygiu. Iki trečiojo dešimtmečio vidurio Lietuvos architektūra dar plėtojosi veikiama rusiškų prieškarinių tradicių. Šiam laikotarpiui būdinga retrospektyvizmo tendencijų tasa. Ženklus poslinkis į naujają architektūrą įvyko ketvirtajame dešimtmeteje. Studijas Vakarų šalyse baigusi jaunoji projektuoja karta parsinešė novatoriškų racionalistinių idėjų. Jų

tikslas buvo įveikti provincializmą ir integruoti Lietuvą į Europos valstybių gretas. Istoriniai stiliai imta interpretuoti moderniai. Buvo ieškoma tautinės išraiškos formų.

Sakralinė Lietuvos architektūra tokiamo kontekste vis dar atrodė labai konservatyvi. Mūrinė bažnyčių statybai dar būdingos neogotikinės, neoromaninės, neobarokinės tendencijos, nors jau buvo ir naujomis, racionalistinėmis idėjomis remiantis statytų bažnyčių. Galbūt Lietuvos katalikų Bažnyčios pažiūrų konservatyvumas lémė tai, jog dažniau buvo laikomasi ankstesnės tradicijos, juo labiau, kad ir visoje Lietuvos architektūroje dėl lietuvių charakteriui būdingo santūrumo palyginti nedaug tebuvo tikrajų avangardo prasmę išreiškiančių mūrinų pastatų.

Kalbant apie medinių sakralinių pastatų architektūrą, tenka pripažinti, kad ją dar mažiau paveikė nagrinėjamo laikotarpio naujos idėjos. Medinės bažnyčios dažniausiai būdavo statomas steigiamose parapijose, kur nedidelis skaičius neturtingų parapijiečių nepajėgdavo surinkti pakankamai lėšų mūrinės bažnyčios statybai. Nors 1922 m. Steigamojo Seimo ir Miškų departamento potvarkiu, siekiant sustabdyti miškų nykimą, buvo uždrausta statyti medines bažnyčias, koplyčias ir kitokius maldos namus, argumentas, kad parapijos žmonės finansiškai nepajėgūs pasistatyti mūrinę bažnyčią, padėdavo gauti leidimus medinių sakralinių pastatų statybai. Trečdalis nepriklausomybės laikais statytų medinių bažnyčių – tai tradiciniai pailgo namo pavidalo, stačiakampio plano pastatai, dažnai su siauresne presbiterija, dvišlaičiais stogais ir mažais bokšteliiais ant kraigo bei trikampiais frontonais. Nemažai buvo statoma laikinų bažnyčių. Jos dažniausiai būdavo perdirbamos iš parapijos namų, klebonijų arba špitolių. Pašalinę vidaus sienas, šiuos pastatus stulpais suskirstydavo į tris navas, o vidurinės navos perdangą pakeldavo iki stogo viršaus, sudarydami pseudobazilikinę erdvę. Galiniame fasade įrengdavo iėjimą, ties juo pastatydavo bokštą arba iškeldavo du bokštus kampuose ir taip sukurdavo bažnyčios įvaizdį. Kitų medinių bažnyčių architektūra atspindėjo vyravusias mūrinės sakralinių pastatų architektūros tendencijas: buvo laikomasi istorizmo epochos sprendimų ir formų, ieškoma „tautinio stiliaus“, radosi ir naujų modernizmo požymių. Naujų plano ir tūrio pavyzdžių tuo metu beveik nesukur-



Kirdeikių bažnyčia ir jos interjeras.



ta, to ir nesiekta, nes senieji sakraliniai pastatai – dvibokščiai, vienabokščiai ir su mažais bokšteliams – buvo laikomi tautinės architektūros etalonais (8, 92). 1918–1940 m. profesionaliai sukurtų medinių bažnyčių statybos naujovė buvo tai, kad jas pradėjo projektuoti Lietuvos architektai. Medinių sakralinių pastatų yra suprojektavę tokie pripažinti architektai kaip V. Dubeneckis, K. Reisonas, V. Landsbergis-Žemkalnis, A. Lukošaitis.

Kitokia situacija buvo Lenkijos okupuotame Vilniaus krašte. Čia statomos medinės vienabokštės bažnyčios nei planu, nei tūriu nesiskyrė nuo kitose Lietuvos vietose statomų sakralinių pastatų, tačiau fasadų kompozicijoje vy-

ravo Lietuvai nebūdingos tendencijos. Pavyzdžiu laikytą ne mūrinį bažnyčių projektai, bet sekama buvo lenkų medinių pastatų architektūros stiliais.

Tarpukario Lietuvos medinių bažnyčių statybai būdingos kelios stiliaus tendencijos. Viena iš jų – istorizmo stilių tasa. Pradėjės plisti medinių pastatų architektūroje XIX a. aštuntajame dešimtmetyje, istorizmas peržengė savo raiškos ribas ir buvo įvairiai interpretuojamas net statant XX amžiaus trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečio bažnyčias. Populiariausia tebebuvo neogotika – ir kaip „grynas“ stilis, ir atspindėjusi tik atskirose pastatų detalėse. Naujujų laikų stilių kryptims atstovavo neobarokas ir neoklasizmas, tačiau, palyginti su neogotika, šie stiliai nebuvò populiarūs, jie ryškūs tik trijų to laikotarpio bažnyčių architektūroje.

Kita to meto sakralinės architektūros stiliaus tendencija – sekimas modernija architektūra. Ketvirtuojo dešimtmečio Lietuvoje modernizmas jau visuotinai dominavo, tai neaplenkè ir bažnyčių statybos (nors čia pasireiškè tik atskiri bruozai – ir tai tik statant kelis sakralinius pastatus), juo labiau, kad dalijų projektavo architektai, kurių kūryba rémési avangardinės rationalistinės architektūros principais.

Statant neogotikines medines bažnyčias, įtaką daré mūrinį sakralinių pastatų architektūra. Remiantis XIX a. architektūros teorijoje egzistavusia samprata, kad

kiekvienas architektūros ir meno stilius išreiškia tam tikrą idealą, gotika – dèl savo veržimosi aukšty – geriausiai atitiko krikščioniškàsias vertýbes ir ilgainiui tapo vyraujančiu sakralinės architektūros stiliumi. Lietuvoje neogotikiniai pastatai èmë rastis XIX a. viduryje ir ypač paplito po 1897 m. Statomi jie buvo ir po Pirmojo pasaulinio karo.

Mūriniai neogotikiniai sakraliniai pastatai buvo geometriškai taisyklingi, turtingu formu, griežtos simetrijos, vertikalių proporcijų ir dinamiško silueto (7, 64). Jų planai – stačiakampiai ar lotyniško kryžiaus pavidalo. Tūriai – bazilikiniai, pseudobazilikiniai, haliniai ir vienanavliai. Šios bažnyčios dažniausiai dvibokštės ar vienabokštės su

bokštus užbaigiančiomis aukštomis, paprastai aštuonkampio skerspjūvio smailėmis. Jų frontonai ir skydai daugiausia trikampiai. Ritmiškai suskaidyti neogotikinių sakralinių pastatų interjerai tarsi kilo aukštyn. Masyvūs briaunoti stulpai rémē smailėjančius skliautus, medinių altorių ir sakyklų formos buvo pabrėžtinai vertikalios, susmulkinotos (6, 25).

Medinėse bažnyčiose visi šie architektūriniai sprendimai buvo interpretuojami savaip, nesilaikant stiliaus „grynumo“. Tai sąlygojo ir statybinės medžiagos specifika. Be to, kai kurių neogotikinės išorės medinių bažnyčių interjeras buvo komponuojamas orderiniai principais. Dauguma XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje statytų medinių sakralinių pastatų (kaip ir mūriniai) turėjo vieną ar du keletą tarpsnių bokštus, kiek išsišaunančius iš priekės arba esančius pagrindinio fasado plokštumoje, pastaruoju atveju pažymėtus sienoje sąvaržų vertikalėmis (6, 26). Bokštų viršūnėse, užbaigtose karnizais ir frontoneliuose, kilo smailės. Dvibokščių fasadų viduriniosios dalies virš portalų esančią plokštumą užbaigdavo trikampis skydas, pastato sienas pagyvindavo smiliaarkiai langai. Interjeroose ploni stulpai rémē plokščias ar pusapskritį, kartais smailėjančio skliauto formos lubas. Altorių, vargonų prospektą, sakyklos puošyba buvo neogotikinė, dažnai – neobarokinė (6, 26).

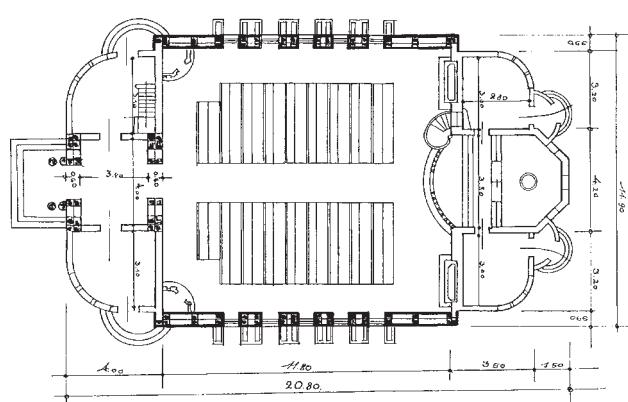
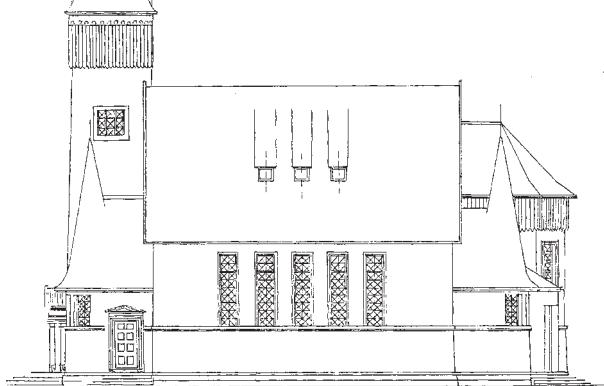
Po 1918 metų statytoms neogotikiniams medinėms bažnyčioms būdingi

tie patys bruožai, kaip ir XIX a. pabaigos – XX a. pradžios sakraliniams pastatams, tik jie dažnai įgauna sumodernintą ar kiek supaprastintą pavidalą. Kokia tai buvo architektūra, geriausiai galima matyti iš konkrečių pavyzdžių.

Nors statyta jau 1927 m., „grynosios“ neogotikos sakralinių pastatų laikytina dvibokštė *Kirdeikių* (Utenos r.) bažnyčia. Pagal projektą, kurio autorius buvo statybos technikas A. Vosylius, tai turėjo būti tik sasajų su gotika turintis pastatas (11), panašus į medinius XIX a. pabaigos – XX a. pradžios kurortų statinius, tačiau vėliau čia buvo pastatyta neogotikinė bažnyčia. Pradinj sumanymą primeina tik iš priekės patraukta prienavio dalis. Bažnyčios planas stačiakampis, tūris pseudobazilikinis. Zakristijos įsiterprios kampuose prie siauresnės už navą dalij presbiterijos. Jos šiek tiek išsikišusios iš bendro pastato tūrio. Dvitarpsniai fasado bokstai taip pat truputį patrauki iš šalis. Viršutinysis jų tarpsnis kiek siauresnis, užsibaigiantis trikampiais



Kyburių bažnyčios projektas: pagrindinis fasadas; galinis fasadas; šoninis fasadas; planas.





Kazlų Rūdos bažnyčios pagrindinis fasadas.

frontonėliais ir virš jų iškylančiomis smailėmis. Stogo gale, ties presbiterija, stūkso nedidelis lakoniškų formų bokšteliš. Tarp didžiųjų bokštų esanti fasado dalis, būdinga medinėms neogotikinėms bažnyčioms, užsibaigia trikampiu frontonu, kuriame yra nedidelis stačiakampis langas. Kiti pastato langai, nors išstatyti stačiakampėse angose, dėl atitinkamos formos sąramū, daro smailių arkų išpūdį. Šoniui fasadai suskaidyti piliastrais. Bažnyčios vidus taip pat sukompunuotas gotikiniai principais. Trys poros nestorų briaunotų stulpų dalija erdvę į tris navas. Vidurinioji nava uždengta smailėjančio skliauto lubomis, o šoninių navų lubos plokščios. Gotikinio kilimo aukštyn išpūdį dar labiau sustiprina smailėjanti arka, skirianti navų dalį nuo presbiterijos, bei trys gotikinių formų altoriai, papuošti pinakliais. Tokios pat formos trys arkos aprėmina ir vargonų chorą, einantį per visą navų dalies plotį.

Vienabokščius neogotikinius sakralinius pastatus reprezentuoja stačiakampio plano *Grūžių* (Pasvalio r.) bažnyčia, pastatyta 1924 m. pagal inžinieriaus J. Skripkaus projektą. Iš priekės patrauktas kvadratinis fasado bokštas iškyla virš trapecinio frontono ir užsibaigia smaille. Panašių formų atvirų angų bokšteliš yra dvišlaičio stogo gale. Fasado durų ir visų langų angos smailiaarkės. Gotikinio veržlumo išpūdį sustiprina vertikalus bokšto ir sienų apkalas.

Turinti sąsajų su gotika, tačiau savo kompozicija visai neprimenanti mūrinį sakralinių pastatų, yra vienabokščė *Bijutiškio* (Molėtų r.) bažnyčia, pastatyta 1931 m. Tokio tipo bažnyčių Lietuvoje buvo suprojektuota dar pačioje XX a. pradžioje, o ištakų, kaip jau buvo užsiminta, reikėtų ieškoti XIX a. pabaigos – XX a. pradžios medinių pasaulietinių pastatų architektūroje. Bažnyčios planas stačiakampis, tūris pseudobazilikinės. Prie siauresnės už navų dalį presbiterijos išrengtos šiek tiek į šonus išsikišusios zakristijos, o pastato priekyje kyšo taip pat platesni prieangiai. Dėl to pagrindinis fasadas vertikaliai susiskaido į tris dalis: vidurinią su trikampiu frontonu ir virš jo kylančiu bokšteliu bei kiek atitrauktas žemesnes šonines, kurias dengia šlaitais iš priekės atgręžti stogeliai. Iejimą į pastatą gaubia paprastas, su trikampiu frontonu prieangis. Stogo gale stūkso aukšta smaille užsibaigiantis bokšteliš atviromis angomis. Virš priekinio fasado esančiame bokšte taip pat yra atvirų angų. Šis bokštas kvadratinio skerspjūvio, su nedideliais frontonėliais kiekvienoje pusėje ir neaukšta smaille. Pagal projektą (3) šis bokštas, taip pat ir viduriniosios fasado dalies frontonas bei prieangis turėjo būti papuošti ažūriniu lentelių raštu, o frontonas – fachverką



Skudutiškio bažnyčios pagrindinis fasadas.

imituojančiu dekoru. Gali būti, kad taip ir buvo padaryta, ir tik laikui bėgant šie elementai buvo pakeisti. Visus bažnyčios fasadus skaido sugrupuoti ir pavieniai smailiaarkiai langai. Vidaus erdvę trys poros keturkampių stulpų dalija į tris navas. Visų trijų navų lubos plokščios. Presbiteriją ir vargonų chorą aprėmina smailėjančios arkos.

Originali neogotikos interpretacija yra 1927 m. pagal architekto V. Landsbergio-Žemkalnio projektą pastatyta *Kyburių* (Pasvalio r.) bažnyčia (10). Tai stačiakampio plano, vienanavis, dvišlaičiu stogu dengtas pastatas, kurį papildo mažesni suapvalintų formų tūriai: apsida, zakristijos, prienaviai. Priešakiniam fasade, virš patraukto į priekį prienavio, kyla aukštas kvadratinis bokštas piramidiniu stogu, kurio kampuose stūkso keturi maži tokio pat silueto bokšteliai. Abiejose prienavio galuose bei virš žemesnių už navą ir apsidą zakristijų stiebiai smaili stogeliai, panašūs į didžiojo bokšto stogą. Navos, prienavio, apsidos ir zakristijų sienas skaido stačiakampiai langai (keletas langų yra ir bokšte). Statant bažnyčią, nuo projekto buvo šiek tiek nulolta. Viršutinę bokšto dalį ir apsidą turėjo juosti vertikalių dekoratyvinių lentelių frizas, kiek kitokia turėjo būti ir fasadinio bokšto konfigūracija. Nors ši bažnyčia yra originali Lietuvos medinės sakralinės architektūros kontekste, kitose šalyse galima rasti analogiškų pavyzdžių. XIX

a. pabaigoje – XX a. pradžioje tokios bažnyčios su laibėjančiais į viršų fasadiniais bokštais, mažais bokšteliais piramidinio stogo kampuose ir dekoratyvinių lentelių frizais buvo statomos Lenkijoje. Taigi galima teigti, jog V. Landsbergis-Žemkalnis šiuo atveju sekė lenkų neogotika.

Profesionaliosios tarpukario medinių sakralinių pastatų architektūros fone išskirkiria 1932 m. pastatyta *Šimkaičių* (Jurbarko r.) bažnyčia, suprojektuota žymaus architekto S. Kudoko (15). Tai tarsi pavėlavęs romantizmo neogotikos pavyzdys. Pastato planas kryžminis, tūris pseudobazilikinį. Priekiniame fasade kyla masyvus, kiek į priekį patrauktas kvadratinis bokštas, užsibaigiantis trikampiais frontonėliais ir aukšta smaille.

Abiejose bokšto pusėse fa-



Saldutiškio bažnyčia ir jos interjeras.



sadinę sieną pratęsia dvitarpsnis smailų arkučių atikas. Išilginių navų ir transepto sankirtoje stūkso mažas bokšteliis. Bažnyčios durys ir visi langai smailiaarkiai. Pagrindinį fasadą ir visas sienas apjuosia gana stambus karnizas. Pastato išorė gausiai dekoruota romantizmo bažnyčioms būdingais puošybos elementais, kurie pritvirtinti prie sienų tarsi aplikacijos.

Kiek supaprastintos neogotikos sakraliniai pastatai laikytinos *Šeštokų* (Lazdijų r.) ir *Kazlų Rūdos* (Marijampolės r.) bažnyčios. Pirmoji, pastatyta 1924 m. pagal inžineriaus J. Vitembergo projektą, yra kryžminio plano, vienanavė. Jos zakristija įrengta žemesniame priestate už pagrindinio altoriaus. Grakščių proporcijų priešakiniam



Užnevėžių bažnyčios pagrindinis fasadas.

sade kyla du kvadratiniai, piramidiniai stogais užbaigt bokštai. Tarp jų, kaip būdinga neogotikinėms bažnyčioms, yra trikampis skydas. Bokštų karnizus puošia liaudies ornamentais išdrožinėtos lentos. Lako niškos pastato formos gerai atitinka medžio tektoniką ir neimituoja mūro architektūros. Bažnyčios vidaus erdvė uždengta skliautinėmis lubomis. Virš prienavio įrengtas vargonų choras.

Kazlų Rūdos bažnyčia (1925 m.) pagal inžinieriaus S. Kimono projektą perstatyta iš buvusios kareivinių cerkvės (9). Tai kryžminio plano, pseudobazilikinio tūrio trinavis pastatas su dviem stambiais, kiek į priekį patrauktais fasadiniais bokštais, kurie uždengti piramidiniai stogais. Portalas kiek igilintas, virš jo – didelis pusapskritės arkos formos langas. Visi kiti bažnyčios langai stačiakampiai. Smailėjančias arkas primena tik akustinės varpu angos bokštuose. Priešakinį fasadą puošia

fachverkā imituojantis lentelių raštas. Šoninės sienos su skaidytos nežymiai iškilais piliastrais. Viduje trys poros stambių, kryžminio skerspjūvio stulpų su išskėstomis į šonus konsolėmis laiko cilindrinio skliauto formos vidurinės navos ir lygias šoninių navų perdangas. Altoriai – tradicinės barokinės kompozicijos.

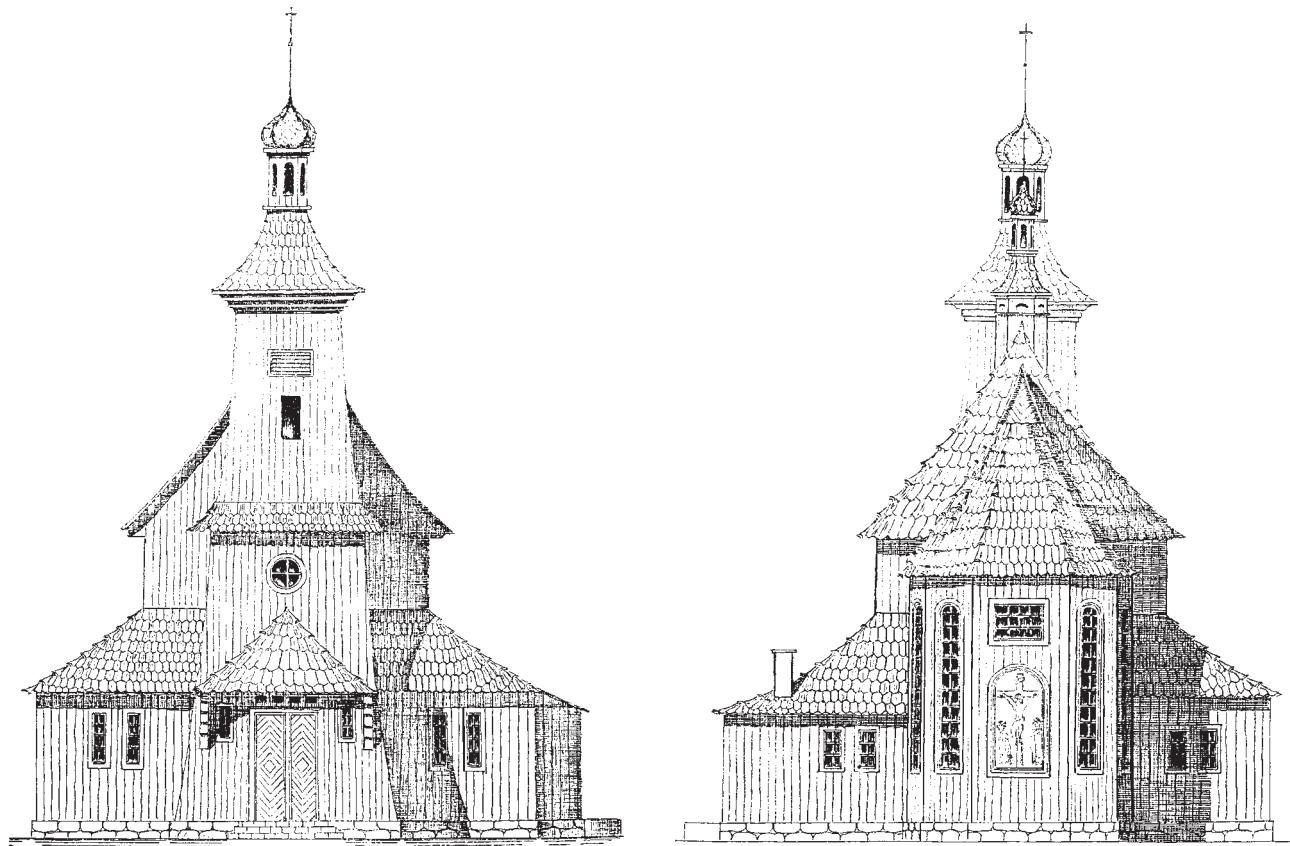
Moderniai neogotika interpretuota projektuojant *Skuutiškio* (Molėtų r.) bažnyčią. Ji pastatyta 1939 m. pagal inžinieriaus J. Matusevičiaus projektą (2). Tai sudėtingo kryžminio plano, bazilikinės erdvės pastatas. Priekiniame jo fasade iškyla trys stambūs bokštai, kurių bendras plotis didesnis už išilginių navų dalies plotį. Zakristijos atitvertos kampuose tarp viduriniosios navos ir transepto. Šiek tiek į priekį patrauktas priekinio fasado centrinis bokštas užsibaigia dideliais trikampiais frontonais ir aukšta smailė. Panašūs yra ir perpus žemesni šoniniai bokštai bei nedidelis bokštelis stogo gale. Smailiai dvišlaičiais stogais uždengti transepto galai tokie pat aukšti kaip ir navų dalies. Priekiniame fasade (ne taip, kaip buvo numatyta projekte) téra vienas pusapskritės arkos formos langas, du maži stačiakampiai langeliai trečiajame vidurinio bokšto tarpsnyje bei keturkampė akustinė anga varpui. Horizontaliai fasadą skaido karnizai, dalijantys centrinių bokštų į tris, o šoninius bokštus – į du nevienodo aukščio tarpsnius. Mūrinius neogotikinius sakralinius pastatus ši bažnyčia primena ne savo formomis, bet masyvių tūrių kompozicija. Jos interjereras sukomponuotas orderiniais principais.

Be jau aptartų medinių neogotikinių sakralinių pastatų, dar galima paminėti *Stalgėnų* (Plungės r., 1918 m.) bei *Alėjų* (Raseinių r., 1939 m.) bažnyčias, kurias projektuojant ir statant turėjo įtaką šis stilis.

Neobarokinių sakralinių pastatų nagrinėjamu laikotarpiu pastatyta tik du (istorizmo epochoje medinių neobarokinių bažnyčių buvo statoma ne mažiau kaip neogotikinių).



Biliakiemio bažnyčia.



Norviliškės bažnyčios projektas: pagrindinis fasadas; galinis fasadas.

Medinių neobaroko bažnyčių architektūra, kaip ir anksčiau aptartoji neogotika, atkartojo mūrinį dvibokštį sakralinių pastatų architektūrą – bet jau transformuotai, nesilaikant klasikinių kanonų. Vingraus silueto bokštų šalmai, lankstoto kontūro frontonai, smulkiai profiliuoti karnizai, gausūs piliastrai, pusapskričių ir segmentinių arkų angos – tokie buvo neobarokinių pastatų elementai. Interjerams būdinga orderinės detalės, masyvūs piloriai, cilindriniai ir kryžmininiai skliautai, barokinės kompozicijos liturginiai objektais. Tačiau altorių, sakyklų ir vargonų prospektų formos santūresnės, nebe tokios puošnios (8, 31). Statybinės medžiagos specifika sąlygojo didesnį barokinių formų stilizavimą ir apibendrinimus. Daugiausia buvo statoma dvibokštį, lotyniško kryžiaus plano medinių sakralinių pastatų.

Jau pasibaigus istorizmo epochai, 1928 m. *Saldutiškyje* (Utenos r.) pagal statybos techniko A. Vosyliaus projektą (14) ant buvusio dvaro svirno akmens mūro pamatų buvo pastatyta medinė neobarokinė bažnyčia. Tai salės plano vienanavis pastatas su atskirus tūrius sudarančiomis zakristijomis, pristatytomis šonuose ties presbiterija. Pagrindiniame fasade nuo vainikuojančio karnizo kyla du stambūs kvadratiniai bokštai lėkštais piramidiniais stogeliais su aukštais geležiniais kryžiais. Tarp bokštų esantis frontonas puslankio formos atiku uždengia stogo kraigą. Visose keturiose bokštų pusėse yra didelės pusapskričių arkų pa-

vidalo angos. Tokios pat formos yra ir visi fasadiniai langai, išskyrus stačiakampį langą virš pagrindinio įėjimo ir du apskritus langelius virš žemų zakristijų priestatų. Kaip fasado akcentą reikia paminėti didelį medinį kryžių, esančių frontono nišeje.

Bažnyčios interjeras puošnus. Prie galinės presbiterijos sienos stovi trys barokinių formų altoriai. Sienos ir lubos dekoruotos lipdybiniais frizais ir plafonais. Vargonų choras įrengtas per visą navos plotį kaip balkonas, paremtas stulpais, jungiamais pusapskritės arkos. Barokinio turtingumo išpūdį padidina ant sienų kabantys paveikslai bei vitražinės langų juostos.

Moderno neobaroko pavyzdys buvo 1921 m. pagal V. Dubeneckio projektą pastatyta, bet Antrojo pasauliniuo karo metu sudegusi *Karmėlavos* bažnyčia. Šis statinys turėjo ir profesionaliosios, ir liaudies kūrybos bruožų. Taip buvo ieškoma „tautinio stiliaus“: mat barokas – labiausiai ištobulėjęs Lietuvoje stilius – buvo siejamas ir su tolesne krašto architektūros raida. Bažnyčia erdvi, stačiakampio plano, pseudobazilikinio tūrio. Priešakiniai fasade buvo du varpines primenantys kiek į priekį patraukti bokštai su plačiais karnizais ir galerijomis varpams. Interjeras buvo gausiai papuoštas drožiniais ir raižiniais.

Neobarokas nebuvò populiarus statant tarpukario medines bažnyčias. Plastiškos jo formos nesiderino su minetu-



Medininkų bažnyčios projektas: pagrindinis fasadas; šoninis fasadas.

laikotarpiu plitusiomis modernizmo tendencijomis, reikalausiomis labiau apibendrintų, griežtų ir aiškių sprendimų.

Neoklasicistinių medinių bažnyčių net istorizmo laikotarpiu nebuvo daug. Šio stiliaus poveikis (priešingai negu neogotikos ar neobaroko) dažnai buvo formalus ir fragmentiškas. Neoklasicistinės bažnyčios iš klasicistinių perėmė tik orderinę išorės architektūrą, visų pirma – pagrindinio fasado portiką. Joms būdinga sprendimų įvairovė, laisva, tradicinių kanonų nepaisanti interpretacija. Tai pasakytina ir apie medinius sakralinius pastatus (6, 35). Narginėjant 1918–1940 m. laikotarpi, galima išskirti tik vieną šio stiliaus pavyzdį – *Vosiūnų* (Ignalinos r.) bažnyčią. Tai stačiakampio plano, bazilikinio tūrio trinavis pastatas žemo nuolydžio stogais. Fasado portike – keturios kolonus su plačiu antablementu ir žemu trikampiu frontonu, už kurio dar yra nedidelis parapetas su kryžiais. 1931 metų inventoriacijos akte (5) rašoma, kad yra du bažnyčios planai, kurių autorius – inžinierius J. Borovskis. Taigi galima manyti, kad jis ir buvo šios bažnyčios architektas, juo labiau, kad panašių neoklasicistinių sakralinių pastatų buvo statoma Lenkijoje.

Ketvirtajame dešimtmetyje į Lietuvą atėjusiai modernizmo architektūrai, kuri oponavo istorizmo laikotarpio stilių pakraipoms, buvo būdinga asimetrinė kompozicija, kubinės formos, metalo ir stiklo konstrukcijos, leidžiančios formuoti horizontalias didelių langų juostas, „švarūs“, be puošmenų fasadai, laisvas planas. Visi šie bruožai sakralinėje architektūroje, kaip labiausiai konservatyvioje sri-

tyje, pasireiškė gana santūriai. Organizuojant erdvę tebe-gyvavo griežta kanonizacija, todėl dauguma bažnyčių buvo statomas bazilikinio tūrio. Naujosios architektūros poveikis buvo ryškus tik fasadų ir interjerų formose bei detailese. Medinių bažnyčių statybą modernizmas veikė dar mažiau. Grynai novatoriškų sprendimų, galima sakyti, nebuvovo. Naujoves buvo siekiama priartinti prie įprastų normų, susieti su tradicijomis. Tokios architektūros pavyzdys – *Ažuolų Būdos* (Marijampolės r.) bažnyčia, statyta 1937 m. pagal architekto A. Lukošaičio projektą (12). Pagrindinis jos korpusas primena tradicinius stačiakampio plano, dvišlaičiais stogais uždengtus gyvenamuosius namus, tačiau fasade iškyla masyvus į priekį patrauktas bokštas, keturis kartus aukštesnis už sienas. Jo viršūnė uždengta kryžminiu stogeliu su keturiais laužytais frontonais, primenančiais čiukurinius žemaitiškų pirkių stogus. Ant bokšto stogo stovintis aukštas kryžius – be jokių įprastinių ornamen-tų. Virš durų ritmiškai išdėstyotos vertikalios langų ir akustinės angos. Du aukšti, siauri stačiakampiai langai yra ir galinėje bažnyčios sienoje. Zakristijų ir presbiterijos dalis uždengta trišlaičiais mansardiniai stogais. Lakoniškos, geometriškai griežtos pastato formos liudija modernizmo įtaiką, tačiau viduje, virš šoninių navų įrengtos arkados, paremptos stilizuotais liaudiškos formos stulpais, kaip ir kai kurios išorės detalės, siejasi su tradicine architektūra. Šiuo požiūriu panaši ir *Užnevėžių* (Anykščių r.) bažnyčia, pa-statyta 1939 m. pagal architekto K. Reisono projektą (2). Ji stačiakampio plano, vienanavė, su siauresne už navą

presbiterija ir šonuose pristatytomis žemomis zakristijomis. Ant stogo virš trikampio frontono kyla masvyus keturtakampis bokštas, uždengtas piramidiniu stogu, kuris užsibaigia nedideliu bokšteliu. Bažnyčios portalą dengia keturių nestorų stulpų portikas – panašiai kaip klasicistiniuose sakraliniuose pastatuose. Abiejose portiko pusėse yra po du vienas virš kito išdėstyti nedidelius stačiakampius langus. Šoninių sienų ir presbiterijos langai taip pat yra siaurū, aukštū stačiakampių pavidalo. Neįprastas, kryžiaus formos langas yra galinėje presbiterijos sienoje. Priekinį fasadą puošia drožinėtų ornamentų „rože“ – stilizuotas, gotikiniams pastatams būdingas elementas. Liaudiškais drožiniais papuoštas buvo ir portiko frontonas, stogo vėjalenės bei viršutinė bokšto dalis. Bažnyčios sienos lygios, be piliastrų, apkaltos horizontaliomis lentomis. Vertikalus yra tik bokšto ir frontonų apkalas. Gana moderniai atrodo detalėmis neperkrautas interjeras.

Visiškai kitokia, išorėje neturinti jokių liaudiškų ar senųjų stilių bruožų yra *Biliakiemio* (Utenos r.) bažnyčia, statyta 1940 m. pagal inžinieriaus P. Indriūno projektą (1). Ji yra stačiakampio plano, bazilikinio tūrio, su platesniais už navų dalį prienaviais, žemesne penkiasiene apside, šalia kurios iš vienos pusės glaudžiasi zakristijos priestatas, o iš kitos – kvadratinis bokštas lėkštū piramidiniu stogu. Toks bokšto įkomponavimas – visiškai naujas, nebūdingas anksčesnių laikotarpių sakraliniams pastatams. Tiesios linijos ir statūs kampai, formuojantys griežtų, abstrakčių tūrių siluetą – taip pat modernizmo požymiai. Priekinis bažnyčios fasadas ypač lakoniškas. Čia nėra jokių puošmenų, tik trys siauri aukšti langai virš stačiakampių durų. Šoninių navų ir apsidos langai taip pat stačiakampiai, o viršutinėje centrinėje navos dalyje abiejose pusėse yra eilė nedidelų apskritų langelių. Ant lėkštės dvišlaičio bažnyčios stogo stovi tik nedidelis metalinis kryžius su rutulio formos baze (toks pat kryžius yra ir bokšto viršūnėje). Taigi išorė moderni. O interjeras – priešingai – yra tradicinis. Navas skiria keturios poros keturtakampių medinių stulpų, pagrindinis altorius – barokinės kompozicijos.

Ši bažnyčia – labiausiai modernizmo paveiktas medinis sakralinis pastatas. Jei istorijos eiga būtų pasukusi kita linkme, tikėtina, jog tokią pavyzdžių būtų buvę daugiau.

Lenkijos okupuoto (1919–1939 m.) Vilniaus krašto sakralinė architektūra, kaip jau minėta, buvo kitokia negu likusioje Lietuvos dalyje. Bažnyčias čia projektavo lenkų architektai, sekę Lenkijoje plitusiomis architektūrinėmis tendencijomis.

Visais laikotarpiais Lenkijoje buvo statomos tradicinės liaudiškos bažnyčios, ilgainiui įgavusios stilizuotą pavidalą. Čia stilių bruožai pasireiškė tik pavieniuose elementuose. Tai buvo masvyūs, dvišlaičiai stogais uždengti pastatai su i viršu siaurėjančiais stambiais bokštais, išsišovusiais priekiniame fasade. Lietuvoje tokius sakralinius pastatus primena žemiau aprašomos trys bažnyčios.

1918–1929 m. statyta *Norviliškių* (Šalčininkų r.) bažnyčia yra stačiakampio plano pseudobazilika. Jos fasadinius bokštas, pastatytais priešais navą, piramidiškai lieknėja stogo link ir užsibaigia aštuoniasieniu atvirų angų bokšteliu su svogūniniu šalmu. Tokio pat silueto yra ir mažojo bokšteliu, stūksančio stogo gale, viršūnė. Platus karnizas dalija bokštą į du tarpsnius. Siauresnė už vidurinį navą presbiterija užsibaigia tradiciniu trisienu, kurio šonuose prisiglaudė zakristijų priestatai. Bokšto bazėje esančios durys nuo kritulių apsaugotos atviro prieangio stogeliu, virš kurio yra apskritas langelis. Šoninių navų apatinę dalį skaido stačiakampiai, viršutinę – arkiniai langai. Bažnyčios apkalas vertikalus, pamatai iš akmenų mūro, o stogas pagal projektą (13) turėjo būti uždengtas malksnomis.

Kitaip sukomponuota, kuklesnė ir ne tokia masyvi yra *Akmenynės* (Šalčininkų r., 1928 m.) bažnyčia. Ji yra stačiakampė, vienanavė, su trisiene apsida ir šonuose pristatytiomis zakristijomis. Priekiniame fasade kyla stambus bokštas, plačiais karnizais padalytas į tris tarpsnius, užsibaigiantis neaukštu piramidiniu stogu.

1932 m. statyta *Alionių* (Širvintų r.) bažnyčia dar labiau primena senuosius Lenkijos sakralinius pastatus. Ji taip pat stačiakampio plano su priekiniame fasade išsikišiu, varpinę primenančiu bokštu. „Senovinės“ bažnyčios išpūdį sustiprina tai, kad navos sienos ir apatinysis bokšto tarpsnis suręsti iš tašytų sienojų ir neapkalti lentomis. Navos kampų sąsparos ištisinės, ilgėjančios žemyn lyg kontraforsai. Bokšto viršus užsibaigia kvadratiniu, piramidišku stogu uždengtu bokšteliu.

XIX a. pabaigoje medinių bažnyčių architektūra Lenkijoje tapo ta sritimi, kur buvo ieškoma „tautinio stiliaus“ išraiškos būdų. Buvo bandoma kurti atitinkamas architektūrines ir dekoratyvinės formas. Geriausias šių bandymų rezultatas – „Zakopanės stilius“, sukurtas S. Vitkevičiaus. Gyvenamujų namų konstrukcijose ir architektonikoje autorius ižiūrėjo „senajį lenkišką stilių“ ir jo pagrindu sukūrė naują. Tai buvo tarsi pasipriešinimas kosmopolitiškai „ševeicariškos“ ar „tirolietiškos“ architektūros madai (4, 778). „Zakopanės stilius“ pastatams buvo būdingi išsikišę stogai ir skydai, paremti įvairios formos gembėmis. Šio stiliaus bažnyčios prarado tam tikrus tradicinių sakralinių pastatų bruožus, nes buvo akcentuojamas formų īmantrumas. Tačiau paneigti jų meninės vertės negalima.

Lietuvoje buvo pastatytos kelios „Zakopanės stilių“ primenančios bažnyčios.

1931 m. pagal Vilniuje gyvenusio architekto M. Duboviko projektą statyta *Medininkų* (Vilniaus r.) bažnyčia iš išorės atrodo gana sudėtinga. Tai stačiakampio plano, bazilikinio tūrio pastatas. Pagrindiniame fasade dominuoja kvadratinis bokštas su atvira pusapskričių arkų galerija trečiajame aukšte ir piramidiniu stogu. Bažnyčios portalą ir visą apatinę fasado dalį gaubia prieangis su arkada, virš kurio ties centriniu įėjimu (dar dvejos durys yra fasado šonuo-

se) iškyla nedidelis trikampis skydas. Bokštą puošia du arkiniai ir vienas apskritas langas. Apatiniai šoninių fasadų langai stačiakampiai, viršutiniai – pusapskričių arkų formos. Šoninių navų stogu priekyje pristatyti platūs bokštelių žemais piramidiniais stogais. Centrinės navos stogo gale stūksa fasadinį bokštą primenantis dar vienas mažas bokštelių. Bažnyčios viduje navas ir prienavų skiria keturkampio skerspjūvio stulpai, sujungti pusapskritėmis arkomis. Viduriniosios navos lubos skliautinės, o šonines dengia plokščios perdangos. Kuklų centrinį altorių taip pat aprėmima arka.

Panaši yra ir *Pavilnio* bažnyčia, statyta 1935 m. Ji irgi stačiakampio plano, bazilikinė, vienabokštė. Jos portalą taip pat dengia arkinis prieangis, virš kurio yra smailas trikampis frontonas. Fasadinį bokštą ties viduriu juosia platus karnizas, o viršutiniojo jo dalis užsibaigia atvira galerija ir sudėtingos formos trijų dalių stoginiu bokšteliu.

Vilniaus krašto medinė sakralinė architektūra yra įdomus reiškinys Lietuvos architektūros istorijoje. Čia atspindi naujos, svetur plitusios idėjos.

1918–1940 m. laikotarpis buvo paskutinysis Lietuvos medinės sakralinės architektūros etapas. Istorizmo įtaka silpnėjo, o modernizmo raidą sustabdė politiniai įvykiai.

Sukaupta medžiaga apie medines tarpukario bažnyčias įgalina daryti tokias išvadas:

- nagrinėjamo laikotarpio medinei sakralinei architektūrai būdingos kelios stiliaus tendencijos: istorizmo tąsa, sekimas moderniaja architektūra, lenkiškosios architektūros interpretacijos (Vilniaus krašte);
- istorizmo stilių kryptys tarpukario medinių bažnyčių architektūroje – tai neogotika, neobarokas, neoklasizmas; populariausia buvo neogotika, jos interpretacijos įvairios, kiek modernizuotos;
- moderniosios architektūros įtaka statant medines bažnyčias pasireiškė naujais architektūriniais sprendimais, tačiau naujovės jungiamos su tradicijomis;
- bendrame nagrinėjamo laikotarpio medinės sakralinės architektūros kontekste išsiskyrė Vilniaus kraštas; bažnyčių statyba šioje Lietuvos dalyje buvo veikiama Lenkijoje plitusių architektūrinų tendencijų;
- stiliaus „grynumo“ dažnai nebuvovo laikomasi, tradiciinai istorinių stilių bruožai utriruoti, fasaduose ir interjeruose gretinta įvairių stilių bei liaudiški elementai, netgi sakraliniams pastatams nebūdingos formos.

NUORODOS:

1. Bažnyčių (visų tikybų) statybos byla. 1937–1938 m. LCVA. F. 1622. Ap. 4. B. 713.
2. Bažnyčių (visų tikybų) statybos byla. 1938 m. LCVA. F. 1622. Ap. 4. B. 729.
3. Bijutiškio bažnyčios statybos byla. 1930 m. LCVA. F. 1622. Ap. 4. B. 55.
4. Encyklopedia Polski. – Kraków, 1996.
5. Inventarj Vosiunskogo prichodnogo kostiola. 1931. LVIA. F. 694. Ap. 5. B. 746.
6. Jankevičienė A. Istorizmo epochos medinės bažnyčios // Liaudies kultūra. – 1998. – Nr. 2.

7. Jankevičienė A. Lietuvos neogotikinės bažnyčios ir jų kūrėjai // Mokslas ir Lietuva. – 1992. – Nr. 1.
8. Jankevičienė A. Sūduvos medinių bažnyčių architektūra // Kultūros paminklai. – 1995. – Nr. 2.
9. Kazlų Rūdos bažnyčios statymas 1924 m. LCVA. F. 1622. Ap. 4. B. 1119.
10. Kyburų bažnyčios statybos byla. 1927 m. LCVA. F. 1622. Ap. 4. B. 1242.
11. Leidimas medinei Kirdeikių bažnyčiai. 1926 m. LCVA. F. 1622. Ap. 4. B. 1213.
12. Marijampolės apskritys Ažuolų Būdos medinės bažnyčios projektas. 1936 m. LCVA. F. 1622. Ap. 4. B. 682.
13. Projekt postroiki Narviliškogo kostiola. 1927–1931. LVIA. F. 694. Ap. 5. B. 3102.
14. Saldutiškio bažnyčios statybos byla. 1927 m. LCVA. F. 1622. Ap. 4. B. 1267.
15. Šimkaičių parapijos Romos katalikų bažnyčios projektas. 1931 m. LCVA. F. 1622. Ap. 4. B. 146.

SANTRUMPOS:

LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas.

LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas.

Ramūno Plaunio nuotraukos (1998 m.)

The architecture of Lithuanian wooden churches in the years 1918–1940

Lijana LAUŽIKAITĖ

In Lithuania the construction of wooden churches began in the 14th century and continued up to the middle of the 20th century. The evolution of their form depended on the style prevailing in the brick architecture. In all the times both folk-style and professionally-designed churches were built. After Lithuania regained its independence, since 1918, most wooden sacred buildings were started to be designed by professional architects. Their solutions were far from traditional principles of composition. Wooden sacred architecture of the interwar Lithuania embraced some stylistic directions: the continuation of the historism, the following the modern architecture and the interpretations of Polish architecture (in Vilnius district). The direction of historism was represented by neogothic, neobaroque and neoclassicism. Neogothic was the most popular.

The influence of modern architecture manifested itself in the wooden churches by new solutions but rather in separate details, along with traditional forms.

Since Vilnius district was occupied by Poland, the sacred buildings of this part of Lithuania were influenced by stylistic directions spread in Polish architecture.

The layouts of the interwar churches remained just as in earlier times: rectangular and cross-shaped. The buildings were of basilica-type, hall-type and one nave in volume. The attention was not paid to the pureness of the styles. The forms of historism, folk and even secular architecture were characteristic of the wooden sacred buildings in the years 1918–1940 in Lithuania.

Vytauto Didžiojo universitetas,
Daukanto 28, 3000 Kaunas

Gauta 1998 07 01
Iteikta spaudai 1998 12 15

KUO RENGÉSI, KĄ AVÉJO ZANAVYKAI

Bronė SAKALAUSKIENĖ

Sakoma, kad gražiai papuoštas ir kuolas esti gražus. Be abejo, drabužis daug reiškia, nors pačios didžiausios vertybės yra žmogaus viduje, jas rodo elgesys, kalba, gyvenimo būdas, veiksmai. Rašydama apie drabužius, negaliu daryti mokslinių išvadų: tam tikslui reikėtų atlikti daug tyrinėjimų. Gimiau ir augau Būblelių valsčiuje, tarp Novos ir Šešupės upių. Rašau tai, kas išliko mano atmintyje iš šio krašto prieskario laikų, mamos ir močiutės pasakojimų. Be to, nemažai prisiminimų pateikė Sofija Pusdešrytė–Dielininkaitienė, gimusি ir augusi Menčkių kaime (Sintautų valsčius, Valakbūdžio parapija), dabar gyvenanti Šakių mieste. Naudojausi ir kitų vyresnio amžiaus žmonių prisiminimais.

Gyvename tokiu laikotarpiu, kai visko lengva gauti, reikia tik pinigų. Audeklų ir spalvų pasirinkimas gali patenkinti įnoringiausią vartotoją. Susidėvėjus ar susitepus rūbams, yra nemažai įvairių atnaujinimo bei skalbimo priemonių.

Nieko panašaus neturėjo mūsų mamos, tuo labiau močiutės. O kaip pliekstdavo baltumu iš tolo jų skarelės ir palaidinukės per rugiapijūtės ar linarovio talkas! Pasigamindavo viską pačios. Verpė vilnas, linus. Geriausios verpėjos suverpdavo siūlus taip plonai, kad visą „tolką“ (sruogą, gniūžtę) galėdavo perverti per vestuvinių žiedą, o siuvėjai naudodavo juos siūdami siuvamosiomis mašinomis. Audė audimus. Išaudusios drobes tiesdavo ant pievos, laistydavo vandeniu – tegu saulutė balina. O kad drabužiai ir audiniai būtų dar baltesni, mirkino arba virino juos pelenų šarme. Žinoma, skalbė tvenkinio ar upės vandenye be rūdžių.

Kokie tie drabužiai buvo?

Praeiusiame šimtmetyje ir šio šimtmečio pradžioje moterys segejo ilgus sijonus su užmetimais ar paraukimais prie juosmens. Norėdamos gražiau atrodyti, sijono apačią puošdavo „limavonėmis“, t.y. kitos spalvos audeklo, aksomo juostelėmis ar kaspinėliais, siūdamos po dvi ar tris eiles, maždaug 10–15 cm nuo apačios. Kai kurios sijono apačią darydavo plačią. Tuomet apatinę sijono dalį – apie 30 cm – pri-durdavo (dažniausiai ji būdavo iš istrižo audeklo), darydavo „kvoldus“ (klostes). Ypač puošniems sijonams naudojo žičkinį audeklą (audeklas, turintis blizgančią raudoną, žalią ar rudą atspalvį). Tokį audžiant, reikėjo atausti blizgančiais siūlais, kurių gaudavo iš pirklių. Tokio audeklo galima buvo ir nusipirkti, bet ji pirkdavo tik turtingesnės ūkininkės.

Segédamos išeiginį sijoną, moterys dėvėjo apatinį, vadinančią „balčianka“, su pirktais ar pačios megztais mezginiais apačioje. „Balčianka“ dažniausiai būdavo šiek tiek ilgesnė už sijoną, todėl mezginiai matėsi. Gal dėl to kiekviena stengdavosi, kad mezginiai būtų kuo gražesni, kai kurios siūdavo ir „aktavones“. „Balčianka“ būdavo su apvaliai iškirptomis petnešomis, o ties klubais įkirpta, kad į apačią ją būtų galima paraukti, padaryti žymiai platesnę. Ties įkirpimo siūle dėdavo skersinuką. Siūdavo ir vien pasijonius – be petnešų. Tuomet prie juosmens juos priraukdavo, uždėdavo juosmenuką, kurį susegdavo viename šone saga, o apačią taip pat puošdavo mezginiais.

„Bliuskutes“ (palaidinukės) dažniausiai siuvo priekyje iki pat viršaus susegamas, į šonus nuo užsegimo priekį papuošdavo keliomis atverstomis siūlémis, „kalnieriaus“ (apykaklės) nedėdavo, o kaklelių puošdavo „karbučiais“, užklotiniai klostukais ar trikampiukais. Bet dažniausiai dėdavo statū apvadėli (1 cm pločio). Jei „bliuskutė“ tamsios spalvos, tai dar įdėdavo siaurą baltą kantelį. Rankoves siūdavo ilgas. Dažniausiai jos būdavo ties pečiais pakeltos (parauktos arba paklostuotos), o į galą smailėjančios. Bet siūdavo ir lygias, o gale uždėdavo siaurą kantelį, kurį susegdavo viena saga. Tuo laiku iš Prūsijos kontrabandininkai parnešdavo gražių ir įvairių sagų, kuriomis puošdavo „bliusučių“ priekį. „Bliuskutes“ dėvėjo sukištą į sijoną, bet vyresnio amžiaus moterys nešiodavo ir palaidas ant sijono.

Ant „bliuskutės“ šaltiesnėmis dienomis moterys vilkdavosi „žakietą“ (žaketą). Jis buvo siuvamas iš šiltesnio (vilno-nio ar pusvilnonio) audeklo, ilgokas, gražiai įliemenuotas, ties pečiais parauktomis ar paklotomis rankovėmis, be „mantietų“ (rankogalių). Kaklelis buvo daromas apvalus, šiek tiek didesnis nei „bliuskutės“, kartais jis puošdavo pliušo juosteles arba iš vilnonių siūlų padarytu „baroneliu“. Priekis iki viršaus susagstomas gražiomis sagomis. Kilpas sagoms darydavo iš gražaus šilkinio „šniūro“ (raiščio), kurį prisiūdamos prie audeklo išlankstydavo įvairiais ornamentais.

Žiemą, rudenį ir apskritai vėsiu oru moterys kasdienei liubai (gyvuliams liuobti, prižiūrėti) vilkdavosi „jopkes“, kurios buvo labai panašios į žakietus, tik siuvamos tiesiu kirpi-mu iš prastesnio audeklo, su vata arba šiltu pamušalu.

Žakietu kai kas vadindavo ir megztinį.



Apavas.

1. Naginės. Nertos vāšeliu iš pakulinų virvelių, padas dvigubas, prie užkulnio pritvirtintos virvelės. Buvo avimos ant veltinių. Ilgis 34 cm, plotis 13 cm, priekinės viršutinės dalies ilgis 16 cm, užkulnio aukštis iš vidinės pusės 8 cm. Nérė apie 1875 metus Juozas Būčys, gim 1859 m., gyv. Képštų k. (Kidulių vls.).
2. „Dipkos“ („žąselės“). Išskobtos iš liepos medžio. Padas su kulniuku. Prikyje viršuje – kailinis dirželis. Dirželiui pritvirtinti padarytos šonuose išpjovos. Ilgis 30 cm, plotis 12 cm, priekinės dalies viršus 14 cm, užkulnio aukštis 3,5 cm. Dipkos skobtos apie 1920 m. Meistras – Jonas Sperauskas, gyv. Striūpų k. (Šakių seniūnija).
3. Klumpė. Padas medinis. Yra kulniukas. Viršus – oda („periatkas“). Su užkulniu. Avėtos. Ilgis 26,5 cm, plotis 9,2 cm, priekinio „periatko“ ilgis 15 cm, užkulnio aukštis 4 cm. Daryta apie 1920 m. Meistras – Pijus Venskaitis (1898–1983), gyv. Būdviečių k. (Lukšių seniūnija).

4. Klumpė. Padas medinis. Taip pat yra kulniukas. Viršus – oda. Su užkulniu. Ant „periatko“ priekinėje dalyje uždėtas 1 cm pločio dirželis. Jo galai šonuose perverti per užkulnio odą ir pritvirtinti prie podo. Ilgis 30 cm, plotis 11,3 cm, priekinės dalies („periatko“) ilgis 17 cm, užkulnio aukštis 4 cm. Daryta apie 1910 m. Meistras – Juozas Šulskis, gyv. Katilių k. (Sintautų vls., dabar Grīškabūdžio seniūnija).

5. Šliurės. Padas medinis su kulniuku. Viršuje iš priekio odinis „periatkas“. Avėtos. Ilgis 26,3 cm, plotis 11 cm „periatko“ ilgis 13 cm. Rašytojo Vytauto Rimkevičiaus tėvas, gyv. Girėnų k. (Šakių seniūnija), jas pagamino apie 1947 m.

6. Šliurės. Padas medinis su kulniuku. Iš priekio viršuje odinis „periatkas“ su atverstu dirželiu iš tos pačios odos. Avėtos. Ilgis 21,5 cm, plotis 7,8 cm, „periatko“ ilgis 11,5 cm. Darytos apie 1975 m. Meistras – Juozas Mockevičius, gyv. Šakių m.

Sudėtinė drabužių dalis buvo „žiurstai“ – prijuostės, kurios taip pat buvo siuvamos ir dėvimos pagal paskirtį. Kasdieniniam triūsui, liuobai „žiurstus“ siuvo iš pakulinio auduko, tamsios spalvos, platų (kad triūsiantis nesuteptų sijoно šonų), be krūtinėlės, surišamus „šniūrais“, kuriuos pri siūdavo prie viršutinių „žiursto“ kampų arba tai būdavo tiesiog juosmens juostos tēsinys. Tokius „žiurstus“ dar vadino „liuobžiursčiais“. Gaspadinės (šeimininkės) „žiurstą“ siūdavosi ir tiesaus kirpimo, panašiai kaip suknelę (tuomet „šlebe“ vadinama), tik be „kalnieriaus“ ir rankovių, o užpakalyje perkirptą. Viršuje prie kaklo jį susegdamo viena saga, o nuo šoninių siūlių ties juosmeniu prisiūdavo juosteles, kurias užpakalyje surišdavo. Išeiginis „žiurstas“ buvo šviesenių spalvą (kartais tik apačioje įausti ornamentai), dryžuotas arba gražiai languotas, apačioje papuoštas mezginiais.

Su kišenėmis. Žymiai siauresnis. Vėliau siūdavo prijuostes su krūtinėle bei petnešomis, sukeistomis ant nugaras. Apačioje kampai apvalūs. Dažnai tokias prijuostes siūdavo iš margo kartūno. Kišenes, krūtinėlę ir apačią papuošdavo juostelėmis.

Marškinius kai kas vilkdavosi tik nakčiai, o kai kas vilkėjo ir dieną, ypač žiemą, kad būtų šilčiau. Siubo juos ilgomis rankovėmis su rankogaliais. Ilgis – žemiau kelių. Viršuje nuo pečių dėdavo „karčką“, nuo kurios darydavo keletą užmetimų arba paraukdavo, kad apačia būtų platesnė. Marškinius dažniausiai siūdavo iš dvejopo audeklo: viršutinė dalis iš plonesnio (lininio), apatinė – iš storesnio, prastesnio (pakulinio). Kakliukas apvalus, su papuošimais, panašiais kaip palaidinukės, arba su kanteliu. Prikyje nuo kakliuko darydavo ilgoką įkirpimą (vadinamas „ažtis“). Ypač tai buvo būtina

Drabužiai.

Sermėga („šinelis“). Skirta dėvėti žiemą. Audeklas pusvilnonis, keturnyti, austą namuose staklémis. Priekyje dvi eilės sagų, šonuose kišenės su antvartais. Apykaklė iš to paties audeklo, atverčiama. Pamušalas iš vilnonio audeklo. Ilgis 126 cm, plotis 65 cm. Rankovės ilgis 73 cm. Siuvo savo sūnui Teofilé Puchovičienė, gim. 1907 m., gyv. Prūselių k. (Šakių seniūnija).



„Frenčius“ (dešinėje). Dėvėtas, suplyšęs. Juodos spalvos, vilnonis. Audeklas keturnyti, austas namuose staklémis. Priekyje susegama sagomis iš kairės į dešinę. Prie apačios šonuose iš priekio įleidžiamos kišenės su užsegamais antvartukais (neužsegamais). Ant krūtinės šonuose išleidžiamos kišenės su užsegamais antvartukais. Apykaklė statinė, užsegama dviem kabėm. Rankovių galuose – skeltukai, ties kuriais išiūta po dvi sagas. Nugaroje – „gurta“. Ilgis 76 cm, plotis 45 cm, rankovės ilgis 66 cm. Siuvo taip pat Teofilé Puchovičienė savo sūnui prieškario metais. Kelnės (kairėje). „Galafinės“. Audeklas vilnonis, keturnyti, tamsiai rudas, austas namuose staklémis. Nuo apačios iki kelių kelnės siauros. Skeltukas susegamas viena saga. Nuo kelių į viršų kelnės staigiai platėja. Yra juosmuo, prie kurio pritvirtintos kilpos diržui. Abiejuose šonuose išleidžiamos kišenės. Priekyje kairėje pusėje maža išleidžiama kišenėlė be užsegimo (laikrodžiu). Užpakalyje dešinėje pusėje išleidžiama kišenėlė su užsegamu antvartuku. Šias savo vyro kelnes išsaugojo Albina Sideravičienė, daug metų išbuvisi tremtyje, gim. Liepalotų k. (Lukšių seniūnija). Siuvėjo neprisimena.



Marškiniai. Audeklas viršuje lininis, apačioje pridurtas pakulinis. Audimas dvinyti, austą namuose staklémis. Siūta siuvamaja mašina. Kaklas apvalus, papuoštas klostelémis. Rankovės durtos raukinukais. Su „mankietais“ (rankogaliais), kurie susegti dviem sagomis. Priekyje 40 cm ilgio įkirpimas, viršuje susegtas trim sagom. Ties pečiais „karčka“ – po 8 cm į priekį ir į užpakalį. Nuo „karčkos“ priekyje ir užpakalyje po kelis paraukimus. Marškiniai ilgis 130 cm, plotis ties pridūrimu 68 cm, ties pečiais – 53 cm, apačioje – 72 cm. Rankovės ilgis iki „mankieto“ 50 cm, „mankieto“ plotis 7,5 cm. Marškiniai rasti Antosės Pavalkytės, gim. apie 1860 m., gyv. Plynių k. (Lukšių seniūnija), kraičio skrynioje po jos mirties.

žindančioms kūdikius motinoms. Prie kaklo kantelio prisiūdavo raištelius, pasiūtus iš to paties audeklo. Sakydavo: „marškiniai su prajierku“.

Sijonai, žakietai, „jopkės“, kartais ir išeiginiai „žiurstai“ buvo siuvami iš vilnonio ar pusvilnonio audeklo, o „bliuskutės“, palaidinukės, marškiniai, kasdieniai „žiurstai“ – iš lininio ar pakulinio, kartais pašukinio audeklo.

Kūdikius vystė. Vystyklams tikdavo susidėvėjusios drobinės paklodės (lininės ir pakulinės), dvikartės, užvalkalai ir net marškinė apatinė dalis. Vystydavo labai stipriai, pagulę ištestomis kojytėmis ir rankytėmis, kad vaikas būtų tieesus ir kad negalėtų judinti galvos. Suvystytą dar surišdavo juosta, kurią dažnai vadindavo *krikštajuoste*. Tai 2–3 metrų ilgio juosta, pasiūta iš plono audeklo ar mezginio su pamušalu. Galai su kutais ar kitokiais papuošimais.

Iki trejų metų visus vaikus – mergaites ir berniukus – rengdavo „šlebutėmis“. Paskui berniukams siūdavo kelnytes iki kelių arba žiemai ilgas „su šiūpėle“ (su atvertimu užpakalyje). Mergaitės ir toliau nešiojo „šlebutės“.

Vyriškiems drabužiams siūti buvo naudojami tokie audiniai: žieminiams – vilnoniai, pusvilnoniai (pusmarškonai), vasarai – lininiai, pašukiniai ar pakuliniai. Tokie pat audiniai tiko ir apatiniams drabužiams.

Žiemą vyrai mūvėjo „galafines“ kelnes (dar anksčiau – ištisines). „Galafinės“ kelnės iki kelių buvo aptemptos, o virš kelių į šonus ėjo trikampiai praplatėjimai. Jos buvo su petneshomis, vėliau su diržais. „Frenčius“ (dabar – švarkas) su stačiu „kalnieriumi“, susegtu kabutėmis. „Frenčius“ per visą priekį susegamas viena eile sagų. Užpakalyje ties liemeniu – „gurta“ (skersai uždėta juostelė su pamušalu, apie 8 cm pločio, iš to paties audeklo, galuose po 1 sagą). Rankovės be sagų. Priekyje ties krūtine – dvi kišenės su atvartukais, užsegamais sagomis. Apačioje šonuose – taip pat kišenės su atvartais, tik neužsegamais. Vasarai kelnes siūdavo tiesias.

Marškinius vyrams siūvo su ilgomis plačiomis rankovėmis be rankogalių, kaklas apvalus su neplačiu apvadėliu – kantuku, priekyje ačtis, susegamas 3–4 sagom. Kartais užpakalyje ties pečiais dėdavo dvigubą „karčką“ (manoma, kad ilgiau laikytų), nuo kurios į apačią darydavo į šonus po du užmetimus, kad marškiniai būtų platesni. Priekyje tik pasibaigus ančiui (susegimui) darydavo vieną platų užmetimą.

Vyrai, ypač žiemą, mūvėjo apatinės kelnes. Jas siūdavo, kaip ir marškinius, iš lininio (pašukinio, pakulinio) audeklo. Kirpimas su kyliu, priekyje – antukas, viršuje – juosmuo, susegtas viena saga ties antuku. Apačioje – kiekvienoje kiškoje „prajierkas“ (apie 15 cm ilgio), o kampuose prisiūti raišteliai, kurie sukeitus ir apsukus apie koją surišami, kad būtų aptempta ant kojos, kad per apačią neitų šaltis.

Moterys seniau kelnaičių visai nedėvėjo. Tik XIX a. pabaigoje pradėjo jas siūti. Kelnaitės buvo siuvamos su juosmeniu viršuje, bet be keturkampiuko, klyno siūlė buvo nesusiuvama. Tokias kelnaites vadino *kiauraklynėmis*. Po kurio laiko kelnaitės buvo patobulintos: siūdavo taip pat su juosmeniu, bet dėdavo keturkampiuką ir siūles susiūdavo, o šonuose darydavo ilgokus įkirpimus, kad užpakalinė dalis ga-

lėtų atsiversti. Ties liemeniu kampuose užpakalinė dalis buvo užsegama viena saga. Tokias kelnaites vadino „su zotvaru“ arba „su šiūpėle“. Kelnaičių kiškutės būdavo ilgokos. Kad būtų gražesnės, kai kurios moterys jas puošdavo mezginiais. Kasdieninės kelnaites dažniausiai siūdavo iš pakulinio audeklo, todėl jos būdavo labai stangrios ir aštrios (juokdavosi, kad ant kiškučių pastatytos stovėdavo), nemalonios prie kūno, bet kai kėlis kartus išskalbdavo, pasidarydavo minkštos ir sveikos dėvėti.

Kojines moterys megzdavosi iš vilnonių siūlų. Vasarai – iš lininių, gražias išmargintas įvairiai raštais, jas dar išbalindavo. Vyrams megzdavo vilnones, nes vyrai vasarą kojinių visai nenešiojo. Moteriškos kojinės – iki kelių arba šiek tiek aukščiau kelių. Kad nenusmuktų, užrišdavo raišteliu, o dar geriau – jeigu turėdavo – uždėdavo susiūtą gumutę. Vyrams kojinių blaždą mezgė irgi ilgoką, o kad kojinės nesmuktų, prisegdavo prie kelnių „grapke“ (žiogeliu). Tieki moteriškų, tiek vyriškų kojinių blažudos buvo marginamos įvairiai mezgimo raštais. Moterys viena už kitą stengėsi išmarginti kuo gražiau, įmantriau, nes tai buvo garbė mezgėjai, ypač jei ta mezgėja dar mergina, o kojinės – jaunam berneliui. Kojines mūsų krašte vadino „štrumpėmis“, „pančiakomis“. Jei trumpos – tai „puspančiakės“.

Pirštines mezgė iš vilnonių siūlų – kumštines, o kai kas ir pirštuotas. Pirštinės išeigai buvo marginamos įvairiai mezgimo raštais. Prieškariu pirštines žiemai megzdavo ilgas, kad galėtų užmauti ant rankovių. Tą dalį labai gražiai margindavo, kraštuose padarydavo kuteliaus. Kai kurios „mandresnės“ moterys iš plonų balintų lininių siūlų nusimegzdavo pirštines užsimauti įvairiomis progomis net ir vasarą. Kad žiemą rankos nešaltų, ypač važiuojant rogėmis, buvo siuvamos *muftos* (tai tiesiog rankovės galas, į kurį rankas galima įkišti iš abiejų galų). Jas kiekviena siuvosi kuo išmoningiau, kad būtų šiltesnės ir gražesnės. Padarydavo *muftoje* ir kišenėlę, į kuria įsidėdavo nosinaitę, rožančių, kitus smulkius reikmenis.

Darbines pirštines (rugiams griebti, pédams rišti, linams rauti) siuvo iš pakulinio audeklo. Žemiau riešo prisiūdavo raištelius, kad nenusmuktų, kad būtų patogu dirbti.

Kokie buvo viršutiniai drabužiai? Moterų – ilgas, į apačią platėjantis, iliemenuotas paltas su dideliu „kalnieriumi“ iš žvėrelių kailio, pliušo ar pan. (kas ką turėjo). Vyrų – sermėga arba kailiniai (skranda), beveik iki žemės. Tikra sermėga buvo siuvama iš vilnonio audeklo su vilnoniu pamušalu, bet būdavo ir pusvilnonių. Skrandos siuvamos iš išdirbtų avių kailių, beicuotų arba dažytų juodai. „Kalmierius“ iš to paties kailio vilnomis į viršų. Kartais buvo derinama spalva. Vėliau pradėjo siūti puskailinius ir skrandines (viršuje – audeklas, o pamušalo vietoje – kailis). Siubo ir „vatines“ – prie pamušalo dar dėdavo vatos. Šie drabužiai buvo aukščiau kelių, kartais iliemenuoti, o kartais ir tiesaus kirpimo. Ant nugaros buvo daromas skeltukas. „Kalmierius“ – kailinis su atlapais. Sagos – dviem eilėmis, medinės.

Žiemą vyrai važiuodavo į tolimesnį kelią arkliais. Tada jie vilkdavosi ilgą platų „šinelį“ (milinę), dar vadinamą „yberseinu“, iš storos milo. Vilkdavavo jį ant paltų ar ant kailinių.



Juostos.

1. Juosta prie tautinių drabužių. Užsirišama per liemenį. Ilgis 205 cm, plotis – 5 cm. Austa apie 1928 m. Audė Antanina Kasparevičienė, gyv. Vaitiekupių k. (Šakių vls.).
2. Kaklajuostė. Ilgis 126 cm, plotis 3,5 cm. Audė taip pat Antanina Kasparevičienė apie 1926 m.
3. Juosta lauknešeliui arba suvystytam vaikui perrišti. Ilgis – 200 cm, plotis – 2,7 cm. Audė apie 1910 m. Petrė Mockaitė, gyv. Bliuviškių k. (Griškabūdžio vls.).
4. Juosta taip pat lauknešeliui arba suvystytam kūdikiui perrišti. Ilgis – 240 cm, plotis – 2,7 cm. Austa irgi Petrės Mockaitės apie 1910 m.



Tautiniai drabužiai.

Projekto autorius – dail. Antanas Tamošaitis. Audeklą Vokietijoje 1947 m. išaudė Mockaitienė, buvusi Pusdešrių k. (Šakių vls.) gyventoja. Siuvinėjo ir siuvo Agota Stepanienė, karo pabėgėlė iš to paties kaimo, 1947–48 m. taip pat gyvenusi Vokietijoje. Drabužius dėvėjo lietuvių pabėgėlės choristės Vokietijoje, vėliau – Australijoje.

Į vežimą ar roges ant pasostės tiesdavo didelį, dažniausiai pasiūtą iš šunų kailių (būdavo ir iš avikailių ar veršelių kailių) „deki“ (užtiesalą), aptrauktą storu milu. „Deki“ nuleisdavo nuo pasostės žemyn, ant jo atsisėsdavo, o apačioje likusiu galu užsiklodavo kojas aukščiau kelių. Kai kas šiuos užtiesalus siuvo iš pusvilnonio audeklo arba iš įvairių audeklių atliekų, sukarę kvadratėliais. Tokius vadindavo „pilsdekius“.

Dar vienas aprangos elementas – galvos apdangalas. Moterų – skarelė (skepetaitė) ir didskepetė, vilnonė keturkampė (apie 1 m) kraštuose su kutais skepeta. Dažniausiai didskepetės tamsios spalvos, bet būdavo ir su dryžiais tik kraštuose. Kartais didskepetė visa gražiai languota. Did-

skepetė siausdavosi ant pečių, o jeigu pasiimdavo tik atsargai, tai sulanksčiusios nešdavo užsimetusios ant rankos. Mažas skepetaitės, ypač per darbymetį, kad nekludytų dirbtį ir būtų vėsiau kaklui, rišdavo „i bobą“ (užpakalyje megzdavo mazgą). Kai kurios moterys taip rišdavosi ir kitu laiku, net eidamos į bažnyčią ar kitur. Kai kurios turėdavo išeigai ir kepuraičių.

Vyrai dažniausiai dėdavosi kepurę – su snapu, plokščią. Kai kurie mégdavo kepures su pakeltu priekiu. Siuvant tokias kepures virš snapo, ties pakeltu priekiu, dedama juostelė arba supinta iš audeklo pynelė, galuose įsiuvama po sagą. „Mandresni“ vyrai turėjo veltines skrybėles ir užsidėdavo jas

eidami į iškilmes. Pindavo ir šiaudines skrybėles, bet jų reikėdavo tik per darbymetį („nuo saulės“).

Seniausias zanavykų apavas – naginės. Jas vąšeliu nerdavo iš pakulinio virvelių. Padą darydavo dvigubą arba palopydavo kailiu, kad neprasiskverbtū drėgmė. Nagines avėjo ant veltinių, bet nerdavo ir mažesnes, tinkamas su kojinėmis arba basai kojai. Viršuje naginės buvo surišamos virvelėmis, kartais net apsukant kelis kartus apie koją. Darbymečiu moterys siūdavosi nagines iš storo pakulinio audeklo. Jų ypač prireikdavo javapjūtės darbams – kad griebėjos ir pėdų rišėjos grumstuotose dirvose neišsinarintų kojos, kad ražienos nebraižytų blauzdų.

Vėliau darydavosi medines „dipkas“ (tokios klumpės iš liepos ar gluosnio medžio). Zanavykai viršuje dar kaldavo kailinį dirželį, kad „dipkos“ geriau laikytusi ant kojos ir neperskiltų. Dar vėliau avėjo klumpes – padas medinis, o viršus iš odos. Ir dabar Zanavykijoje yra mokančių pasigaminti bei avinčių šliures. Tai apavas mediniu padu. Tik priekyje užkaltas „periatkas“ (odinis viršus). Ne kiekvieno meistro pagamintas medinpadis apavas buvo patogus avėti, nes ne kiekvienas sugebėjo su skaptu meistriškai išskaptuoti, išriesti įlinkimą, atitinkantį kojos padą. Karo metais darė medinpades basutes („basanoškes“). Darė jas panašiai kaip šliures, tik per vidurį padą skersai įpjaudavo, tada labai glotniai įleidę prikaldavo odą, kad padas būtų lankstus ir netrintų kojos. Viršuje kaldavo odinius, o kartais iš audeklo įvairiai supintus ar išpjaustyti dirželius. Naujos odos niekas neturėjo, todėl dirželius darydavo iš senų batų.

Organizacijoms priklausę žmonės turėjo ir uniformas. Pavyzdžiu, angelaičių uniforma buvo: mergaičių – balta suknelė, perjuosta rausvu ar melsvu kaspiniu, ant galvos rūtų vainikėlis; berniukų – balti marškinėliai ir trumpos (iki kelių) mėlynos kelnaitės, po kaklu paraištės mėlynas kaspinėlis. Tretninkės rengési tamsiai rudos spalvos suknelėmis ir persiudosavo virvele.

Tačiau visų gražiausiai ir labiausiai gerbiami buvo lietuviški tautiniai drabužiai. Ypač gražūs ir spalvingi zanavykiški. Jie buvo skirtinti pagyvenusiems žmonėms ir jaunimui.

Žvilgtelkim į moteriškus drabužius. Klostytas ilgas sijonas išilgais dryžiais. Balti marškiniai ilgomis, labai platiomis rankovėmis su rankogaliais. Iki alkūnių – įausti ar išsiuinėti tulpių raštai. (Nežinau, kodėl dabar zanavykiškus marškinėlius siuvinėja juodais siūlais, anksčiau dažniausiai siuvinėjo raudonais, dar pasitaikydavo mėlynais arba žaliais). Marškinėlių priekį tuošdavo keliomis verstomis siūlėmis į šonus. Rankovės ties pečiais būdavo priraunkiamos arba užklujamos, kartais prisiuviavamos „špygutėmis“. Rankogaliai labai platūs. Audeklą kiklikui ausdavo skersais dryžiais, gražiai derindamos spalvas. Kartais atausdavo šilkinius ar šiaip blizgančius siūlais. Siuvo kiklikus ir iš pliušo. Ypač mėgo žaliaj ir „burdavą“ spalvą. Kikliko priekis būdavo suvarstomas gražiai raišteliu arba susegamas gražiomis sagomis, kurioms darydavo įmantrias kilpas. Kiklikas – per liemenį durtas, trumpas. Nuo liemens į apačią – tankūs klosteliai. Per liemenį perrišama platoka ilga tautinė juosta. Ypač gražios za-

navykių prijuostės. Tamsiame fone kaišytiniu ar rinktiniu būdu įausti pereinamų spalvų tulpių raštai. Zanavykės išsiaudavo net po keletą prijuosčių su įvairiai išdėstytais raštais. Galvos apdangalas moterims – skepetaitė, kurios pakraščiai įausti raštai, o priekis papuoštas raštuotais pabruvėliais (klostelėmis). Merginos galvas puošė galionais, pagražintais aukso ar sidabro spalvos siūlais, o užpakalyje prie jų segdavo įvairių spalvų kaspinus. Ant kaklo – gintaro karoliai (dažniausiai šlifuoto gintaro). Zanavykės prie šono ant drabužių kabindavosi gražių raštuotą kišenę – krepšelį. Kojines avėjo spalvotas arba visai baltas, išmargintas įvairiais mezgimo raštais. Bateliai – daugiausia su dirželiu arba kiauraraščiai. Mažų mergaičių sijonėliai būdavo trumpi, iki kelių.

Vyrų tautiniai drabužiai buvo tokie. Palaidinės kelnės dryžuotos. Jas sukišdavo į ilgaaulius batus. Baltos drobės marškiniai, papuošti įaustais ar užsiūtais raudonais dryželiais (kanteliais). Apie kaklą – siauras kantelis (be apykaklės). Sermėga įliemenuota, žemiau kelių. Rankovės į galą platokos su atvertimu. Per liemenį perjuosta tautinė juosta. Po kaklu rišdavosi skarelę. Galvos apdangalas – veltinė skrybėlė su plunksna ar gėle. Jauniems vyrams buvo siuvami kiklikai – trumpi, tiesaus kirpimo su apvaliais skvernais.

Tiesa, buvo ir kitokių drabužių. Kai kurios moterys, ypač vyresnio amžiaus, siuvesi sijonus ir kiklikus iš vienspalvio audeklo. Tuomet sijono apačioje būdavo skersai įausti dryžiai arba prisiūtos „limavonės“. Kiklikas siuvasmas ilgokas, su „uodega“ (užpakalis ilgesnis, priraunkta arba priklota). Marškiniai arba visai balti, arba tokie, kaip ir prie kitų tautinių drabužių. Prijuostė – vienspalvė, tik apačioje viena eile išsiuvinėti raštai. Siuvinėjama kryželiu, spalvos pereinamos.

Marškiniai tiek vyrams, tiek moterims buvo siuvami iš plonos labai gražios išbalintos drobės, o kiti drabužiai – iš vilnonio ar pusvilnonio audeklo.

Apsirengti tautiniais rūbais buvo gražu ir net garbinga. Jais rengési per šventes, kitomis įvairiomis progomis, net vestuvių dieną tuošdavosi jaunoji. Dvasinės ir tautinės tvirtybės simbolis buvo tautiniai drabužiai žmonėms, karos metais patekusiems į Vakarus. Rizikuodami būti nubausti, juos siuvesi tremtiniai Sibiro gulaguose. Sutvisko tikroji tautinių drabužių šlovė ir atgimusioje Lietuvoje.

Clothes and footwear worn by Zanavykai

Bronė SAKALAUSKIENĖ

On the basis of the stories heard from the mother, the grandmother and neighbours the author describes the clothing and footwear of the inhabitants (Zanavykai) of south-eastern Lithuania of the turn of the 20th century. Almost everything was home-made. Women used to spin threads and weave fabrics. They were bleached in their own way. Footwear was primitive as well. They were *naginės* (moccasins), solid wooden shoes called *klumpės*. Women's and men's national costume are described as well.

Lietuvos čigonų šeimos papročiai ir keliavimas

Kristina BRADAITYTĖ

Čigonai – Lietuvos visuomenės dalis, savo tradicijomis, paprotinėmis normomis besiskirianti nuo kitų etninių grupių. Pilietinė integracija ne tik įgalina pažinti savo kaimynus, bet ir įpareigoja stebėti minėtos etninės grupės gyvenimo būdo, tradicijų kitimą, aiškintis dominuojančios kultūros įtaką šiemis pokyčiams. Tai svarbu ir todėl, kad patys čigonai neturi savo tautos istorijos bei paprotinių normų raidos rašytinio fiksavimo tradicijų, jų refleksija nėra nukreipta į praeitį.

Lietuvoje ši tema išsamiai netyrinėta, išskyrus N. Zienkienės (1) darbą „Čigonai“, kuriame apžvelgiama Lietuvos čigonų istorija, aprašomi jų papročiai, keliavimo tradicijos, religija.

Šio darbo tikslas – kruopščiau patyrinėti šios etničės bendruomenės vidinį gyvenimą, normas, reguliuojančias santykius šeimoje, keliavimo tradicijos pakitus, dominuojančios (lietuvių) kultūros poveikį. Sugretinamos trys pasirinktos Lietuvoje gyvenančios čigonų grupės, atskleidžiamos jų paprotinės normos, ieškoma panašumų bei skirtumų.

Kodėl buvo pasirinktos būtent trys čigonų grupės, o ne apskritai visi Lietuvos čigonai?

Daugelis tyrinėtojų akcentuoja, kad čigonai – nevienalytis etnosas. Lenkų etnologai L. Mrózas ir A. Mirlga (2) rašo apie skirtinges Lenkijos čigonų grupes, gyvenančias įvairiose šalies dalyse. V. Papazianas (3), V. Kalininas (4), E. Marušiakova ir V. Popovas (5) čigonų etnosą savo šalyse laiko konkrečių skirtingu grupei dariniu. A. Frazeris (6) knygoje „The Gypsies“ („Čigonai“) skiria Rytų ir Vakarų Europoje gyvenančius čigonus – dvi bendruomenes, kurių skirtingumą nulėmė nevienoda kultūrinė bei politinė aplinka.

Čigonų susiskaidymą į grupes pastebi ir lingvistai F. Miklosichas (7), K. Patkanovas (8), tyrinėję čigonų tarmes. F. Jelojeva ir A. Rusakovas (9) teigia, kad čigonų kalbos tarmės keičiasi dėl skirtingu kalbų įtakos.

Renkant etnografinę medžiagą Kaune ir Vilniuje, buvo pastebėta, kad čigonai gyvena grupėmis. Tyrimui

buvo pasirinktos dvi grupės (taborai) iš Vilniaus Kirtimų rajono ir viena iš Kauno. Šios grupės savo skirtinė istorine praeitimis, tradicijomis bei refleksijomis iš esmės reprezentuoja ir likusius vietinius čigonus.

Vilniaus Kirtimų rajone įsikūrė du taborai: vadina-mieji Aukštinės ir Žemutinės. Pirmojo gyventojai sieja save su Lietuva ir Lenkija, antrojo – su Moldavija ir Rusija. Lenkų etnologo J. Ficowskio nuomone, vadinamieji Moldavijos ir Rusijos čigonai galėtų būti XIX amžiaus pabaigoje iš Rumunijos emigravusių čigonų palikuonys (10; 75). Patys Žemutinio taboro gyventojai irgi sako atvykę iš Besarabijos.

Aukštinės taboro gyventojai yra artimi čigonams, gyvenantiems Baltarusijoje (11; 342). Anksčiau jie kladodavo Baltarusijoje ir Lietuvoje, vertėsi prekyba arkliais. Lenkų čigonų istorijos ir kultūros tyrinėtojai, ap-rašydami vieną iš Lenkijoje gyvenančių čigonų grupių – ‘Polska romai’ – teigia, kad jiems buvo būdingas klasoklinis gyvenimo būdas ir prekyba arkliais (12; 163).

Kaune tirta čigonų grupė nesudaro taboro, šeimos gyvena atskirai: nuosavuose butuose senamiestyje ir Aleksoto mikrorajone. Kauniečiai laiko save Lietuvos čigonais, gerai kalba lietuviškai, jų istorinė atmintis siekia XX amžiaus pradžią. Kauno čigonai linkę save kildinti iš Lenkijos. Čigonas Stepas Aleksandravičius aiškinė, kad jų kalboje yra daug lenkiškų žodžių, todėl Lietuvos čigonai turėtų būti atėję iš Lenkijos. Vilniaus Aukštutinė tabora bei kauniečius sieja giminystės ryšiai. Prateityje praktikuoti tradiciniai užsiėmimai (prekyba arkliais ir būrimas) liudija jų tarpusavio ryšius ir vienodą kilmę (iš ‘Polska romai’, ką patvirtina tyrinėtojų darbai).

Čigonų paprotinės normos reguliuoja šeimos narių santykius ir nustato ryšį su bendruomene. Šeimos branduolys yra žmona ir vyras. Nuo jų priklauso visas šeimos struktūra. Šis klausimas yra svarbus ir patiemis čigonams, apie tai jie daugiausia pasakojo laisvojo interviu metu (laisvasis interviu – nenaudojant specialių klausimynų, anketų).

Čigonų santykiais šeimoje domisi nemažai tyrinėtojų. Dabartinės čigonų šeimos struktūrą, paprotines normas aprašo čigonų kilmės etnologė N. Demeter (13). Ji tyrimą atliko Latvijoje. Amerikiečių sociologas W. Cohnas (14) čigonų šeimos struktūrą aiškina, analizuodamas giminystės, ypač vedybų terminiją. Mokslininkės iš Skandinavijos T. Kopsa-Schön (15) ir M. Grönfors (16) savo darbuose analizuoja socialinius santykius čigonų grupės viduje. Jų nuomone, tiek socialinę asmens padėtį, tiek padėtį šeimoje nulemia lytis ir amžius. T. Kopsa-Schön tradicijos perdavimo būdą vadina 'vaidinimu'.

Keliaivimas – tai tradicija, kuri išskiria čigonus iš kitų tautų. Tačiau Lietuvoje gyvenantys čigonai yra perėmę sėslaus gyvenimo būdą. 1956 m. įstatymas skelbė, kad kiekvienas privalo turėti nuolatinį darbą ir gyvenamają vietą. Šiame straipsnyje atskleidžiama kelias tradicijos kaita 1945-1997 m., kadangi perėjimas prie sėslaus gyvenimo vyko laipsniškai.

Čigonų keliones aprašė minėtasis J. Ficowskis (17). Tyrimą jis atliko keliaudamas kartu su taboru. A. Heymowskis (18) tiria vadinamuosius keliautojus (tai ne vien čigonai, bet ir kitos žmonių grupės, priverstos gyventi sėsliai). Knigos autorius visus 'keliautojus' priskiria vienai socialinei grupei. Jie neturi nuolatinio darbo, linkę į nusikalstamą veiklą. Tai būdinga ir Lietuvos čigonams. Keliaivimą kaip psichologinį faktorių apibūdina prancūzas tyrinėtojas J. P. Liégeois (19) savo knygoje „Roma, čigonai, keliautojai“.

Žinome, kad visoje Sovietų Sajungoje čigonams buvo uždrausta keliauti. Pastebėjome, kad Lietuvos čigonai, ypač vyresnės kartos, yra išlaikę psichologinį keliavimo jausmą ir stengiasi jį įgyvendinti (važinėdami prekybos reikalais, lankydami gimines).

Kaip jau minėta, žinių pateikėjai buvo klausinėjami laisvojo interviu būdu. Jie pasakojo savo gyvenimo istorijas, iš kurių buvo galima spręsti apie papročių sistemą (žinoma, pasiremiant moksline literatūra). Kalbėtasi su 24 asmenimis (16 vilniečių ir 8 kauniečių, 17 moterų ir 7 vyrai). Vyriausias pašnekovas turėjo 75, jauniausias – 16 metų.

Su čigonais buvo kalbamasi jų namuose, jų pačių susikurtoje aplinkoje (stebėjimo dalyvaujant metodas). Tai sudarė galimybes pažinti čigonų bendruomenę iš vidaus, taip, kaip jie patys suvokia save ir juos supantį pasaulį. Čigonų bendruomenė, jų kaimas yra atskiras pasaulis, kurio įstatymus žino tik jie patys. Taigi šiame darbe pabandysime pažvelgti į čigonų gyvenimą iš arčiau.

Moters ir vyro paprotinės normos čigonų šeimoje

Čigonai neturi savo rašytinės teisės, todėl jie savo gyvenimą organizuoja pagal tam tikras nerašytas normas, kurios jų kalboje yra vadinamos įstatymais. Įstatymai perduodami iš kartos į kartą, pritaikomi prie naujų besikeičiančio gyvenimo sąlygų ir nuolat keičiasi. Kiekvienas grupės narys turi paklusti elgesio ir rengimosi stiliaus apribojimams. Visi draudimai, apribojimai praktiškai reiškiasi rodant pagarbą, jaučiant gėdą, vengiant atlkti tam tikrus veiksmus, nutylint. Taip yra tiek šeimos rate, tiek ir už jos ribų. Čigonų teisės ir pareigos priklauso nuo asmens lyties ir amžiaus. Jaunesni turi gerbti vyresnius, moterys turi gerbti vyrus, gėdytis jų.

Kodėl moteris ir vyras turi skirtingas teises? Žinių pateikėjai nurodo tris priežastis:

1. Vyro ir moters nelygybė sąlygoja tradicija. Kaučiukės Ritos Aleksandravičienės manymu, „tai yra papročiai, atėję iš senų laikų: kad čigonai išliktų, jie turi prisilaikyti tradicijų“. Lena Kasperavičienė, taip pat kaučiukė, atvykusi iš Maskvos, teigia: „Papročiai tokie, kad moteris turi klausyti vyro“.

2. Vilniaus Aukštutinio taboro čigonų nuomone, moteris laikoma žemesne už vyra todėl, kad linkusi daryti nuodėmingus darbus. Fatimos Bagdanovič teigimu, „leva nusidėjo, ir tuomet moteris tapo žemesnė... Taip atsitiko todėl, kad leva padarė nuodėmę, prieš tai jie (vyras ir moteris) buvo lygūs“. Šiuo atveju moters padėtis grindžiama mitologiniai motyvais.

3. Vilniaus Žemutinio taboro čigonai moterų laiko nešvaria, nes daugelis jos darbų yra susiję su nešvarumais: namų ruoša, nešvarių drabužių, ypač apatiui, skalbimas ir pan. Vadinas, moters žemesnį statusą lemia aplinka, moters buitis.

Paprotinė teisė labiausiai saisto ištekėjusias moteris – motinas. Ištekėdama moteris pereina į kitą visuomenės sluoksnį. Iki santuokos mergaitės gyvenimu rūpinasi tėvai. Vilniaus Aukštutinio taboro čigonaitės teka 14–16 metų, Žemutinio – 13–14 metų. Kaunietės taip pat išteka jaunos, kai tik fiziškai subrėsta. Jų pačių teigimu, dabar mergaitės protingesnės, teka 18–20 metų. Vilniečiai teigė atvirkščiai: čigoniškos vedybos paankstėjo.

Visose trijose čigonų grupėse egzistuoja dvi santuokos sudarymo formos: 1) vestuvės – santuoka su tėvų sutikimu; 2) pabėgimas – santuoka be tėvų sutikimo. Pirmuoju atveju merginos likimą nulemia tėvų valia. Aukštutiniame tabore duodama galimybę mer-

ginai pačiai nuspręsti. Tėvai nesutinka tada, kai jaunikis yra iš neturtingos, pagarbos neturinčios šeimos. Žemutinio taboro paprotinės normos tėvams suteikia visas teises sudarant vaikų santuoką. Jie patys gali nuspręsti dukros ar sūnaus likimą, surasti jiems jaunąjį ar jaunikį. Čia vedybos turi ekonominę reikšmę – jaunoji yra perkama. Tačiau dabar toks sandėris negarantuojas santuokos tvirtumo ir ilgalaikiškuojo. Lena Kasperavičienė sakė: „Moldavų čigonai sutuokia savo vaikus, nors šie ir nesutinka. Lietuvių čigonai taip nedaro, neparduoda savo vaikų. Tik reikia tėvų sutikimo“.



Bagdanovičių šeima. Vilnius, Aukštutinis taboras.



Santuoka tėvams sutinkant pažymima vestuvėmis. Tai labai atsakingas momentas jaunajai, jauniui ir jų tėvams. Po pirmosios vedybų nakties išaiškėja, ar jaunoji buvo nekalta. Turėtą skaitybę liudija ant paklodės likusios dėmės. Pagal čigonų paprotinę teisę mergaitė tampa moterimi po pirmujų povestuvinių santykų. Nekaltybę iki santuokos išsaugoti yra labai svarbus veiksnys, nulemiantis moters ateitį, santykius su vyru ir jo tėvais. Dukters nekaltybės įrodymas vestuvėse – garbė jos motinai. Čigonė Olga iš Žemutinio taboro prisiminė: „Mano motinai nebuvo gėda, nes dukra ištakėjo rimtai.“ Kaunietės Ritos žodžiais, „dukters ištikimybė – garbė jos motinai, kad ji išsaugojo gerą ir ištakimą dukrą“.

Antroji santuokos forma – pabėgimas. Žinių pateikėjų duomenimis, pabėgimai – dažnas reiškinys visose trijose čigonų grupėse. Jaunuoliai pabėga tada, kai tėvai nesutinka su jų santuoka. Pabėgimai traktuojami kaip nepagarba vyresniesiems, ypač savo tėvams. Kadangi pabėgusioji praranda nekaltybę, čigonai tai laiko merginos „sugadinimu“. Po pabėgimo tėvai priversti sutikti su santuoka, nes nekaltybę praradusiai dukrai bus sunku surasti kitą jaunikį. Be to, pabėgimas čigonams reiškia santuokos sudarymą. Minėtoji Rita teigė: „Jei pabėga – tai jau vedė, permiegojo su ja – ir jau žmona“. Čigonai pasakojo, kad pabėgimai šiuo metu labai padažnėjo. Tai galėtų reikšti, kad vyresnioji karta praranda autoritetą ir valdžią jaunimo akyse.

Paprotinės normos nereikalauja oficialaus santuokos įforminimo – abiejų rūšių santuokos retai registruoamos civilinės metrikacijos biure. Oficialiai dauguma čigonų yra vienišos motinos, tačiau pagal čigonų įstatymus – ištakėjusios. Tai joms netgi naudinga, nes gauna socialinę pašalpą kaip vienišos motinos.

Ištakėjusi moteris yra saistoma įvairių įpareigojimų ir draudimų, ypač pirmaisiais vedybų metais. Daugiausiai dėmesio ji privalo skirti



Vilniaus Aukštutinė taborų aplankė turistų grupę.

vyro tévams. Rita aiškino: „Jeigu yra vyros ir jo tévai, turéatum viską daryti pirmiausia uošvienei ir uošviui“. Jaunamartė pirmaisiais metais turi tvarkyti namus, dengti stalą, aptarnauti šeimos narius ir svečius, jai neleidžiama sėstis kartu su visais. Moteris turi gerbti savo vyra, sutikti su visais jo sprendimais ir norais, niekada neprieštarauti, būti nuolaidi. Be vyro leidimo ji negali vykti pas savo giminiacius ar kur kitur. Pagal čigonų paprotines normas, moteris gali ginčytis ar pyktis su vyru tik uždaroje šeimos aplinkoje. Kitaip šeima bus negerbiama.

Čigonų įstatymai įpareigoja moterį aprūpinti šeimą maistu, būtiniausiais daiktais. Vilniaus Aukštutinio taboro gyventojas Aleksandras sako: „Kai moteris ištinka, privalo aprūpinti save, savo vyra, šeimą... Moteris turi pati užsidirbti. Jeigu man viskas sekasi – tai žmona gali sėdėti namuose, šeimininkauti, jei ne – tai ir vyras, ir žmona dirba“. Dabar dėl ekonominės sąlygų šeimos išlaikymu priversti rūpintis abu sutuoktiniai. Tačiau iki šiol moterys sugeba išlaikyti ekonominę nepriklasomybę. Jos užsidirba pinigų prekiaudamos, burdamos, gaudamos pašalpą už vaikus ir kitais gudriais būdais. Tiesa, pasiturinčiose Kauno čigonų šeimose moterys yra namų šeimininkės. Čigonės padėtis šeimoje keičiasi: turingesnėse šeimose ji ekonomiškai labiau priklausoma nuo vyro, o neturingesose – abu sutuoktiniai stengiasi išlaikyti šeimą. Viena pagrindinių ištekėjusios moters pareigų – būti ištikima žmona ir motina. Anksčiau čigonų šeimos buvo labai gausios – turėdavo

po 10–12 vaikų. Dabar jos sparčiai mažeja, nors čigonės beveik niekada nepaliieka savo vaikų kūdikių namuose. Tai draudžiama, už tokį poelgį šeimai gresia negarbė.

Paprotinės normos nustato, ką ir kaip privalo dėvėti moterys. Jos turi vilkėti ilgais, uždarais drabužiais (labiausiai paplitę ilgi sijonai). Kaunietis Stepas mano, kad „moteris neturi rodyti visų savo gražumų – kojų ir krūtinės“. M. Grönfors taip aiškina ši paprotį: moterų lytinės zonas daro „teršiantį“ poveikį vyrams ir vyresnio am-

žiaus žmonėms (21; 38). Mūsų tirtų grupių drabužiai skirtinči. Aukštutinio taboro ir Kauno čigonės segi siaurais, ilgais sijonais, dažnai su skeltukais. Drabužius



Moteris iš Vilniaus Žemutinio taboro.

jos paprastai perka turguje, todėl jie nesiskiria nuo kitų moterų aprangos. Vis dėlto turi būti laikomasi pa-protinių normų reikalavimų (drabužių ilgumas ir užda-rumas). Apskritai Kauno čigonės yra daug šiuolaikiš-kesnės, madingesnės. Žemutinio taboro moterys se-gi ilgais, placiais, ryškių spalvų sijonais ir tos pačios medžiagos prijuostėmis. Skarelė – ištekėjusios moters ženklas. Čigonė Zina iš Žemutinio taboro pasa-kojo, jog seniau visos moterys turėjo ryšeti skareles, kad nesimatytų plaukų. Dabar jas ryši tik ištekėjusios moterys. Aukštutinio taboro čigonės minėjo, jog ši tra-dicija klestėjo jų motinų jaunystės laikais. Senos moterys ir dabar to laikosi.

Ir Vilniaus, ir Kauno čigonės žino, kad moters sijo-nas ir batai turi tam tikrų ypatybių, kurios gali „suter-sti“. Įstatymai draudžia naudoti drabužius ir apavą blo-giemis tikslams, jais negalima suduoti, trenkti per ku-rią nors kūno dalį kitam grupės ar šeimos nariui. Či-gonė Tofa sakė: „Šito negalima, čia negarbė. Paskui ta šeima laikoma bloga dėl moters poelgio“. Vilniaus taboruose tokiu būdu baudžiami blogai besielgiantys vyrai. Čigonė, sudavusi vyrui batu, pažemina jį visų grupės narių akivaizdoje. Su tokiu žmogumi niekas nevalgo, nejsileidžia jo į namus, jo nelanko. Olga iš Žemutinio taboro sakė, kad čigonės sijonas, užmestas ant stogo, „sugadina“ namą, „užteršia“ pastatą. Tokia-me name negalima gyventi, jį reikia likviduoti. Čigonai mano, kad moters drabužiai yra nešvarūs, tad neleidžiama kartu skalbtis vyriškus ir moteriškus drabužius. M. Grönfors (22; 38) teigia, kad moterų drabužiai, tie-siogiai susiliečiantys su kūnu, vyrams yra tabu. Apatiniai drabužiai ne tik skalbiami atskirai, bet ir džiovina-mi ten, kur jų negali matyti vyrai ir seni žmonės. An-traip būtų nepagarba. Vilnietas laikosi šių draudimų, ta-čiau kaunietės tikino, kad jos viską skalbia drauge.

Čigonų įstatymai reguliuoja ir moters elgesį už šei-mos ribų. Visų pirma, čigonė turi būti moterų draugi-joje. Pobūvyje moterys ir vyrai sėdi atskiromis grupė-mis. Šokti ir bučiuotis viešoje vietoje draudžiama. Ste-pas iš Kauno prisimena: „Prieš 40 metų čigonas vyras negalėjo iškvesti moters čigonės šokti, dabar galima šokti su savo arba brolio žmona, su kitomis giminaitėmis“. Borisas iš Žemutinio taboro aiškino: „Ištekėjusi moteris negali praeiti pro mane, nepasakiusi „nusisuk“. Antraip aš galiau jai suduoti, ir man niekas žodžio ne-pasakys“. Aukštutinio taboro ir Kauno čigonai šią nuo-statą žino, tačiau jos nesilaiko. Žemutinis taboras šiuo atžvilgiu yra tradiciškesnis. Moteris neturi balso čigo-nų susirinkimuose, teismuose. Įvairiuose giminės ar



Ritos Aleksandravičienės dukros. Kaunas.

grupės susiejimuose ji turi būti kukli, gali kalbėti tuo-met, kai jai leidžiama. Čigonės Rozos Brižinskaitės iš Aukštutinio taboro žodžiais, „moteris pobūvio metu ne-gali pasigerti, kelti vaidų, turi pasakyti savo nuomonę tik tada, kai jai ateina eilė, kai jos paprašoma“. Jei mo-teris pasako ar padaro tai, kas neleidžiama, nukenčia jos vyras. Po to ją pačią vyras baudžia.

Paprotinės normos, apibrėžiančios moters vietą ir elgesį čigonų grupėje ir šeimoje, rodo, kad jai tenka didesnė nei vyrui atsakomybė už šeimą. Ji augina ir auklėja vaikus, užsiima kokiui nors verslu.

Čigono vyro padėtis privilegiuota, jo beveik nevar-žo jokie apribojimai. Tarp retų draudimų, kurie galioja vyrams, pažymėtinas draudimas rodyti apnuogintą kū-ną, ypač krūtinę ir kojas. Čigonai vyrai negali mūvėti šortų (kaip moterys – trumpų sijonų). Pasak M. Grönfors (23; 38), tai yra „švarumo – nešvarumo“ tabu, kuris galioja tiek moteriai bendraujant su vyrų, tiek vyrui su moterimi.

Vyrui pripažystama ikivedybinė ir povedybinė sek-ualinė laisvė. Fatima Bagdanovič iš Aukštutinio ta-boro sako, kad „jaunikiui būna didelė gėda, jei pirmą

vestuvių naktį nepasiseka su jaunaja". Taigi jaunojo seksualinė patirtis yra jo garbės reikalas. Piršlybų metu jaunuolis gali pats pristatyti save ir savo šeimą merginos tėvams. Jei tėvai nesutinka su santuoka, vaikinas rengia pabégimą. Tokią teisę turi tik vyrai. Žemutiniame tabore piršlybų atveju yra kiek kitaip. Pateikėjų liudijimu, čia santuoka sudaroma susitarus abiejų pusių tėvams. Tačiau ir šiame tabore pabégimų gana dažnai pasitaiko.

Iš vyro nėra reikalaujama ištikimybės žmonai. Jis gali turėti seksualinių santykijų su kitomis moterimis, – bet tik kitos tautybės. Jei vyras parsiveda kitą moterį į namus, žmona neturi teisės prieštarauti. Žemutinio taboro gyventoja Olga sakė: „Mano vyras gali nueiti į šokius, susirasti merginą, po kiek laiko vėl grįžti namo“. Kadangi paprotinės normos suteikia tokias laisves, čigonai, būdami nečigonų draugijoje, elgiasi kaip nevedė, savajų seksualinę laisvę vadina čigonų demokratija.

Dar viena laisvė, suteikiama išskirtinai vyrams, yra vedybos su kitatautėmis moterimis. Nečigonės moterys, ateidamos į čigonų sociumą, turi perimti jų gyvenimo normas ir papročius. Tai galioja ir skirtimos Lietuvos čigonų grupėms. Pažydzžiu, Aukštutinio taboro čigonė, tekėdama į Žemutinį taborą, privalo perimti jo tradicijas. Moterims apskritai draudžiama tekėti už nečigonų, o vyrai, nors ir turi minėtą teisę, ja plačiau nesinaudoja.

Vyrų ir moterų teisės nėra lygios ir skyrybų atveju. Olga iš Žemutinio taboro sakė: „Čigonei dera už vieno ištekėti ir su juo gyventi. Bet dabar yra taip, kaip ir pas jus, lietuvius. Yra tokiai, kurie po du, po tris kartus tuo-kiasi; anksčiau šito nebuvo“. Išyra daug jaunų šeimų, išgyvenusių kartu tik metus ir susilaukusiu vaikų. Tokiai atvejais skyrybų „byla“ vyksta dalyvaujant abiejų sutuoktinės tėvams, kurie išklauso abiejų pusių nusiskundimus ir nusprendžia tolimesnį šeimos likimą. Skyrybos lengvesnės, jei jų iniciatorius yra vyras. Jauna išsiskyrusi moteris grįžta pas tėvus, vėl tampa nuo jų priklausoma, nors turi ištekėjusios moters statusą.

Vyresnių porų skyrybos grindžiamos abiejų sutuoktinės susitarimu nutraukti santuoką, bet jeigu vyras nenori skirtis, moteris negali nieko pakeisti. Sutuoktiniams nepasidalijant turto, sušaukiamas čigonų teismas, kuris priima galutinį sprendimą. Kitas variantas: sutuoktinis, kuris nusprendžia skirtis, išeidamas iš namų, palieka visą turtą.



Liubos Kasperavičienės vaikaičiai. Kaunas.

Tuokiantis antrą, trečią kartą, tėvų sutikimo nereikia. Pritarimo reikia tik tuomet, jei moteris yra labai jauna. Antrųjų vedybų atveju vestuvės nekeliamos.

Čigonų paprotinės šeimos normos pamažu praranda savo aktualumą. Kai kurios Aukštutinio taboro čigonės neigiamai vertina paprotines normas, varžančias moterį. Čigonė Radcha samprotauja: „Dėl čigonų įstatymų žmogus negali gyventi kaip nori, nes, jei nusizengsi normoms, nebūsi gerbiamas, tavo šeima taip pat nebus gerbiama“. Pagyvenę žmonės pastebi, kad daugelis tradicijų nyksta, jų nebesilaikoma. Antonas iš Aukštutinio taboro teigia: „Anksčiau žmonės kaip žmonės buvo – visko bijojo, gėdijosi, seną žmogų gerbė. Dabar jaunimas mūsų neklauso“. Čigonės Zinos nuomone, „taip yra dėl to, kad nelieka senų žmonių, jie miršta su savo tradicija“. Paprotinės šeimos normos keičiasi dar ir dėl to, kad čigonai siekia gyventi šiuolai-kiškai. Tai ypač ryšku Kauno čigonų grupėje: jie nori



Nina ir Stepas Aleksandravičiai. Kaunas.



Liuba Kasperavičienė. Kaunas.

suspėti su laiku, su „civilizacija“. Drauge suprantamas ir išnykimo pavojus. Kaunietis Stepas mano, kad papročiai nyksta dėl civilizacijos progreso. Šeimos paprotinių normų kitimą lemia gyvenamoji aplinka, kontaktai su kitų tautybių žmonėmis: Kauno čigonai daugiau bendrauja su lietuviais. Vilniaus čigonai, įsikūrę už miesto, yra uždaresni. Pasiskirstymas pagal lytį ir amžių vis dar tebéra vidinis čigonų bendruomenės pagrindas.

Čigonų keliavimas

Klajoklinis čigonų gyvenimo būdas yra sena, Lietuvoje jau beveik išnykusi tradicija. 72 metų Liuba Arlovskaja iš Aukštutinio taboro sako:

„Ši tradicija yra iš mūsų senelių ir prosenelių. Jie seniau klajodavo, o dabar gyvena vienoje vietoje“. Čigonams kelionės – tai klajojimas iš vienos vietas į kitą, nakvynės palapinėse ar vežimuose. Psichologinę čigonų keliavimo versiją iškelia J. P. Liégeois (24; 79). Šią versiją patvirtina ir mūsų tiriamieji, nors jie jau nebekeiliauja: „Mes tokie žmonės, klajojanti liaudis. Mes neturime nei savo rašto, nei tautybės, nei sostinės“ (Roza).

Atskirų čigonų grupių klajojimo geografija pokario metais skyrėsi. Aukštutinio taboro čigonams buvo būdingas sezoninis keliavimas Vilniaus ir Minsko apskrityse. Vasarą jie dažniausiai praleisdavo Lietuvoje, nes čia buvo lengviau susirasti darbo bei klientų. Žiemą nekeliaudavo, apsistodavo pas pažistamus žmones Baltarusijoje. Kaip susipažindavo? Kaimo jaunimas ateidavo į taborą pas būrėjas arba pasiklausyti čigoniškos muzikos. Žemutinio taboro keliavimo teritorija buvo platesnė: Moldavija, Ukraina, Baltarusija, Lietuva. Kauno čigonai klajodavo tik po Lietuvą. Kaunietis Kasperavičius (75 m.), kuriam teko vadovauti keliaujančiai grupei, prisiminė, kad būdavo šaukiami susirinkimai, juose išrinkdavo vyresnį žmogų, vadovausiantį kelionei. Vadovo pareiga buvo nurodyti, kiek laiko taboras važiuos, kiek stovės. Svarbiausia buvo gerai žinoti teritoriją, kurioje bus keliaujama. Čigonė Valentina Rumianceva pasakojo: „Jokių turų čigonai neturėjo. Tik

arklį, vežimą, palapinę, vaikų ir pagalvių. O butų, namų, baldų, kilimų, mašinų – jie šito iš viso neturėjo“. Kaunietis Stepas čigonų gyvenimą tabore pavadino komunistiniu, turėdamas omenyje jo kolektyvinį pobūdį: „Kas pirmas išvirdavo valgyti, tas ir kviesdavo prie stoalo“. Klajoklinis gyvenimo būdas sėlygojo čigonų bendruomenės turtinę lygybę.

Vienas iš pagrindinių keliaivimo tikslų buvo ieškoti pragyvenimo šaltinių. Aukštutinio taboro ir Kauno čigonų vyru užsiemimas buvo kalvystė ir prekyba arkliais. „Kotlerų“ (Žemutinio taboro gyventojų) specjalizacija – varinių ir cinkuotų katilų gamyba. Dėl profesijos specifišumo pastarieji negalėjo itin dažnai keliauti. Būrimas, ateities spėjimas buvo visų trijų čigonių grupių moterų užsiemimas.

Pokario metais čigonams keliauti ir išgyventi buvo gana sunku. 1956 metais išleistas įstatymas dėl pri-valomo įsidarbinimo vertė gyventi sėsliai. Valstybė jiems davė butus ar žemės sklypus. Verčiamos sėsliai gyventi, atskiros čigonų grupės išsiskirstė po jvairius miestų rajonus, bet juose apsigyno netoli viena nuo kitos. Kaune jos susitelkė senamiestyje, Aleksote, Šančiuose, Vilijampolėje. Vilniuje apsigyno už miesto, Kirtimuose. Šią vietovę jie vadina ‘Parubanka’.

Sovietiniai laikai čigonai vyrai turėjo pastovų pragyvenimo šaltini, dažniausiai dirbo valstybinį darbą. Kaunietis Kasperavičius pasakojo, kad daugelis vyru dirbo statybose, melioracijoje, fabrikuose eiliniais darbininkais. Vilniečiai dirbdavo ir kolūkiuose. Sudarę sutartis su kolūkių vadovais, jie keliaudavo iš vienos vietas į kitą, kur reikėdavo pastatyti vandens bokštą, gaminčios bidonus, lovius, édžias gyvuliams. Šiuo laikotarpiu čigonai pradėjo verstis spekuliacija – prekyba deficitinėmis prekėmis. Tokio verslo plėtra lémė laisvas įvažiavimas į Sovietų Sąjungos respublikas.

Giminių lankymas, kaip sakyta, dar iki šiol yra viena iš keliaivimo formų, turint ir ekonominių tikslų. Šeimos ir kalendorinės šventės susijusios su mainais čigonų grupės viduje. Lena Kasperavičienė prisimena: „Seniau kokios vestuvės ar kokia šventė – kuo daugiau žmonių susirenka, tuo geriau vyksta prekyba“. Tokio tipo prekybą čigonai vadina „baršy“.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, pasikeitus politinei ir ekonominei situacijai, pasikeitė ir čigonų gyvenimas. Vizų režimas daugeliui čigonų užkarto kelią į buvusias Sovietų Sąjungos respublikas. Vis dėlto pagrindinis čigonų užsiemimas liko prekyba, kuri verčia juos keliauti. Vilniaus čigonai prekybos tikslais vyksta į Lenkiją, Ukrainą, Baltarusiją, Rusiją. Kauno čigonai



Lena Kasperavičienė su sūnum. Kaunas.
Autorės nuotraukos

keliauja į Angliją, Vokietiją, Šveicariją, Lenkiją, Kaliningrado sritį. Verčiamasi nenujū mašinų perpardavinėjimu. Moterys prekiauja važinėdamos po kaimus.

Dabar čigonų keliaivimo galimybės priklauso nuo finansinės padėties. Kauniečiai turtingesni už vilniečius, todėl ir jų prekybinės kelionės yra tolimesnės. Vilniaus taborų čigonai, neturėdami galimybės išvykti į užsienį, griebėsi nelegalios narkotikų prekybos namuose. Vilniaus čigonai neslepia ir vagiliaują: „Patys didžiausi veikėjai apvagia vienas kitą. O ką mes pavagiam – piniginę, skudurą“ (Roza).

Pasikeitė čigonų požiūris į keliones, nes jie jau įprato gyventi sėsliai, nors vis dar néra praradę savo protėvių klajoklinio gyvenimo ir laisvės vizijos. Tai iš dailes sėlygoja jų mobilų gyvenimo būdą.

Išvados

Lietuvos čigonai néra vienalytis junginys, save vadinantis tauta. Tyrimo metu išryškėjo skirtumai tarp dviejų Vilniaus taborų ir Kauno čigonų. Čigonų bendruomenė išsiskiria kitokiu gyvenimo būdu, kurį sėlygoja specifinės tradicijos, ypač ryškus vyro ir moters padėties skirtumas šeimoje. Tradicijos vis dėlto kinta. Paprotinės normos iki šiol yra gyvos ir žinomos, tačiau ne visose čigonų grupėse jų vienodai laikomasi. Naujovės veikia čigonų mąstyseną, bet pagrindiniai čigoniško gyvenimo principai išlieka. Tai priklauso nuo

konkrečios grupės kilmės, gyvenamosios vietas, integravimosi į Lietuvos visuomenę lygio, dabartinių gyvenimo sąlygų. Dabar čigonai faktiškai gyvena sėsliai, tačiau psychologiskai jie nėra praradę savo protėvių klajoklinio gyvenimo ir laisvės jausmo.

LITERATŪRA:

1. Zienkienė N. Čigonai // Liaudies kultūra. – 1993. – Nr. 2–3.
2. Mróz L., Mirga A. Cyganie. Odmiennaś i nietolerancja. – Warszawa, 1994.
3. Папазьянь А. Армянские Боса (цыгане) // Этнографическое обозрение. – Москва, 1901. – Nr. 2.
4. Калінін В. З гісторыяй на „вы“. – Мінск, 1994.
5. Марушиакова Е., Попов В. Циганите в Балгария. – София, 1993.
6. Fraser A. The Gypsies. – Oxford, 1993.
7. Miklosich F. Beiträger zur Kenntnis der Zigeuner Mundarten. – Wien, 1878.
8. Патканов К. П. Цыганы. – Санкт-Петербург, 1887.
9. Елоева Ф. А., Русаков А. Ю. Проблемы языковой интерференции. – Москва, 1990.
10. Ficowski J. Cyganie na polskich drogach. – Kraków, 1965.
11. Калінін В. Min. veik.
12. Mróz L., Mirga A. Min. veik.
13. Деметер Н. Г. К вопросу о современной семье у цыган Восточной Латвии // Этнокультурные традиции и современность. – Вильнюс, 1989.
14. Cohn W. The Gypsies. – New-York, 1973.
15. Kopsa-Schön T. The gypsy identity and tradition in cultural interaction // Scandinavian Yearbook of Folklore. – Stockholm, 1986. – Vol. 42.
16. Grönfors M. Gypsies as outsiders // Cultural minorities in Finland. – Helsinki, 1989.
17. Ficowski J. Cyganie na Polsce. Dzieje i obyczaje. – Warszawa, 1989.
18. Heymowski A. Swedish „Travellers“ and their ancestry. – Stockholm, 1992.
19. Liégeois J. P. Roma Gypsies Travellers. – The Netherlands, 1994.
20. Kopsa-Schön T. Min. veik.
21. Grönfors M. Min. veik.
22. Ten pat.
23. Ten pat.
24. Liégeois J. P. Min. veik.

PATEIKĖJAI:

1. Stepas Aleksandravičius (48 m.) – vedės, muzikantas, gerai kalba lietuviškai ir rusiškai.
2. Rita Aleksandravičienė (38 m.) – ištekėjusi, augina dvi dukras, prekiauja turguje, kalba lietuviškai ir rusiškai.
3. Lena Kasperavičienė (31 m.) – ištekėjusi, augina du vaikus, kalba rusiškai, lietuviškai, yra atvykusi iš Maskvos.
4. Kasperavičius (75 m.) – pensininkas, kalba lietuviškai, rusiškai.
5. Tofa (72 m.) – būrėja, kalba rusiškai.

6. Zina (42 m.) – ištekėjusi, turi penkis vaikus, buria, kalba rusiškai.
7. Borisas (34 m.) – išsiskyręs, vartoja narkotikus, rusakalbis.
8. Olga (30 m.) – ištekėjusi trečią kartą, augina dukrą, verčiasi būrimu ir prekyba, kalba lietuviškai ir rusiškai.
9. Valentina Rumianceva (50 m.) – septynių vaikų motina, užsiima prekyba, kalba rusiškai.
10. Fatima Bagdanovič (21 m.) – neištekėjusi, kalba rusiškai.
11. Radcha Bagdanovič (20 m.) – ištekėjusi antrą kartą, kalba rusiškai.
12. Roza Brižinskaitė (28 m.) – užsiima prekyba, ištekėjusi, augina du vaikus, kalba rusiškai.
13. Aleksandras Arlovskis (34 m.) – prekiauja, vedės, kalba rusiškai ir lietuviškai.
14. Antonas Arlovskis (56 m.) – vedės, niekur nedirba, kalba lietuviškai, rusiškai.

The Lithuanian Gypsies: customary law and travelling

Kristina BRADAITYTĖ

This paper deals with some selected aspects of Gypsy life in Lithuania. The customary law and travelling patterns of three Gypsy groups in Kaunas and Vilnius are being described and analysed.

The first task was to talk with Gypsies and to define the topics on which they like to talk. The above mentioned topics are the result of this field work process.

This research was started with a literature analysis in order to see what aspects of Gypsy life have been already studied.

The technique used during the field work was the unstructured interviewing and participant observation. This participant observation helped in finding out more about the Gypsy way of life in general, and the above mentioned topics, in particular. Once their trust is gained, Gypsies are open to talk and share their experiences.

The main results of this research are:

1) the customary laws and norms which regulate the life of married women and men in their respective relations inside the family and towards the group. In all three groups married women are in the lowest position where men and the elderly are in the highest position. The implementation and definition of the customary norms are different in the three groups depending on the origin of the group, the level of integration in the present stay of Lithuanian society and the living pattern (spread over a town or in a closer community). However two rules dominate in all three groups: women must be under the demands of men and the youth must obey the elderly. The second dominant rule is getting more and more out of practice;

2) Lithuanian Gypsies are settled, but psychologically they have not lost their feeling of freedom and wish of traveling yet. A practical way in which this spirit has been developing over the time is travelling for business reasons and visiting their relatives. Gypsies do not like to be bounded to one place or a type of economic activity.

NUO KORANO APREIŠKIMO IKI ISLAMIŠKO MENO

Jean-Louis MICHON

„Skaityk! Savo Viešpaties vardu, kuris sukūrė,
Sukūrė žmogų iš grumsto,
Skaityk! Tai Viešpats tavo dosnusis,
Tai Jis plunksna mokė,
Mokė žmogų to, ko šis dar nežinojo...“
(XCVI:1–4)

Šiuo Arkangelo Gabrieliaus įsaku, šiuo liepimu pranašui Muchāmedui (*Muhammad*) prieš 14 šimtmečių, 612-ais m. po Kr., 10 metais iki Hidžros,¹ buvo pradėtas Korano Apreiškimas. Tas pats reikalavimas Muchamedą paskatino balsu skaityti, skelbtį Dievo Žinią, ir jau pirmuoje Šventosios Knigos žodžiuose, jų turinyje ir išraiškos formoje glūdėjo islamiško meno užuomazgos.

Arabiškai šie žodžiai skamba labai raiškiai, pulsuodami vidine jéga, arabiškoms trijų priebalsių šaknims siejantis aliteracijomis bei anagramomis: *khłq* ‘sutverti’ ir *lq* ‘grumstas’, *qr* ‘skaityti’ ir *qlm* ‘plunksna’ arba, tiksliau, ‘kalāmas’², *lm* ‘pažinti, žinoti’ ir vėl *qlm* ‘kalāmas’.

Jau Korane – kuris, kaip byloja pats jo pavadinimas, yra būtent „tai, kas skaitoma, ištariama“, „deklamacija“ *par excellence* – brandinamos pirmosios islamiškojo meno, psalmodijos, užuomazgos. Pačiu raižių pavidalu išskleisti Apreiškimo žodžiai sudaro kito su juo tiesiogiai susijusio islamiškojo meno – kaligrafijos pradmenis, nes „Viešpats žmogų mokė plunksna“, kuria užrašomi sakraliniai ženklai, talkinantys siekti pažinimo.

Psalmodija – tai menas, laike išdėstantis Korano eilių garsus bei moduliacijas. O kaligrafija, vokabulėms suteikdama regimajį pavidalą, iškloja jas erdvėje. Šie du išraiškos būdai ir yra šaltinis, iš kurio islamo menininkai šimtmečiais sémési įkvépimo.

Korane Dievas apie žmogų sako: „Aš sukūriau jį tik tam, kad jis galėtų Mane garbinti“ (LI; 56). Toliau sakoma: „Niekо nėra svarbiau nei prisiminti Dievą“.

Visa tai akivaizdžiai byloja, jog tikrasis žmogaus *raison d'être* yra garbinti Dievą, kas reikštų, jog visa jo būtis privalo tapti pasišventimu ir rekolekcija *vis-à-vis* su savo Kūréju.

Teomnemonijos, arba rekolekcijos, idėja – *dhikr*, *tadhkīr* – islame nepaprastai svarbi. Koranas tiesiog vadinas *dhikr Allāh*. *Dhikr Allāh* taip pat yra vienas pranašui Muchāmedui duotų vardų, nes jam ne tik buvo apreikštas Koranas, bet ir visa jo veikla, jo mokymas ir žodžiai – tai, kas sudaro *Sunnah*, Pranašų Tradiciją, – liudija jį nuolat prisiminus savo Viešpatį ir šios rekolekcijos dėka nuolat buvus su Juo.

Šis nuolatinis dėmesys, bemaž maniakinis polinkis teomnemonijai yra ne tik asmeninės pilnatvės laidas, bet ir visuomeninį gyvenimą bei meninę raišką stimuliuojantis fermentas. Siekiant kuo dažniau prisiminti Dievą, kaip to reikalauja Koranas, musulmonų bendruomenės nariams svarbu, kad kiekvieną jų gyvenimo akimirką – ir ne tik maldų, apeigų metu – juos supštū palanki rekolekcijai aplinka. Ši aplinka turi pulsuti grožiu bei ramybe, o žmogų supantys daiktai – ir gamtiski, ir sukurti žmogaus rankų – savaime skatinti bei palaikyti *dhikr'ą*. Tieki daiktiskoji, tiek socialinė aplinka tad kuriama remiantis Šariato (*Shari'ah*), apreikšto religinio kodekso, kurio normų visiems privalu laikytis, nuostatomis. Išskirtini penki esminiai Šariatą sudarantys elementai: tikėjimo liudijimas, malda (penkiskart per dieną), pasninkas, labdara bei šventų vietų lankymas. Jų dėka į bendruomeninio gyvenimo audinių, *ummah*, įaudžiamos ir individualios, ir kolektyvinės sakralizuoto elgesio normos.

Šis poreikis materialią aplinką paversti dvasinio pasaulio atspindžiu mus perkelia į sakralinio meno sferą, meno, kuris, anot šių dienų *maître à penser* Frithjofo Schuono, yra „regimasis bei girdimasis Apreiškimo pavidalas, taip pat ir privalamas liturgijos apdaras“.³

Menininko priedermė – estetinė kalba išreišksti islamo principus, tai yra, perkelti juos į formas bei fi-

gūras, įvairiais dekoratyviniais deriniai puošiančias daugybę skirtinį objektą, pradedant šventyklos bei rūmais ir baigiant smulkiausiais namų apyvokos rykais. „Dievas – tai grožis; grožis Jam yra mielas“, byloja hadisas⁴ (*hadīth*) (*Allahu jāmīlūn, yūḥibbū al-jamāl*), o tai galima laikytis tiesiog doktrinaliu islamo estetikos pamatu.

Žvelgiant iš islamo perspektyvos, pabrėžiančios absolūtias Tverėjo teises į savo tvarinį, meninė kūryba yra ne kas kita kaip polinkis (*isti’dād*), kuriuo Dievas persmelkė žmogų, trokšdamas palengvinti jam kelią į Save. Todėl menininkas tėra vienas iš daugybės Dievo tarnų ir šia prasme iš jų niekuo neišiskiria. Siekdamas kuo geriau atlikti savo visuomenines priedermes, nuolankia ir nesavanaudiška tarnyste jis privaloapti kuo vaiksniai savo astovaujamos tradicijos perteikėju. Tai ir lemia islamo menininkams ypač būdingą dvasinių dorybių ir profesinio tobulumo jungtį. Pranašas sakė: „Viešpats pageidauja, kad kiekvieną darbą atlikutumėte kruopščiai“. Ir nesunku įsitikinti, jog šis priesakas buvo vykdomas pažodžiu. Ypač šventai jo laikėsi klasikinio laikotarpio gildijų ir brolijų amatininkai, kuriems profesiniai ižadai buvo tapę visuotinai išpažįstamu garbės kodeksu.

Kita meninės raiškos islame ypatybė yra ta, kad ja visada siekiama aiškiai apibrėžtų tikslų. Priešingai dabartiniam Vakarų menui, skirtumas tarp tariamai „grono“ meno, arba „meno menui“, ir utilitarinių, arba taikomųjų, menų – pirmajam nusitaikius išimtinai į esetinį sentimentą, o antrajam neva tenkinant konkretius poreikius, – islamo menams nebuvo pažįstamas. Islamiškasis menas savo esme visada yra „funkcionalus“, tai yra taikomasis, nepriklausomai nuo to, ar juo taikomasi į dvasią tiesiogiai, kaip antai mauzoliejaus frontone iškaltos arba Kaabos akmenį Mekoje dengiančiam audkle išsiuvinėtos Korano eilės, ar per įvairiausias funkcijas atliekančius daiktus, kaip antai siečias arba arabeskomis inkrustuotas žalvarinis dubuo.

Reikia pastebeti, jog terminai „menininkas“ ir „amatininkas“ islamo kontekste yra sinonimai. Taip yra todėl, kad klasikinėje arabų kalboje tėra vienos žodis rankomis dirbančiam žmogui pavadinči. Tai *şāni* – darbininkas, amatininkas, verslą ar amatą (*şinā’ah*) išmanantis žmogus, kuriam „menininko“ funkcija priklauso ta prasme, kurią šiam žodžiui suteikė viduramžiai ir kuri arabų, neprarasdama savo konotacijų, vadina – *fann*. Šią sampratą mena sentencija *ars sine scientia nihil* „menas be pažinimo (t.y. išminties) – niekas“; sentencija, kuriai neabejotinai pritartų islamiškojo pasaulyje amatininkai ir į kurią, beje, nūdieniams mūsų

technokratams būtų pravartu atkreipti ypatingą dėmesį. Tokio menininko, kokį šiandien esame įpratę matyti, su savo paranoškais individualistiniais saviraiškos apsėdimais bei marginaline visuomeninė pozicija, tradicinio islamo pasaulyje nėra, todėl šiame kontekste terminai „amatininkas“ bei „menininkas“ neturėtų būti klaudingai interpretuojami.

Pilnai subrėsti islamo menui laiko prieikė santykinių nedaug. Brandinimo laikotarpis tetruko apie pusantro šimto metų po Pranašo mirties (10-ais Hidžros metais, arba 632 m. po Kr.) ir sutapo su žaibiška islamo ekspansija į Azijos bei Viduržemio jūros pasaulius, taip pat ir su pirmais Abasidų kalifato Bagdade įsikūrimo dešimtmečiais (750 m. po Kr.).

Toki jo suvešėjimą lémė sąlytis su senosiomis Islamo įtakon patekusiomis ir jų praturtinusiomis kultūromis. Jis paveldėjo ir suėmė įvairių civilizacijų – helenistinės ir bizantiškosios, Persijos ir Mesopotamijos Sasanidų, Egipto koptų (su faraoniškuoju palikimu), jau nė neminint gausių vietinių tradicijų, tokų kaip Šiaurės Afrikos berberų ar Ispanijos vizigotų – menines technikas ir formas.

Visi šie elementai buvo pasitelkti naujos bendruomenės poreikiams. Originalios jų formos pradžioje dažniausiai likdavo nepakitusios, tačiau vėliau patys menininkai, dauguma naujai atsivertę į islāmą ir priėmę naujus etinius bei estetinius kriterijus, keitė meninės išraiškos formas, pritaikydamai jas naujos situacijos poreikiams. Svarbiausias vaidmuo čia teko Viešpaties šloviniui, ir tas islamiškojo meno sugebėjimas pritaikyti savo reikmėms anksčiau vyrvavusias menines tradicijas pirmiausia atispindėjo religinėje architektūroje. Siekdami pademonstruoti šios raidos vyksmą, pasinaudokime kaip pavyzdžiu VII a. po Kr. pabaigoje Umajadų statyta Didžiaja Damasko mečete. Statybos metu Bizantijos meistrų, stiklo mozaika išpuošė fasado sienas bei portiką, laikėsi rytinėje Romos imperijos dalyje madingo natūralistinė Romos ir Graikijos tradiciją atspindinčio stilus *décor* su tankialapiams medžiai bei *trompe l'oeil* stiliumi atliekamais architektūriniais elementais. Tačiau pažymėtina, jog vėlesniuose religiniuose statiniuose panašūs natūralistiniai motyvai nyksta, o geometriniai ir augaliniai tų pačių mozaikų elementai – dvigubos spiralės, rozetės, lapija bei girlionas – išlieka ir netrukus peraugą į rafinuotas ornamentines kompozicijas.

Panašiai ir Umajadų kalifams statytų užmiesčio rezidencijų, vadintų „dykumų rūmais“, freskose pradžioje aptinkame gausybę helenistiniu arba Sasanidų stiliumi atliktų žmonių figūrus: muzikantų, šokėjų,

medžiojotų. Tokio figūratyvios freskos meno gan greitai buvo išsižadėta, ir jam, išskyrus nebent miniatiūras, jau nebebuvo lemta pasirodyti.

Tokių pavyzdžių galėtume pateikti daugiau, tačiau mums labiausiai rūpi suvokti tuos kriterijus, kuriais remiantis vyko ši atranka.

Svarbiausiu meninės išraiškos saiku laikytina meno kūrinio galia priminti bei atspindėti dieviškajį Vienijį, neleidžiant pojūčiams suvilioti sielos kerinčiu iliuzorinių regimybių žaismu. Menas privalo padėti sielai susitelkti į esmę, o ne klaidinti ją margalytėmis laikinumo chimeromis.

Šioje nuostatoje galima ižvelgti svarų priešiskumo figūratyviam menui islame motyvą. Toks požūris nėra kilęs iš Korano kanoninės teisės, tačiau juo reiškiamas pasidygėjimas natūralias formas imituojančio žmogaus pretenzija regėti save Kūrėjo vaidmenyje. Pats savaimė kūrybinis menininko aktas nėra peikiamas, netgi priešingai, nes Korane paties Dievo kūrybos aktas nusakomas minkančio molį puodžiaus analogija: „Sutvėrė žmogų Jis iš molio tartum puodžius“ (LV:14). Tačiau žmogui kūryba esanti pavojinga, nes gali sukelti talkininkavimo kuriant pasaulį iliuziją, kuri veda į sunkiausią, islamo požiūriu, nuodėmę – puikybę, siekiančią tvarinį išaukštinti iki Tvėrėjo arba, kitaip sakant, Dievą paversti sau lygiu. Panašiai figūratyvusis menas ir žiūrovą galjs paskatinti žavėtis žmogiškuoju genijumi, kuris, užuot atskleidęs savo darbuose neaprēpiamą Kūrėjo pilnatvę, sukūrusio visų daiktų archetipus, mėgaujasi efemeriskų fizinių kūnų imitacijomis.

Visa tai lėmė sistemingą islamiškojo meno polinkį į geometrines, pagal matematinius principus sudarytas abstrakčias linijines formas. Tas pats galioja ir iš psalmodijos bei kaligrafijos – pradžioje minėtų „Apreiškimo duotų“ menų – išsirutuliojusiems stiliams.

Koraniškoji psalmodija – tai sakralinis menas *par excellence*. Yra susiformavę septyni kanoniniai giedojimo būdai, reikalaujantys ilgų pasirengimo metų. Iš psalmodijos kilo gausybė religinio gyvenimo formų, tokį kaip šauksmas maldai, liturginis giedojojimas (*awrād, aḥzāb*) bei pranašą Muchāmedą šlovinančios giesmės (*mawladiyyāt*) ir mistinės poemos. Ne ką mažesnę įtaką psalmodija padarė instrumentinei arabų muzikai – tiek religinei, pavyzdžiui, skambančiai mistinių brolijų sueigose, tiek ir pasaulietinei, nors neretai išvis nelengva nubrėžti jas skiriančias ribas.

O kaligrafijai skirta regimai paveizdinti amžinajį Korano grožį. Kelis dešimtmečius po Pranašo mirties talkinusi sudarant išbaigtą ir galutinę Knigos versiją,

kaligrafija pagimdė tokius rašybos stilius bei formas, kurie žavėjo net kitų konfesijų atstovus.

Tekstas pačiomis savo raidėmis, jų pavidalu, dydžiu bei santykį žaismu leidžia regimai patirti dievoraiškos atributus. Vertikalūs brūkšniai, ypač žymintys kalbos ritmus, – Aukščiausiojo Vienio simbolis, *alif* – išreiškia Dievo galybę, rūstybę bei transcendenciją. Jo grožį, dosnumą bei imanenciją pabrėžia horizontalios linijos, virš kurių ir po kuriomis, tarytum natos partitūroje, išdėstyti balsių bei diakritiniai ženklai. O užvalintos formos, kaip kad *nūn* Magribo stiliumi, įtai-goja Dievo tobulybę ir pilnatvę.

Arabiško raidyno religinis simbolizmas – ypač anks-tviausiose Korano teksto versijose – bei raidžių tar-pusavio santykiai sklandžiai perkelia mus į kitą meninės išraiškos sritį, kuriai arabai jautė itin stiprią aistrą ir kurios svaiginančiam suklestėjimui islamas sudarė išties derlingą terpę, – į geometrinių figūrų ir formų sritį, su kuria glaudžiai susijusi ir numerologija.

Geometrijos pagalba islamo menininkams pavyko regimai išreikšti tokias rafiniuotas ir abstrakčias sam-pratas kaip *tajallī* – begalinį dieviškosios Esmės spin-dejį, spinduliaivimą, smelkiantį visus būties lygmenis. Visa arabeskos bei ornamentikos – tiek augalinės, tiek geometrinės – filosofija pagrįsta visur esančio, bet kur ir bet kada galinčio apsireikšti centro samprata. Žvaigž-dėmis nusėti kupolų skliautai, ypač persų ir turkų me-četėse, – puikus šio principio pavyzdys. O duris arba maldos nišas juosiantys bei palubes ir kilimo kraštus puošiantys ornamentiniai frizai – tarsi sūkuriuota žmogaus gyvenimo tékmė aplinkui visus pasaulius ir būty-bes savin kreipiančią, savimi jungiančią dieviškąją Es-mę, kurią jais ir siekiama priminti.

IŠNAŠOS:

1. Hidžra – arab. „persikėlimas, pasitraukimas“. Pranašo Muhāmedo persikėlimas iš Mekos į Mediną 622 m. po Kr. Nuo VII a. vidurio ši data musulmonams tapo laiko atskaitos tašku.
2. Arab. *qalam* iš graikų *kalamos* ‘nendrė’ – nendrinė lazdelė, Rytuose vartota vietoj plunksnos rašyti. – Red. past.
3. Schuon F. Understanding Islam. – London, 1963, 1976, 1979. – IV skyrius.
4. Hadisas – pranašo Muhāmedo ir jo bendražygių posakius bei poelgius aprašanti istorija. Iš daugybės hadisų rinkinių šeši laikomi pagrindiniais.

Iš anglų kalbos vertė Eduardas NAVICKAS

Versta iš: Jean-Louis Michon. From the koranic revelation to islamic art // Religion of the Heart: Essays presented to Frithjof Schuon on his Eightieth Birthday. – Oakton, 1991.

REGĘJIMAS IR PAŽINIMAS

Fritjof CAPRA

1966 m. Vienos universitete gavęs fizikos daktaro laipsnį, Fritjofas CAPRA toliau dirbo mokslinį tiriamajį darbą teorinės aukštų energijų fizikos srityje Paryžiaus, Santa Kruzo (Kalifornija), Standfordo universitetuose bei Londono Karališkajame koledže. Autorius taip pat seniai domisi šiuolaikinės fizikos ir Rytų mistikos pasaulėžiūrų sugretinimo galimybėmis. Knygos „Fizikos Dao“ (The Tao of Physics) pasirodymo metu (1977 m.) jis dirbo Berklio universitete Kalifornijoje.

Sąvokas „šiuolaikinė fizika“ ir „Rytų mistika arba misticizmas“ autorius supranta bei apibrežia savaičių „Skirtumas tarp Rytų ir Vakarų misticizmo yra tas, kad Vakaruose misticinės mokyklos visuomet tevaidino marginalinių vaidmenį, o Rytų filosofijoje bei religijoje jos sudarė pagrindinę srove. Užtat paprastumo dėlei aš kalbésiu tiesiog apie ‘Rytų pasaulėžiūrą’, tik retkarčiais tepaminédamas kitus misticinės minties šaltinius“ (p. 5). Kita vertus, „fizikos“ terminą autorius irgi vartoja ne tik tiesiogine reikšme, bet ir kaip „mokslo“ ar „mokslinės pasaulėžiūros“ apskritai sinonimą. Fizikos, kaip ir viso Vakarų mokslo šaknys, anot autoriaus, –

senovės Graikijos Mileto filosofų mokykloje, kurių „pagrindinis tikslas buvo atskleisti esminę daiktų prigimtį, arba tikrąją sandarą, vadinančią physis. Žodis fizika kilo kaip tik iš šio žodžio ir, vadinas, pradžioje reiškė tiesiog siekį patirti daiktų esmę“ (p. 6).

Taigi sąvokos „fizika“ ir „Rytų mistika“ autoriaus lūpose iš esmės mena ne tik ir ne tiek pačią fiziką ir būtent „Rytų filosofiją“, o veikiau tiesiog dvi pagrindines bendramogiškas pasaulėžiūras, atstovaujančios mokslo ir vadinosios misticos apskritai. (Čia galima prisiminti 7–8-ame dešimtmečiais Lietuvos spaudoje skambėjusį „fizikų ir lyriku“ ginčą.)

Šiaip ar taip, tai dar vienas gana skardus balsas „Rytų ir Vakarų“ byloje. Mūsų skaitytojui siūlome antrajį knygos „Fizikos Dao“ skyrių, kuriamo glaučiai išsakomas pagrindinės idėjos ir apibréžiamas pats tokio poziūrio pagrindas. Pravartu su šiuo poziūriu susipažinti ir humanitarams, humanitarinių (t.y. žmogaus) moksly atstovams, kurių tyrimų objektas juolab reikalauja įsitiklausyti į čia keliamus klausimus. Ypač mitologams bei kalbininkams.

Išvesk mane iš nebūties į būti!

Išveski iš tamsos mane į šviesą!

Ir iš mirties išveski į nemirtingumą!

Bṛhad-āraṇyaka Upaniṣad

Prieš nagrinėjant paraleles tarp šiuolaikinės fizikos ir Rytų misticos, reikia aptarti, kaip išvis galima tikslujį mokslla, išreikštą sudėtingiausia šiuolaikinės matematikos kalba, lyginti su dvasinėmis disciplinomis, kurių ižvalgos remiasi meditacija ir, kaip tvirtinama, neperteikiamos nė žodžiu.

Ką mes iš tikrujų ketiname palyginti, tai mokslininkų ir Rytų mistikų teiginius apie savų pasaulio pažinimą. Norėdami nustatyti tikslius tokio palyginimo rėmus, pri-valome paklausti savęs, visų pirma, apie kokį gi „pažinimą“ mes kalbame. Argi buddhistų vienuoliui iš Ankor Vato arba Kioto „pažinimas“ yra tas pat, kas fizikui iš Oksfordo ar Berklio? Ir, antra, kokius gi teiginius lyginsime? Ką atrinksime iš begalės eksperimentinių duomenų, lygių bei teorijų ir, kita vertus, iš religinių raštų, senovės

mitų bei filosofinių traktatų? Šis skyrelis ir skirtas išsiaiškinti šiuodu dalykus: turime galvoje „žinojimo“ prigimtį ir kalbą, kuria jis išreiškiamas.

Visais laikais buvo pripažistomi du žmogaus sąmonėi būdingi pažinimo būdai, apskritai dvi sąmonės nuostatos, dažnai vadinamos racionaliu protu ir intuicija ir tradiciškai siejamos atitinkamai su mokslu ir religija. Vakaruose intuityvusis, religinis žinojimas dažnus yra nuvertinamas, iškeliant racionalųjį, mokslinį pažinimą, o tradicinė Rytų nuostata yra kaip tik priešinga. Tolesni teiginiai apie pažinimą, ištarti Rytų ir Vakarų didžiųjų protų, kaip tik atstovauja šiodviems nuostatom. Sokratas Graikijoje yra pasakęs: „Žinau, kad nieko nežinau“, Laodzi Kinijoje – „Geriau nežinoti, jog žinai“. Rytuose abiemis pažinimo būdams teikiama reikšmė paprastai aiški tiesiog iš jų pavadinimų. Štai Upanišados kalba apie „aukštesnį“ ir „žemesnį“ žinojimą, kaip tik pastarajam priskirdamos visus mokslus, o pirmajam, aukštesniajam – religinę sąmonę. Buddhistai kalba apie „reliatyvų“ ir „absoliutų“ žinojimą,

arba „santykinę tiesą“ ir „transcendentinę tiesą“. Kinų filosofijoje, kita vertus, nuolat pabrėžiama papildanti intuicijos ir racionalumo prigimtis, siejant juodu atitinkamai su archetipine In ir Jang pora, sudarančia kinų minčių pagrindą. Sulig abiems pažinimo būdais Kinijoje savo ruožtu išsirutuliojo dvi papildančios filosofinės tradicijos – daoizmas ir konfucionizmas.

Racionalus pažinimas išplaukia iš įprasto, kasdieniško daiktų bei reiškinijų patyrimo. Jis priklauso intelektui, kuris skiria, skaido, lygina, matuoja bei įvardina. Taip sukuriamas intelekto priešbių pasaulis, opozicijų, iš kurių kiekviena turi prasmę tik santykyje su sau priešinga, dėl ko buddhistai ir vadina tokį žinojimą „santykiniu“.

Abstrakcija – lemiamama tokio žinojimo ypatybė, kadangi lyginant bei rūšiuojant nesuseikėjamą mus supančių pavidalų, dermių bei reiškinijų įvaivorių tiesiog neįmanoma atsižvelgti į visas jų savybes, o tenka išskirti vos keletą reikšmingiausių. Šitaip sudaromas savotiškas tikrovės intelektualinis žemėlapis, kuriame iš daiktų belikę tik jų apybraižos. Racionalus pažinimas – tai mūsų protui ir kalbai būdinga tiesinė, nuosekliai abstrakčių sąvokų bei ženklu sistema. Daugelyje kalbų šią tiesinę, nuoseklią struktūrą atspindi pati abécélė, kurios dėka patyrimas bei mintys reiškiami ilgomis raidžių sekomis.

Kita vertus, tikras gamtos pasaulis – tai ištisa, neišnarstoma, daugiamatė įvaivorių, kuriai iš visis nebūdingos tiesios linijos ir taisyklingi pavidalai, kurioje visa kas vyksta ne iš eilės, ne nuosekliai, bet urmu, sykiu. Tai pasaulis, kurio, pasak šiuolaikinės fizikos, net pati erdvė kreiva. Akiavizdu, kad savo abstrakčiai konceptualaus proto sistemo mes niekuomet pačios tikrovės nei aprašysime, nei perprasime. Mąstydamis apie tikrovę mes susiduriame su tais pačiais keblumais, kaip kartografas, mėginantis išgaubtą žemės paviršių užkloti eile plokščių žemėlapiai. Iš tokios procedūros tegalime tikėtis nebent aproksimuoto, apytikslio tikrovės paveiksllo. Bet koks racionalus pažinimas tad neišvengiamai yra ribotas.

Racionalus pažinimas – tai, be abejo, mokslo sritis, kuris visa matuoja ir seikėja, analizuja ir klasifikuja. Tokiai metodais išgytu žinių ribotumą ypač išryškino šiuolaikinis mokslas ir būtent šiuolaikinė fizika, kuri moko mūs, Wernerio Heisenbergo žodžiais, „jog bet kuri sąvoka ar žodis, kad ir koks savaime suprantamas atrodytų, gali būti taikomas tik apibrėžtose ribose“.¹

Daugeliui mūsų per sunku nuolat atminti konceptualaus žinojimo ribotumą bei santykinumą. Kadangi susikurtasis tikrovės paveikslas yra kur kas suprantamesnis nei pati tikrovė, mes linkę suplakti juodu ir savo sąvokas bei ženklus laikyti pačia tikrove. Vienas iš pagrindinių Rytų mistikos tikslų užtat kaip tik ir yra atpeikėti mus iš tokios samplakos. Dzen buddhistai sako, kad mėnulį iš tikrujų galima parodyti pirštu, tačiau nebéra ko žiūrėti į pirštą,

sukyti išvydus patį mėnulį. Daoistų išminčius Džuangdzi rašė: „Bučius naudojamas žuvims gaudyti, o žuvį pagavus, bučius pamirštamas. Spastai naudojami kiškiamas gaudyti, o kiškį pagavus, spastai pamirštami. Žodžiais naudojamas iš minčiai perteikti, o mintį pagavus, žodžiai pamirštami“.²

Vakaruose tą patį savo įtaigiu šūkiu „žemėlapis – ne teritorija“ pabrėžė semiotikas Alfredas Korzybskis.

Rytų mistikams rūpi tiesioginė tikrovės patirtis, pranokstanti ne tik intelektualinį išprotavimą, bet ir juslinį suvokimą. Upanišadų žodžiais, „Kas negirdima, nepaliečiama, neregima, nenykstama, / kas neturi skonio, nekinanta ir nekvepia, / kas be pradžios ir pabaigos, aukščiau nei aukštai, kas neįsjudinama – / Tat pažinės išsivaduoja iš mirties nasrų“.³

Tokiu patyrimu igytas žinojimas buddhistų ir vadina mas „absoliučiu žinojimu“, kadangi jis nesiremia jokiomis intelekto abstrakcijomis nei klasifikacijomis, kurios, kaip matėme, visuomet santykinės ir tik apytikslės. Buddhistų tvirtinimu, įmanomas tiesioginis nesuskaidytos, nepadalintos, neapibrėžtos „tokybės“ patyrimas. Pilna, viapsusiška šios „tokybės“ pagava yra ne tik pati Rytų mistikos šerdis, bet apskritai mistinės patirties esmė.

Rytų mistikai be paliovos tvirtina, jog aukščiausia tikrovė nepasiekama protu ar tokiu pažinimu, kurį būtų galima vienaip ar kitaip pademonstruoti. Jos neįmanoma adekvacių nusakyti žodžiais, nes ji yra anapus jutimais suvokiamo ir intelekto sumąstomo pasaulio, kuriame tarpsta visi mūsų žodžiai bei sąvokos. Upanišadose apie tai sako ma: „Ten akis nepasiekia, kalba nei protas neprieina. Mes nežinome ir nesuprantame, kaip galima šito mokyti“.⁴

Laodzi, šią tikrovę pavadinęs Dao, tą patį sako jau pirmajai „Dao De Dzing“ eilute: „Dao, išsakytas žodžiai, nebebūtų begalinis Dao“.⁵ Tai, kad žmogus, kaip kad akiavizdu iš laikraščių, per pastaruosius du tūkstančius metų tapo ne ką išmintingesnis, nepaisant nuostabių racionalaus proto laimėjimų, pakankamai aiškiai liudija absoliutą žinojimą esant neįmanoma perduoti žodžiais. Nes, pasak Džuangdži, „jei tat galėtų būti pasakyta, kiekvienas jau būtų pasakęs tai savo broliui.“⁶

Absoliutus žinojimas yra tad visiškai neintelektualus tikrovės patyrimas, kylantis iš tam tikros ypatingos sąmonės būsenos, kurią būtų galima pavadinti meditatyvine arba mistine. Tokių būsenų tikrumą patvirtina ne tik visa eilė mistikų Rytuose bei Vakaruose, bet ir psichologijos mokslo tyrinėjimai. Williamo Jameso žodžiais, „mūsų įprasta kasdienė sąmonė, arba racionalus protas, kaip kad mes ją vadiname, téra viena atskira iš sąmonės galimybių, aplink kurią, vos už ploniausios plėvelės, plati visiškai kitokių potencialių sąmonės atmainų erdvę“.⁷

Nors fizikams rūpi visų pirma racionalus žinojimas, o mistikams – intuityvus, ir vieni, ir kiti remiasi abiejomis pažinimo rūsimis. Tai tampa akiavizdu bent kiek patyri-

nejus, kaip žinojimo pasiekiamą ir kaip jis išreiškiamas tiek fizikų, tiek Rytų mistikų.

Fizikoje moksliniai tyrimai vyksta trimis pakopomis. Pirmoji pakopa – tai eksperimentinių duomenų apie tyri- nejamą reiškinį kaupimas. Antroje pakopoje eksperimen- tiniai duomenys išreiškiami atitinkamais matematiniais simboliais ir sukuriamas matematinis modelis, kuriami tie simboliai tam tikru būdu griežtai susiejami tarpusavy. Toks matematinis modelis paprastai ir vadinamas teorija. Ši teorija tada taikoma tolesnių eksperimentų rezultatams numatyti, kuriais kaip tik patikrinamos visos galimos teoriinės išvados. Pavykės matematinis modelis ir jo dėka prognozuojami tolesni eksperimentai fizikus šioje pakopoje gali visiškai patenkinti, tačiau anksčiau ar vėliau jiems tenka kažkaip paaiškinti savo gautus rezultatus nefizikams, vadinasi, išreikšti juos išprasta kalba. Kitaip sakant, jiems reikės savo matematinį modelį „išversti į žmonių kalbą“, o tai neišvengiamai reiškia tam tikrą jo interpretaciją. Netgi patiemis fizikams tokio verbalinio modelio formulavimas tampa jų tikrojo supratimo kriterijumi. Tai ir yra trečioji mokslinio pažinimo pakopa.

Iš tikrujų šios trys pakopos, žinoma, nėra griežtai atskirtos viena nuo kitos ir ne visuomet eina ta pačia tvar- ka. Pavyzdžiu, tam tikrą matematinį modelį gali lemti fiziko filosofiniai įsitikinimai, kurių jis gali laikytis nepaisydamas netgi gautų prieštaraujančių eksperimentinių duo- menų. Tokiu atveju, kaip kad dažnai ir nutinka, jis stengsis modifikuoti savo modelį taip, kad šis leistų atsižvelgti ir į naujausius eksperimentus. Bet jeigu eksperimentinė medžiaga ir toliau prieštarauja modeliui, anksčiau ar vėliau vis tiek tenka jo atsisakyti.

Būtent šioks tvirtas visų teorijų grindimas eksperimen- tine medžiaga ir vadinamas moksliniu metodu. Būtent ši- taip, kaip matysime, grindžiama ir Rytų filosofija. Kita vertus, graikų filosofija šiuo atžvilgiu iš esmės skiriasi. Nors graikų filosofų apie gamtą turėta ir labai ižvalgių idėjų, neretai itin artimų šiuolaikinėms mokslinėms teorijoms, milžinišką prarają tarp jų lemia kaip tik šiuolaikinio moksllo empirinės nusistatymas, kone visiškai svetimas graikiškajam protui. Graikai savo modelius išvesdavo ne inducijos būdu iš to, kas buvo pastebėta, o dedukcijos būdu iš tam tikrų pirminių aksiomų, arba principų. Nors graikiškasis deduktyvus įrodymas bei logika, žinoma, yra esminis antrosios mokslinių tyrimų pakopos sandas, būtinas formuluojant nepriestaringą matematinį modelį, taigi – esminė mokslo sudedamoji dalis.

Racionalus pažinimas, racionalūs metodai moksliniuose tyrinėjimuose, be abejo, vaidina pagrindinį vaidmenį, tačiau jie nėra viskas. Racionalioji pažinimo dalis iš tikrujų netekėtu prasmės, jeigu jos neįkvėptų intuicija, padava- nojanti mokslininkams naujų ižvalgų ir laiduojanti jų kū- rybiškumą. Ižvalgos paprastai aplanko netikėtai ir, būdin-

ga, anaiptol ne sédint prie rašomojo stalo bei sudarinė- jant lygtis, o veikiau sau ilsintis vonioje, vaikštinėjant po mišką, pajūriu ar pan. Kaip tik atsipalaidavus po įtempto intelektualinio darbo intuicija, regis, ir ima viršu, staiga nušviesdama protą ir šitaip suteikdama moksliniams dar- bui nepaprastą džiaugsmą bei žavesį.

Vis dėlto intuityvios ižvalgos mokslui lieka bevertės, jeigu netampa matematiškai griežtai suformuluotos ir dar- gi paaiškintos paprasta suprantama kalba. O čia lemias- mas dalykas – abstrakcija. Abstrakcijos vaisius, kaip mi- nėta, – tikrovės žemėlapiui prilygstanti atitinkamų sim- bolių bei sąvokų sistema. Toks žemėlapis betgi atspindi ne pačią tikrovę, o tik kai kurias atskiras jos savybes, ir galiausiai mes nė nebežinome, kurias būtent, kadangi su- darinėjame savo žemėlapį nuo pat vaikystės ir toli gražu ne visada kritiškai. Be to, mūsų kalbos žodžiai nėra pa- kankamai aiškiai apibrėžti. Jie daugiauprasmiai, ir, nega- na to, išgirdus žodį, daugelis jo prasmių praslysta pro mū- sų sąmonę nepastebėtos ir pasilieka didele dalimi nesą- moningos.

Netiksli bei dviprasmiška kalba būdinga poezijai, ku- rių kaip tik rūpi nesąmoningos sąsajos bei užuominos. Mokslas gisiekia apibrėžti dalykus tiksliai ir nustatyti tarp jų nedviprasmiškus ryšius, todėl abstrahuoja kalbą – apri- boja žodžių reikšmes ir pagal logikos taisykles sugriežti- na jos struktūrą. Aukščiausią laipsnį abstrakcija pasiekia matematikoje, kur žodžiai išvis pakeičiami sutartiniais žen- klais su griežtai apibrėžtomis jų tarpusavio santykių ope- racijomis. Tokiu būdu mokslininkas gali į vieną ženklų ei- lutę, į vieną vienintelę lygtį sutraukti informaciją, kuriai šiaip jau prireiktų keleto lapų išprastų rašmenų.

Tačiau nuomonė, jog matematika esanti tik galutinai abstrahuota bei sutraukta kalba, nėra tokia jau neginčiama. Nemažai matematikų tiki ją ne tik esant kalba, kuria aprašoma tikrovė, bet slypint pačioje tikrovėje. Pirmasis tokį požiūrį išsakė Pitagoras, tvirtinės, esą „visi daiktai yra skaičiai“, ir išrutuliojės ypatingą matematinę mistiką. Pitagoras logiką sujungė su religija, o tai, pasak Bertran- do Russello, buvo lemtingas žingsnis visai Vakarų religi- nei filosofijai: „Matematikos kombinavimas su teologija, pradėtas Pitagoro, tapo visos graikų, o vėliau viduramžių ir naujuju amžių filosofijos iki pat Kanto būdingu požy- miu... Platonas, Šv. Augustinas, Tomas Akvinietas, Des- cartes'as, Spinoza ir Leibnizas – tai vis tas pats religijos ir logikos, moralinio užsidegimo ir amžinais dalykais užim- to proto mišinys, pradedant Pitagoru, lydintis intelektua- liuotą europietišką teologiją ir skiriantis ją nuo tiesio- ginio azijietiško misticizmo“.⁸

„Tiesioginiams azijietiškam misticizmui“ Pitagoro po- žiūris į matematiką, be abejo, atrodytų nepriimtinas. Ma- tematika su savo itin išskaidyta bei griežtai apibrėžta struk- tūra Rytams tėra būtent mūsų konceptualaus žemėlapio

dalis, o ne pačios tikrovės ypatybė. Mistikui tikrovė visiškai neskaidoma ir visiškai neapibréžta.

Mokslinės abstrakcijos metodas labai veiksmingas ir pagėgus, bet už jį tenka sumokėti. Kuo tiksliau mes apibrėžiame savo sąvokas, kuo racionalesnę darome savo sistemą, griežtindami sąvoką tarpusavio ryšius, tuo toliau ji atitrūksta nuo tikrovės. Pasitelkę jau minėtą Korzybskio metaforą apie žemėlapį ir teritoriją galėtume tarti, jog įprasta kalba – tai žemėlapis, kuris savo santykinės netvarkos dėka dar yra palyginti lankstus, todėl dar gali tam tikru laipsniu užkloti teritorijos nelygumus. Kuo labiau kalbą griežtiname bei tiksliname, tuo ji darosi tolydžio mažiau lanksti, ir matematikos kalbos ryšiai su tikrove jau taip prarečę, kad jos ženklių santykis su jutiminiu pasauliu tampa visiškai nebeakivaizdus. Štai kodėl matematinius modelius bei teorijas būtinai tenka papildyti žodinėmis interpretacijomis, kuriose vėl naudojamasi intuityviai tenutuotiamomis sąvokomis, dviprasmiškomis ir netiksliomis.

Svarbu išsišamoninti skirtumą tarp matematinio modelio ir jo žodinio atitinkmens. Pirmasis yra griežtas ir nepriekaištingos struktūros, tačiau jį sudarantys ženkli nebera tiesiogiai susiję su tikrove. O žodiniame modelyje, priešingai, naudojamasi intuityviomis sąvokomis, užtat netiksliomis bei dviprasmiškomis. Pastarasis šia prasme niekuo nebesiskiria nuo filosofinio pasaulio modelio.

Taigi ir mokslas neapsieina be intuicijos. Savo ruožtu Rytų mistika neapsieina be racionalaus proto, tik skirtinį laipsnį, nelygu mokykla. Pavyzdžiui, hinduizmo *vedānta* arba buddhizmo *madhyamika* – didžiai intelektualios mokyklos, o daoistai išprotavimams bei logikai vi suomet jautė gilų nepasitikėjimą. Dzenas, išaugęs buddhizme, tačiau stipriai paveiktas daoizmo, giriši nepripažįstas „jokių žodžių, jokių paaškinimų, jokių pamokymų, jokio žinojimo“. Čia kone išimtinai telkiama iš asmeniškai išgyvenamą nušvitimą ir tik labai saikingai tesidomima jo interpretavimu. Pasak žinomo dzeno priežodžio, „kai tik kalbi apie ką nors, tą pat akimirką sakai netiesą“.

Nors kitos Rytų mistinės mokyklos nuosaikesnės, visų jų branduolys vis dėlto yra tiesioginis mistinis patyrimas. Netgi tie mistikai, kurie leidžiasi iš painiausius įrodymus, niekuomet žinojimo šaltiniu nelaiko paties intelektą, o tik naudojasi juo savo tiesioginės mistinės patirties analizei bei interpretacijai. Žinojimas čia remiasi būtent patyrimu, o tai ir suteikia Rytų tradicijoms didžiai empirinį pobūdį, nuolat pabrėžiamą jų šalininkų. D. T. Suzukis apie buddhizmą, pavyzdžiui, rašo: „Asmeninė patirtis yra... buddhizmo filosofijos pagrindas. Šia prasme buddhizmas – radikalai empiriškas bei eksperimentiškas mokymas, kad ir kokią dialektiką pasitelkiant tas patyrimas paskui būtų nagrinėjamas“.⁹

Josephas Needhamas savo darbe „Mokslas ir civilizacija Kinijoje“ kaskart išskelias daoistų empirinę nuostatą, pabrėždamas, jog būtent ši nuostata ir pada-

rė daoizmą kinų mokslo bei technologijos pamatu. Anksstyvojo daoizmo filosofai, Needhamo žodžiais, „pasitraukdavo į tyrus, į girkas bei kalnus ir ten, stebėdami įvairias gamtos apraiškas, tiesiogiai medituodavo jos Darną“.¹⁰ Ta pačia dvasia persmelktos dzeno eilės: „Kas nori perprasti tikrą Buddhos prigimtį, / Tegu stebi metų laiką ir priežasčių pasekmį kaitą“.¹¹

Tvirtas patyriminis Rytų mistikų žinojimo pagrindas primena tvirtą eksperimentinį mokslinio pažinimo pagrindą. Šią paralelę sustiprina dar ir pati mistinio patyrimo prigimtis. Rytų tradicijose jis apibūdinamas kaip intelektu pranokstanti tiesioginė įžvalga, pasiekiamā veikiau regejimu nei galvojimu – tiesiog išižiūrint visa savo esybe, tiesiog stebint.

Daoizme ši stebėjimo, stabos sąvoka įkūnyta pačiame daoistų šventyklos pavadinime *kuan*, pirmine reikšme būtent ‘žiūrēti’. Daoistams tad šventykla buvo tiesiog stabos vieta. Čan buddhizme, kiniškoje dzeno atmainoje, nušvitimas dažnai apibūdinamas kaip „Tao vyda“, ir apskritai regėjimas žinojimo pagrindu laikomas visose buddhizmo mokyklose. Pirmasis Aštuonialypio Tako priesakų, Buddhos duotų išspūdymui pasiekti, yra teisingas matymas – teisingas žinojimas jų lydi. D. T. Suzukis apie tai rašo: „Regėjimas buddhizmo epistemologijoje vaidina pagrindinį vaidmenį, tai pats žinojimo pagrindas. Žinojimas neįmanomas be regėjimo; būtent regėjimas yra bet kokio žinojimo šaltinis. Užtat žinojimas ir regėjimas Buddhos mokymė paprastai neatskiriami. Pagaliau pati buddhizmo filosofijos esmė – tai tiesiog išvysti tikrovę tokią, kokia ji yra. Toks praregėjimas ir reiškia nušvitimą“.¹² Šie žodžiai taip pat primena mums Jakvių (*Yaqui*) mistiką Donchuaną, kuris sako: „Mano nusistatymas yra regėti... nes tik regėdamas žynys pažsta“.¹³

Čia betgi būtina tam tikra atodaira. Mistinėse tradicijose pabrėžiamo regėjimo nereikia suprasti pernelyg pažodžiui, o veikiau kaip metaforą, kadangi mistinis tikrovės patyrimas yra iš esmės nejuslinis. Kai Rytų mistikai kalba apie „regėjimą“, jie turi galvoje tam tikrą suvokimo būdą, kuris, nors atskiru atveju ir gali būti susijęs su rega, vi suomet iš esmės pranoksta ją ir galiausiai yra būtent antjuslinis tikrovės patyrimas. Ką jie iš tikrujų pabrėžia, kalbėdami apie regėjimą, žiūréjimą ar stebėjimą, tai empirinį savo žinojimo pobūdį. Ir kaip tik šis Rytų filosofijos empiriškumas nepaprastai primena mokslo pabrėžiamą atitinkamą stebėjimą bei duoda mums pagrindą juodu palginti. Eksperimentinė mokslinių tyrimų pakopa, regis, kaip tik prilygsta Rytų mistikų tiesioginei įžvalgai, o moksliniai modeliai bei teorijos – įvairiomis šios mistinės įžvalgos interpretacijoms.

Dėl itin skirtingo stebėjimo būdo mokslinių eksperimentinių tyrimų ir mistinio patyrimo gretinimas šiaip jau gali pasirodyti neįtikėtinas. Fizikos eksperimentą atlieka

gerai paruoštas kolektyvas, pasitelkdamas sudėtingą technologiją, o mistikas savo žinojimą igyja gryna introspekcija, nesinaudodamas jokia aparatūra, tik medituodamas sau vienuomoje. Be to, mokslinį eksperimentą iš princiopo bet kada ir bet kas gali pakartoti, o mistinė patirtis, regis, taip ir lieka ypatingoje padėtyje atsidūrusių keleto individų žinioje. Tačiau jidėmiau pažvelgus pasirodo, jog abi stebėjimo rūšis skiria tik priėjimas – nei patikimumu, nei sudėtingumu jos nesiskiria.

Kiekvienas, pasišovęs pakartoti šiuolaikinės fizikos eksperimentą, turi daugelį metų mokyti. Tik tada jis arba ji pajėgs savo eksperimentu užduoti gamtai atitinkamą klaušimą ir suprasti atsakymą. Savo ruožtu gilus mistinis patyrimas irgi reikalauja ilgų metų mokymosi, patyrusiam mokytojui vadovaujant. Negana to, visai kaip ir mokslo atveju, vien moksłų baigimas dar anaiptol nelaiduoja sėkmės. Tik jeigu mokinui „nusišypsos laimė“, jam pavyks „eksperimentą pakartoti“. Taigi eksperimento pakartojaumas yra esminis ir mistiniams parengimui – tai ir yra visų mistiko dvasinių instrukcijų tikslas.

Mistinis patyrimas nėra tad niekuo ypatingesnis už šiuolaikinės fizikos eksperimentą. Be to, ne mažiau jis ir sudėtingas, nors jo sudėtingumas ir kitokio plauko. Sudėtingą bei galingą fiziko techniką čia atstoja, jei ne pranoksta, pati medituojančio mistiko sudėtinga bei galinga sąmonė – tiek kūniškoji, tiek ir dvasinė. Ir mokslas, ir mistika, abu turi savus pakankamai sudėtingus tikrovės stebėjimo metodus, neprieinamus „pasauliečiams“. Šiuolaikinės eksperimentinės fizikos mokslinio žurnalo puslapis neinicijuotam pasirodys ne mažiau paslaptinges nei tibetietiškoji mandala. Ir viena, ir kita tėra visatos esmės tyrinėjimų užrašai.

Nors gilus mistinis patyrimas paprastai neaplanko be ilgo pasirengimo, tiesioginių intuityvių ižvalgų kasdienybėje patiriame kiekvienas. Visiems mums pažistama būsena, kai staiga pamirštame žmogaus ar vietovės vardą, arba kokią kitą žodį, ir neišeina jo prisiminti, kad ir kaip stengtumės. Jis mums tiesiog „ant liežuvio galą“, tačiau vis dėlto niekaip neatkrenta, kol nepasiduodame ir nenukreipiame dėmesio į ką kita. O tada, lyg žaibui tvykstelėjus, pamirštasis žodis staiga ima ir nušvinta atmintyje. Čia nėra jokio išprotavimo. Tai staigi tiesioginė ižvalga. Toks staigus prisiminimas ypač būdingas buddhizmui, kuriame laikoma, jog tikroji mūsų prigimtis yra kaip nušvitusio Buddhos, tik mes ją esame pamiršę. Dzen buddhizmo mokiniai kviečiami atpažinti savo „tikrajį veidą“, o prisiminti ji ir reiškia nušvitimą.

Kitas gerai žinomas spontaniškos intuityvios ižvalgos pavyzdys – tai sąmojus. Tą akimirką, kai staiga suvoki sąmojų, išgyveni „nušvitimą“. Kiekvienam aišku, kad ši akimirką turi ateiti savaime, kad jos negalima pasiekti „paaiškinant“ sąmojų, t.y. intelektualinės analizės būdu. Tik staigios intuityvios ižvalgos dėka mes patiriame sąmojus sužadintą išlaisvinantį juoką. Juoko giminystė su dvasine ižvalga nušvi-

tusioms asmenybėms šiaip jau gerai žinoma, visos jos kone be išimties pasižymi neeiliniu sąmojumi. Visokių šmaikščių istorijų bei anekdotų ypač gausu dzene, o „*Dao De Dzing*“ randame pasakyta: „*Neišjuoktas jis negalėtų būti Dao*“.¹⁴

Kasdienybėje tiesioginės ižvalgos į daiktų prigimtį parastai tetrunka akimirką. Rytų mistikai šią akimirką pratęsia ilgesniams laiko tarpui ir galiausiai paverčia ištisu nuolatiniu sąmonės budrumu. Sąmonės parengimas tokiam nuolatiniam budrumui – tiesioginiams, nekonceptualiam tikrovės suvokimui – ir yra visų Rytų mistinių mokyklų bei apskritai daugelio rytiško gyvenimo būdo ypatybių tikroji prasmė. Per visą ilgą Indijos, Kinijos bei Japonijos kultūrų istoriją išsirutuliojo nepaprasta gausybė įvairiausių technikų, ritualų bei meno lycių šiam tikslui pasiekti, ir visas jas galima laikyti meditacija plačiausia šio žodžio prasme.

Pagrindinė visų šių technikų paskirtis, regis, yra nutildyti protą ir perkelti dėmesį iš racionalios sąmonės būsenos į intuityvią. Daugelyje meditacijos rūsių racionalus protas nutildomas paprasčiausiai susitelkiant į ką nors, pavyzdžiu, į kvėpavimą, į mantros garsus arba į regimą mandalą. Kitose mokyklose dėmesys sutelkiamas į spontaniškai, neįsikišant protui atliekamus kūno judesius. Tokių kelių žino ir indų jogą, ir daoistų „taidzičiuan“. Šiose mokyklose praktikuojami ritmiški judesiai galiausiai atveda į tą pačią rimtį, kaip ir statiskos meditacijos rūšys. Rimtį kartais padeda pasiekti ir kai kurios sporto šakos, kaip antai slidinėjimas, kuris, mano asmeniniu patyrimu, yra didžiai dekinga meditacijos forma.

Rytų menai irgi yra meditacijos formos. Čia rūpinasi ne tiek menininko idėjų išraiška, kiek savirealizacija ugdom intuityviajā sąmonę. Indų muzikos mokomasi ne iš natū, bet klausantis gyvai grojančio mokytojo ir šitaip išsiugdant tiesioginį muzikinį jausmą. Panašiai „taidzi“ judesių išmokstama ne pagal žodines instrukcijas, o tiesiog atliekant juos vėl ir vėl kartu su mokytoju. Lėti, rituališki japonų arbato ceremonijos judesiai. Nesuvaržyto, spontaniško rankos judesio reikalauja kinų kaligrafija. Visų šių Rytų menų paskirtis – išugdyti meditatyvią sąmonę.

Daugumai žmonių, ypač intelektualams, tokia sąmonės būsena būtų visiškai netikėtas patyrimas. Gi mokslininkams intuityvios ižvalgos jų darbe gerai pažystamos, nes kiekvienas naujas atradimas gimsta kaip tik šitokiu nežodiniu stai-gaus nušvitimo būdu. Tačiau tai tik trumpa akimirką, tvyks-telinti tik prieš tai protą kimste prikimšus informacijos, koncepcijų bei teorijų. Kita vertus, meditacija ištuština sąmonę nuo bet kokių koncepcijų ir apskritai minčių, šitaip parengdama ją ilgalaikėms intuityvioms būsenoms. Kaip tik apie tokį skirtumą tarp mokslinio tyrinėjimo ir meditacijos kalba Laodzi, sakydamas: „Kas siekia mokslo, diena dienon didėja; kas siekia Dao, diena dienon mažėja“.¹⁵

Nutilus racionaliam protui, intuityvioji sąmonė tampa nepaprastai budri, aplinka pradedama suvokti tiesiogiai,

be konceptualaus filtro. Džuangdži žodžiais, „nutilęs išminčiaus protas – tai dangaus ir žemės veidrodis, visa ko didinamasis stiklas.“¹⁶ Vienio su aplinkine tikrove išgyvėnimas – pagrindinė tokios meditatyvios būsenos ypatybė. Tai sąmonės būsena, kurioje išnyksta, lydyte susilydo bet kokia fragmentacija.

Giliai medituodama sąmonė yra budri visapusiškai. Be antjusliško tikrovės patyrimo, ji suvokia ir garsus, vaizdus bei kitus supančios aplinkos išpūdžius, tačiau nė nebando savo pojūčių analizuoti ar interpretuoti. Paprasčiausiai neleidžiama, kad jie atitrauktų dėmesį. Toks sąmonės budrumas primena kario būseną, išplėstomis akimis laukiant užpuolimo, pastebint viską, kas vyksta aplinkui, tačiau neleidžiant niekam nė akimirkai atitrauktį dėmesio. Dzeno mokytojas Jasutani Roši, apibūdindamas dzeno meditaciją „šikantandza“, pasitelkia tokį įvaizdį: „Šikantandza – tai itin sutelkti budrumo būsena, nei įsitempus nerimaujant, nei, žinoma, saglebus. Tarsi akistatoje su mirtimi. Įsi-vaizduokite, jog dalyvaujate dvikojoje kardais, tokioje, kaip senovės Japonijoje. Sekdamas akimis priešinką be paliovos turite būti budrus, pasirengęs, ryžtingas. Užtektų vos akimirkai atpalaiduoti dėmesį, ir bemat būtumėt nukirstas. Kovą stebi susirinkusi minia. Kadangi nesate aklas, akies kampučiu matote ją, ir kadangi nesate kurčias, ją girdite. Tačiau jūsų sąmonė nė akimirkai nepasi- duoda šiemis jutiminiamis išpūdžiamis“.¹⁷

Dėl šio meditacijos panašumo su kario būseną kario įvaizdis Rytų dvasiniame bei kultūriname gyvenime įgavo reikšmingą vaidmenį. Turbūt populiarusio Indijos religinio teksto Bhagavadgytos veiksmo vieta – mūšio laukas; reikšmingą Kinijos bei Japonijos tradicinių kultūrų dalį sudaro kovos menai. Stipri dzeno įtaka samurajų tradicijai Japonijoje pagimdė vadinaudžių bušido, „kario keilią“ – kardų kovos meną, kuriame kario dvasinė įžvalga pasiekia tobulybę. Daoistų taidzičiuan, Kinijoje laikytas aukščiausiu kovos menu, visapusišką kario budrumą ypatingu būdu jungia su lėtais ritmiškais „jogiskais“ judesiais.

Rytų mistika remiasi tiesiogine tikrovės esmės įžvalga, o fizika – jos apraiškų eksperimentiniu stebėjimu. Ir čia, ir ten stebėjimas paskui interpretuojamas, o interpretacija paprastai išsakoma žodžiu. Kadangi žodžiai visuomet tesudaro abstraktų, apytikslį tikrovės žemėlapį, tiek mistinių įžvalgų, tiek mokslių eksperimentų verbalinės interpretacijos neįsvengiamai yra netikslios ir neišsamios. Tieki Rytų mistikams, tiek šiuolaikiniams fizikams tai gerai žinoma.

Fizikoje eksperimentai visų pirma interpretuojami matematiniai modeliai bei teorijomis, o įsisąmoninimas matematinius modelius bei teorijas tesant tikrovės aproksimacijomis – esminis šiuolaikinio mokslo bruožas. Sulig Einsteino aforizmu, „kai matematinės lygtys atspindi tikrovę, jos nebéra patikimos; o kai matematinės lygtys patikimos, jos nebeatspindi tikrovęs“. Fizikams gerai žinoma,

kad jų analizės bei loginio pagrindimo metodai niekuomet nepaiškina gamtos reiškinių visumos – išskiriama tik tam tikra viena reiškinių grupė ir stengiamasi sudaryti tik ją vieną aprašantį matematinį modelį. Taip elgiantis, visi kiti reiškiniai atmetami, todėl modelis jokiui būdu neatspindi tikrosios padėties.

Kiti reiškiniai atmetami arba dėl to, kad jų poveikis yra santykinių silpnas ir negali bent kiek rimčiau pakeisti teorijos, arba dėl to, kad teoriją kuriant jie apskritai dar nežinomi. Imkime pavyzdžiu vieną daugeliui pažįstamą fizikos modelį, „klasikinę“ Newtono mechaniką. Čia dažnai neatsižvelgiama į oro pasipriešinimą arba trintį, nes jų poveikis paprastai gana mažas. Su šiomis išlygomis Newtono mechanika ilgą laiką buvo laikoma galutinė visus gamtos reiškinius aprašančia teorija – kol nebuvvo pastebėti elektriniai bei magnetiniai reiškiniai, kuriems Newtono teorijoje išvis nėra vietos. Šių reiškinių atradimas parodė, kad modelio būta anaiptol ne išsamaus, kad jis taikytinas tik vienai apibrėžtai reiškinių grupei – būtent kietų kūnų judėjimui.

„Apibrėžta reiškinių grupė“ taip pat gali reikšti, jog tam tikros fizinės savybės tiriamos tik apibrėžtame intervale, o tai dar viena teorijos sąlygiškumo priežastis. Tai gana keblus klausimas, nes niekad nėra iš anksto aišku, kur iš tikrujų teorijos ribos. Jas nustato tik patyrimas. Dvidešimtojo amžiaus fizikai atskleidus dar ir tokį esminį klasikinės mechanikos ribotumą, jos įvaizdis tapo dar giliau pagrąžtas. Šiandien žinome, kad Newtono modelis galioja tik didelio atomų skaičiaus objektams ir tik mažiemis, palyginti su šviesos greičiu, greičiams. Kai neišpildoma pirmoji sąlyga, klasikinę mechaniką reikia pakeisti kvantine mechanika, o kai neišpildoma antroji sąlyga, reikia taikyti reliatyvumo teoriją. Tai nereiškia, jog Newtono modelis „klaudingas“, o kvantinė bei reliatyvumo teorijos – „teisingos“. Visi šie modeliai tėra aproksimacijos, kurios galioja tik atitinkamame reiškinių intervale. Už šio intervalo ribų modeliai patenkinamai nebeaprašo tikrovės, todėl turi būti pakeisti – arba, teisingiau, praplēsti – kitaip, naujais, patikslinančiais aproksimavimą.

Vienas iš svarbiausių, o kartu ir sunkiausių uždaviniių kuriant modelį – tai būtent nustatyti jo galiojimo ribas. Pasak Geoffrey Chewo, kurio „batų raištelių“ teoriją aptarsime vėliau, vos tik pasirodo, kad modelis veikia, iškart reikia paklausti savęs: Kodėl jis veikia? Už kokios ribos jis nebeveikis? Kuo būtent jis netikslus? G. Chewo nuomone, tai pirmas tolesnio darbo žingsnis.

Rytų mistikai irgi labai gerai supranta, kad visi verbaliniai tikrovės aprašymai yra netikslūs ir nepilni. Tiesioginis tikrovės patyrimas pranoksta proto ir kalbos galimybės, o kadangi visa mistika remiasi būtent tiesioginiu patyrimu, visa, kas joje kalbama, teisinga yra tik iš dalies. Fizikoje bet kokių teiginių apytikslė prigimtis įvertinama kiekybiškai, tolesniais mažais žingsneliais tik patikslinant

pirminę aproksimaciją. Kaipgi su verbalinės komunikacijos problema dorojas Rytų tradicijos?

Visų pirma mistikus labiau domina pats tikrovės patyrimas, o ne to patyrimo aprašymas. Jie užtart paprastai mažai tesidomi to aprašymo analize, todėl ir „pakankamos aproksimacijos“ sąvoka Rytuose niekad nė nebuvoto atsiradusi. Kita vertus, norėdami perduoti savo patyrimą, Rytų mistikai vis dėlto susiduria su kalbos ribotumu. Rytuose išsirutuliojo keletas šios problemos sprendimo būdų.

Indų mistika apskritai ir, skyrium, hinduizmas savo teiginius apvelka mitais, metaforomis bei simboliais, poetiniai jvaizdžiai, palyginimais bei alegorijomis. Mitinę kalbą kur kas mažiau nei sveiko proto kalbą varžo logika. Čia apstu stebuklų ir paradoksų, gausu įspūdingų jvaizdžių, ir niekas nėra vienareikšmiškai apibrėžta. Kaip tik todėl ir tampa įmanoma perteikti mistinę patirtį kur kas geriau nei išprasta kalba. Pasak Ananda Coomaraswamy'o, „mitas – tai tiksliausias įmanomas priartėjimas prie aboliučios tiesos, kurios negalima ištarti žodžiais“.¹⁸

Laki indų vaizduotė sukurė ištisą aibę dievų ir deivių, kurių jvairūs įsikūnijimai bei žygdarbiai buvo sudėti į milžinišką fantastiškų pasakų epą. Savo gilia įžvalga hindas tebesuvokia, kad visi šie dievai tėra minties padarai, skirtingus tikrovės veidus atstojantys jvaizdžiai. Kita vertus, jis taip pat suvokia, kad sukurti jie ne tik pasakoms pagražinti, bet iš esmės perteikia mistiniame patyrime šaknyjančias filosofines doktrinas.

Kinų ir japonų mistikai rado kitą būdą kalbos problemai spręsti. Užuot paradoksaliajų tikrovės prigimtį puoše simboliais bei mitiniais vaizdiniais, jie dažniau linkę ją tik pabrėžti išprastos kalbos priemonėmis. Daoistai, siekdami atskleisti iš verbalinio bendravimo kylančius nesusipratimus bei parodyti jo ribotumą apskritai, kaskart griebiasi paradoksų. Šią techniką iš jų perėmė ir toliau tobulino kinų bei japonų buddhistai. Savo kraštinumą ji pasiekė vadinamuosiuose dzen buddhizmo koanuose, beprasmėse mīslėse, kurių mokymui perduoti griebiasi dauguma dzeno mokytojų. Šie koanai, kaip matysime kitame skyriuje, sudaro gana reikšmingą paralelę šiuolaikinei fizikai.

Japonijoje esama dar vieno paminėtino būdo filosofinėms pažiūroms išreikšti. Tai tam tikra ypatinga itin glaučios poezijos rūšis, dažnai dzeno mokytojų naudojama tikrovės „tokybei“ nurodyti. Kartą vienuoliui paklausus Fukecu Enšio: „Kai nei kalbėti, ne tylėti atrodo nepriimtina, kaip tada išsisuktį nesuklydus?“, mokytojas atsakė:

Visad prisimenu Kiangsu kovo mėnesį –

Kurapkos klyksmą,

Gausybę kvepiantį gėlių.¹⁹

Šios rūšies dvasinė poezija savo tobulybę pasiekė klasikiniame japonų haiku iš septyniolikos skiemenu, kuriam dzenas padarė gilią įtaką. Haiku poetų pasiekta įžvalga į pačią tikrovės esmę atispindi net vertime:

Lapai krisdami
Gula kits ant kito;
Lietus plaka lietu.²⁰

Kada tik Rytų mistikai išsako savo žinojimą žodžiais, – ar tai būtų mitai, metaforos bei poetiniai jvaizdžiai, ar paradoksai, – jie visuomet gerai suvokia kalbos ir „linijinio“ mąstymo ribotumą. Šiuolaikinė fizika savo verbalinių modelių bei teorijų atžvilgiu laikosi visiškai tokios pat nuostatos. Bet kokie modeliai ir teorijos neišvengiamai yra apytiksliai, t.y. netikslūs. Tai tarsi rytiškų mitų, metaforų bei poetinių jvaizdžių atitikmenys, ir kaip tik šia prasme mėgini parodyti jų paraleles. Vieną ir tą pačią materijos ypatybę, pavyzdžiui, hindams perteikia kosminis Šivos šokis, o fizikams – tam tikri kvantinės lauko teorijos aspektai. Ir šokantis dievas, ir fizikos teorija – žmogaus proto kūriniai: modeliai, kuriais jis aprašo atitinkamas tikrovės įžvalgas.

Iš anglų kalbos vertė **Dainius RAZAUSKAS**

Versta iš: The Tao of Physics by *Fritjof Capra*. – USA:
Shambhala Publications, 1977. – P. 13–31.

NUORODOS:

1. Heisenberg W. Physics and Philosophy. – N. Y., 1958. – P. 125.
2. Chuang Tzu/ transl. James Legge, arranged by Clae Waltham. – N.Y., 1971. – § 26.
Fragmentas baigiasi sakiniu: „Kad taip man sutikus žodžius pamiršuž žmogų, kad taip man su juo pakalbėjus!“ Žr. rusišką vertimą: Чжуанцы // Атеисты, материалисты, диалектики древнего Китая / вступительная статья, перевод и комментарий Л. Д. Поздневой. – Москва, 1967. – P. 282. – D.R.
3. Katha Upaniṣad 3.15.
4. Kena Upaniṣad 1. 1. 3.
Žr.: Liaudies kultūra. – 1998. – Nr. 5. – P. 56 – D. R.
5. Lietuviška citata iš: Laozi / iš senosios kinų kalbos vertė Dalia Švabarytė. – V., 1997. – P. 7. – D. R.
6. Cit. pg.: Needham J. Science and Civilization in China. – Cambridge, 1956. – P. 85.
7. James W. The Varieties of Religious Experience. – N. Y., 1935. – P. 388.
8. Russell B. History of Western Philosophy. – N. Y., 1945. – P. 37.
9. Suzuki D. T. On Indian Mahayana Buddhism. – N. Y., 1968. – P. 237.
10. Needham J. Min. veik. – P. 33.
11. Zenrin kushu // Miura I., Fuller-Sasaki R. The Zen Koan. – N.Y., 1965. – P. 103.
12. Suzuki D. T. Outlines of Mahayana Buddhism. – N. Y., 1963. – P. 235.
13. Castaneda C. A Separate Reality. – N. Y., 1971. – P. 20.
14. Lao Tzu. Tao Te Ching / transl. Ch'u Ta-Kao. – N. Y., 1973. – § 41.
Lietuviška citata iš: Laozi. – P. 87. – Žr. past. 5. – D. R.
15. Lao Tzu. – § 48.
D. Švabarytės verčiama kitaip: „Isigilinus į mokslus, diena dienon [žinios] plečiasi; isigilinus į Dao, diena dienon [aistros] traukiasi“ (Laozi. – P. 101. – Žr. past. 5). Plg. atitinkamą rusišką vertimą: „Дао Да Дао“ // Древнекитайская философия. Собрание текстов в двух томах. – Т. 1. – Москва, 1972. – P. 129. Siekiant nenukrypti nuo straipsnio autoriaus šia citata pabrėžiamos minties, sekta angliskuoju vertimu. – D. R.
16. Chuabg Tzu. Min. veik. – § 13.
17. Kapleau P. Three Pillars of Zen. – Boston, 1967. – P. 53–54.
18. Coomaraswami A. K. Hinduism and Buddhism. – N. Y., 1943. – P. 33.
19. Watts A. W. The Way of Zen. – N. Y., 1957. – P. 183.
20. Ten pat. – P. 187.

Giedrė...



Tą padarė Giedrė. Taip patarė Giedrė. Ten buvo Giedrė... Giedrės vardas nenuėina nuo Emilio Černeckienės lūpų. Jos, kaip ir daugelio kitų, šiandien garsių audėjų, kūrybos kelias greičiausiai būtų buvęs visai kitoks, jeigu jame nebūtų Giedrės Puodžiuakaitės pėdsakų...

Buvo... Nes jos, menininkės ir kultūros veikėjos, gyvenimą šių metų birželio 11-ają nutraukė insultas. Visiems – liaudies meistrams, bendradarbiams, kolegom dailininkams – ji buvo Giedrė. Linksma, bet nelengvabūdė, aštriai sąmojingga, bet geros širdies, nemégstanti verkšlenančių, bet mokanti ižvelgti ir užjausti kito žmogaus kančią, nemégstanti kitų varžyti ir pati būti varžoma, bet kūrybiška ir gan disciplinuota organizatorė – šitas kontrastų vėrinys toli gražu dar ne visas... Žinoma, jos pačios gyvenime buvo visko – ir kančios, ir nusivylimų, ir abejonių, bet šitai dengė jos nuotaikinas, spalvingas bendravimo stilius, šituo vienu ji su kitaimes nesidalijo, gal net su pačiais artimiausiais. O tai, kas akiavaizdu, kas regima, aiškiai dalijasi į keletą laukų.

Pirmasis laukas. Tai sunkiai aprēpiami dabartinio liaudies meno plotai, kuriuose apstu tradicijų atbalsiu, naujų įžvalgų ir kičo piktozolių... I šį lauką Giedrė įžengė jauna, vos gavusi dailininkės tekstilininkės diplomą. Čia, kaip ir visur sovietmečiu, siautė nuožmūs ideologiniai vėjai. Reikėjo laviruoti tarp konjunktūrių rifų, ieškoti meistru, juos telkti, rengti parodas... Ir daugelį kitų darbų daryti.

Giedrei dirbant, o vėliau ir daugelį metų vadovaujant Lietuvos liaudies kultūros centro Tautodailės sektorui, buvo kuriama ir sukurta parodų, ypač didžiųjų respublikinių, rengiamų keliomis pakopomis, amatų dienų, įvairių liaudies meno švenčių organizavimo sistema. Ypatingą vietą Giedrės veikloje užima liaudies meistru, ypač audėjų, seminarai, kuriuos ji organizavo, kuriems ji vadovavo. Šiuose seminaruose, į kuriuos susirinkdavo (būdavo kviečiamos) ir prityrusios audėjos, ir pradedančios, tvyrojo ypatinga atmosfera. Jų dalyvės tas tris kartu praleistas savaites prisimena kaip šventę, o sukauptas žinias – technikos, kolorito, rašto ir kt. – taiko savo audiniuose. Giedrė mokė, tačiau labiau ne kaip mokytoja, o kaip patarėja, kaip draugė. Mokė ir pati nebijojo pasimokyti iš vyresniųjų. Apskritai visas jos vadovavimas ne tik konkrečiam renginiui, bet ir visam viešajam liaudies dailės gyvenimui rėmési nuožirdžiais, betarpiškais kontaktais tiek įvairose institucijose, tiek meistru būryje.

Šitą intensyvią praktinę veiklą papildė, tiksliau, atskirą jos dalį sudarė įvairūs rašiniai – straipsniai, pranešimai. Žinoma, svarbiausi ne tie, kuriuos reikėjo rašyti „pagal pareigas“ – planai, ataskaitos, informacijos, parodų, konkursų nuostatai, koncepcijos, programos ir kt. Nors ir tuose „valdiškuose“ raštuose atsispindi požiūris į liaudies dailės problemas, būdai ir priemonės joms išspręsti. Be straipsnių, recenzijų, Giedrė yra sudariusi leidinių, organizavusi įvairių mokslinių praktinių konferencijų, parodų aptarimų. Viską surikiavus, susidarytų nemenka bibliografija. Giedrės straipsniai konkretūs, aiškūs, profesionalūs – tuščiažodžiauti rašydama ji nemėgo. Iš stambesnių darbų paminėtinias leidinys „Dainų šventės kostiumai“ (1980) bei straipsnių rinkinys, jos sudarytas „Lietuvos liaudies ornamentika“ (1984). Paskutinis, prieš pat mirtį parašytas jos straipsnis „Rankdarbių“ almanachui buvo skirtas respublikinei taikomosios liaudies dailės parodai, kurios atidarymo ji nesulaukė...

Antrasis laukas. Tai jos pačios meninė kūryba, kuriai teikdavo laisvalaikiai ir kurios visumą šiandien sunku aprėpti: parodose eksponuoti darbai šiandien kiek prisimirše, o interjerams kurti ne visi matyti. Personalinės parodos ji nebuvo surengusi, nors parodiniame gyvenime, Dailininkų sąjungos Tekstilininkų sekcijos veikloje dalyvavo.

Svarbiausia Giedrės kūryboje – gobelenai, kuriuos ji audė klasikine technika. Palengva subrandindavo sumanytą, ruošdavo medžiagas ir sėsdavo austi – taip daro visi tekstilininkai. Džiaugdavosi užbaigusi, jeigu, iškirpus iš rėmų, pasirodydavo, jog pavyko, ir krimsdavosi, jeigu išeidavo ne taip, kaip norėjo. Taip irgi būna visiems... Giedrės gobelenų koloritas ramus, harmoningas, pabrėžiantis



aiškią, bet nedominuojančią piešinio liniją. Kartais atrodo, jauti vakarėjančių kaimo laukų ramybę, sklindančią iš susilejančių spalvų gamos, bangujančio kalvų, miškų kontūrų ritmo. Daugiau kontrastų, netgi dramatizmo paskutiniuose darbuose. Interjerams skirti gobelenai gražiai „šnekausi“ su patalpos erdve.

Giedré mėgo ir batikos techniką, nors šios rūšies kūriinių beveik neeksponuodavo. Batikos palyginti nedidelio formato, jose atviriau „rodomas“ siužetas: vaizduojamo asmens figūra, architektūros motyvai ir pan. Nemaža batikų yra sukūrusi pagal tradicinius liaudies skulptūros motyvus (Rūpintojėlį, Kristoforą ir kt.).

Be to, Giedré liejo daug akvarelių. Dažniausiai gamtoje. Jos mēgstama šlapios akvarelės technika leido jai perteikti laukų, kalvelių, atsiveriančių panoramų grožį, reljefo linijų, išnyrančių tarsi iš ruko, bangavimą, miško išraiškingą siluetą, snaudžiančio ežero kontūrus... Su akvarelėmis galbūt galiama būtų susieti monotipijas, – mažus, atviruko dydžio, kūrinėlius, kurių ji lyp ir nelaikė kūryba, o tik maloniu žaidimu... Daugumą jų išdalindavo. Liko nemaža piešinių, kuriuose, spalvotuose ir juodu tušu ar pieštuku padarytuose, – etnografiniai objektais, mažosios architektūros statiniai, audinių raštai ir ... portretai: pažįstamu, draugų, bendradarbių. Pastarieji daugiausia greitosiomis nubréžti, kartais sušaržuoti – piešdama ji trumpindavo ilgus, neretai nuobodžius posėdžius.

Ir beveik niekam nežinoma, atrodytų, tokia jai neįprasta, – literatūrinė kūryba. Giedré turėjo neabejotiną eiliaivimo dovaną, kurios, atrodo, iki galio ir neatskleidė. Daugybė įvairių proginių paeiliavimų, epigramų, lydimų kolažų, šmaikščių piešinukų, liudija ir jumoro jausmą, ir taiklų pastabumą, ir sugebėjimą valdyti žodį. Kai kurie jų yra daugiau negu vienadienai pašposavimai. Ypač tai pasakytina apie „Geniu“ sukurtų eilių ir piešinių seriją, grakščia žodžio ir piešinio kalba supažindinančią vaiką su liaudies meno tradiciniais dirbiniais. Galbūt tai yra vienas perspektyvių būdų, kaip įvesti smalsų vaiką į senolių palikimo pasaulį.

Trečiasis laukas. Tai įstaiga, Lietuvos liaudies kultūros centras, – vienintelė jos darbo vieta, kurią ji brangino ir kurios

reikalais sielojosি. Čia ją supo ne tik bendradarbiai, kolegos, bet ir tikri draugai. Giedré buvo mėgstama ir linksmoje kompanijoje, ir darbo kasdienybėje, – jos draugijos buvo ieškoma, kai užgriūdavo kokia asmeninė ar darbinė bėda, kai ateidavo šventė...

Visas jos darbo gyvenimas prabėgo prie to paties stalo dideliame kampiniam įstaigos kabinete, pro kurio langus matyti Trijų kryžių kalnas, medžiais apaugę jo šlaitai ir girdeti, kaip gurga skubėdami Vilnelės vandenys. Šis kabinetas, kur įsikūrė jos vadovaujamas Tautodailės sektorius, buvo ta vieta, kur galėjai išskalbėti, o problemas išspręsti, ginčus užbaigti prie kavos puodelio. Ir nelikdavo nuosėdų, net jeigu ne tavo viršus. Giedré mokejo sugyventi su įvairiausio charakterio žmonėmis, ji tiesiog nepakentė užsiėtęsių pykčių, įtampų, o labiausiai – nenuo-

širdumo. Niekam nepavydėjo ir gal kaip niekas kitas mokejo pasidžiaugti – kad kažkas ką nors gero sukūrė, kad kažkam pasisekė renginys ar gavo apdovanojimą, kad kažkieno artimas žmogus pasveikė...

Ketvirtasis laukas. Jis buvo kaip ir mažiausiai matomas, – tai jos asmeninis gyvenimas. Ji nustelbė darbas, kūryba. Apie save kalbėti nemėgo. Labai mylėjo tėvus, broli, jais rūpinosi, jais didžiavosi, jiems padėjo ir pati jais remėsi, kai būdavo sunku. Tėvo, o pernai, gruody, ir brolio staigi netektis paliko niekuo neužpildomą tuštumą.

Nuoširdžiai brangino ir vertino tikrą draugystę.

* * *

Keturi laukai, kuriuose jau nebebus sėjama, tik vėl ir vėl derlius apžiūrimas ir pasveriamas, nes laikui bėgant kinta jo svoris. Kasdienis buvimas, kasdienis bendravimas buvo pridengtas savotiško įpratimo, rutinos ir, rodės, tėsis amžinai. Dabar gi praveriu kabineto duris, kurias aštuoniolika metų drauge varstėme, ir nebesutinku Giedrės akių. Tik portretas ant sienos virš jos stalo. Rodos, matai jos figūrą, girdi žingsnius, juoką. Vartai jos ranka rašytus popierius. Žvelgi į tuos keturis tokius turtinges laukus... Ir veltui pastangos suvokti, ką jaučia jos mama, per pusmetį palaidojusi abu vaikus. Gali tik viena – nulenkti galvą prieš šitą skausmą, nes šioje žemėje nėra jam lygių. Ir patylėti. Nes tik Giedré sugebėtų surasti tinkamą žodį...

Alė POČIULPAITĖ

IN MEMORIAM

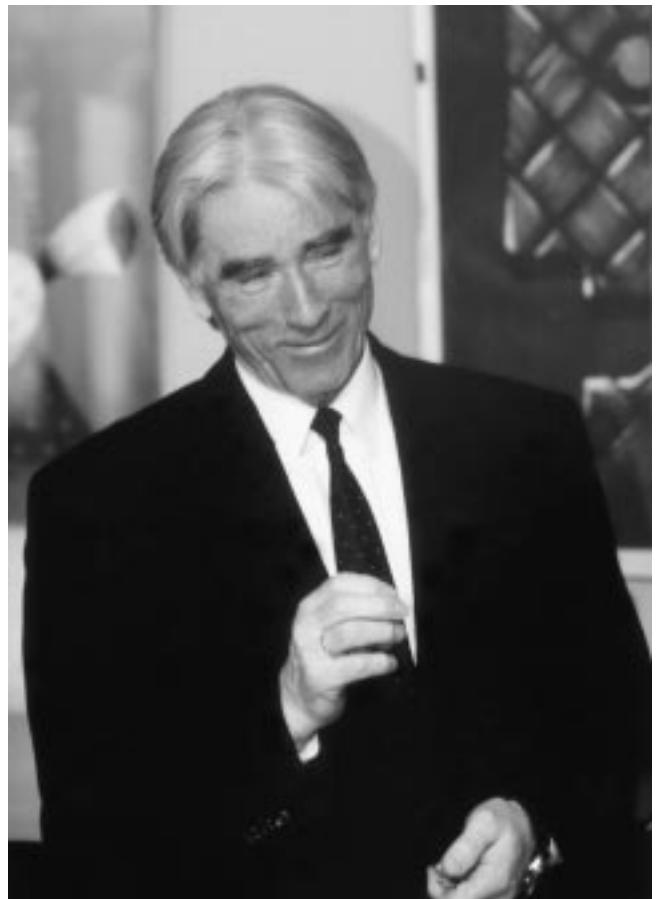
Alė POČIULPAITĖ

The publication is devoted to the remembrance of Giedré Puodžiuakaitytė, the head of the Folk Art Department of Lithuanian Folk Culture Centre. Puodžiuakaitytė has guided Lithuanian craftsmen work for thirty years. She would arrange folk art exhibitions, seminars, amateur trade days. Giedré Puodžiuakaitytė's sudden and unexpected death is a great loss for Lithuanian folk art.

DEŠIMTINUKAS

Mūsų žurnalas – dešimtinukas! Galima tokiam pipirui nupirkti tortuką su dešimčia žvakelių, užpūsti, palinkėti „toliau augti“ ir – viską pamiršti. Bet apie mūsų dešimtinuką jau labai pravartu ir šnekteleči, nes, sakau, mums, žmonėms, būtina naudotis kiekviena kiekvienos galimybės akmirką – vadavimus iš užmiršimo, nežinios, nebylumo dulkių. Žodžio nepasakius laiku, ateina kraštotoyrininkų, archeologų metas, kai surandamos tik surūdijusios geležtės, iš kurių viš tiek nelabai aišku, kaip buvo, kaip nebuvu... Tad ir suejo trys žmonės, iš kurių vienas – Lietuvos liaudies kultūros centro direktorius Juozas MIKUTAVIČIUS, steigėjas, antrasis – to dešimtinuko vyriausioji redaktorė Dalia RASTENIENĖ, ir trečias, kuriuo norai šiuo suėjimu pildosi, – Liudvikas GIEDRAITIS. Tikslas – pabantyti žvilgtelėti į mūsų užgyventą dešimties metų šulinėlį ir, kas pasimatys Jame, – papasakoti. Reikia tai daryt, nes praeities šuliniai turi nuostabią savybę: nesemiami labai greit užanka, ir kuo ilgiau tai trunka, tuo tamsesnis, tuo drumbstesnis jų dugnas... Taigi prieš dešimtmetį tuometiniame Moksliniame metodiniame kultūros centre pasirodė toks neaišku kas – nei broštūra, nei žurnalas – metodiniu leidiniu įvardintas „Kultūrinis švietimas“, kuriam po nepilnų metų buvo lemta virsti „Liaudies kultūra“. Klausimas: kokioj metodinių leidinių terpej, aplinkoj jis atsirado, kodėl, ko siekė?

J. M. Iki tol mūsų įstaigoje buvo rašomos įvairios brošiūros, metodinės ir kitokios medžiagos leidinėliai, adresuoti daugiausia specialistams – klubų darbuotojams, teatralams ir pan., – siauram ratui žmonių. Bet Atgimimo aplinkoj (prisiminkim, koks audringas tai buvo metas!), kai kiekvienas degė poreikiu, noru sakyti savo „šventas tiesas“, brendo būtinybė išsiveržti iš siauro rato, turėti leidinį, kuriame žmonės laisvai reikštų mintis, analizuotų kultūros procesus, diskutuotų, siūlytų kelius, būdus, kaip atnaujinti kultūros darbo turinį, kaip, anot meto frazeologija, – „persistivarkyti“. Vis tik sąlygos iš esmės dar buvo tarybinės: kultūros soste tebesėdėjo Glavlitas, ir apie žurnalo leidimą tegalėjai pasvajot. Tačiau tuometinis MMKC turėjo leidybines teises. Pasinaudodami tuo, ir sumanėm neva metodinį leidinį „Kultūrinis švietimas“. Neturėjo jis žurnalui pritinkančios struktūros, nebuvo net numeruojamas, bet nuo 1989 metų éjo periodiškai kas du mėnesius. Pradžioj tai ir buvo svarbiausia: įteisinti periodiškumą, įrodyti aukštesniajai valdžiai tokio leidinio reikalingumą.



Lietuvos liaudies kultūros centro direktorius Juozas Mikutavičius

L. G. *Kultūros centras, kaip minėjot, ir iki tol leido įvairius leidinėlius. Kuo gi išsiskyrė šis, kad jis reikėtų įteisinti, dėl jo įrodinėt.*

J. M. Pirmiausia – leidinys éjo net 6 tūkst. egzempliorių tiražu. Tai, aišku, susiję su nemenkom sąnaudom – popieriaus, pinigų, darbo, leidybos pajégumais. Tuometinėmis visa ko stygiaus sąlygomis dėl visa ko nuolat reikėjo įrodinėt, kovot, „pramušinėt“. Pavyzdžiui, popieriaus teisėtai gavom tik po dvejų metų, 1990-ųjų rudenį, kai pagaliau sulaukėm iš Spaudos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus P. Damijonaičio rašto, įpareigojančio tarp kitų kultūros leidinių ir mūsiškių – skirti popieriaus. O iki tol – važiuok pats į poligrafijos bazę, maldauk, prašyk, tarkis, žadék šio



„Liaudies kultūros“ žurnalo vyriausioji redaktorė Dalia Rastenienė

ir to... Antras dalykas – spausdinimas. Tuometinė M. Šumausko (dabar Strazdelio) spaustuvė buvo visiškai nepri- taikyta periodiniams leidiniams. Ir tik asmeninių pažinčių su jos direktoriumi Pakuliu bei kai kuriais kitais deka šiaip taip pavyko išspėjti į ją. Bet vis tiek – kas antrą dieną, būdavo, skambini, teiraujies, kada gi spausdins, o jie – „paleisim ryt, paleisim poryt“. Kančia, ne darbas. Už- krautu jie buvo svarbesnias raštais – CK ir Vyriausybės užsakymais.

L.G. *Ar galima būtų dabar pasakyti, kieno galvoj kilo tokio leidinio mintis?*

J. M. Jei kas dabar imtų įrodinėti, kad tai jo mintis, nesiryžčiau neigtį. Aš teatsimenu darbą, atkaklų savo „spaudimą“ pirmojo leidinio sudarinėjimo metu... Reikėjo važiuoti į seminarą Nidon, ir menu, kaip sunku buvo palikti savo pradėtą reikalą... Tvyrojo visuotinis naujumo poreikis, ir sunku dabar išskirti atskirus žmonių nuopelnus. Toks laikas buvo, tokis buvo metas – troškimo išsiveržti iš varžtų.

L.G. *Pirmojo „Kultūrinio švietimo“ įvadiname straipsnyje, pavadintame „Pagalbininkas kasdieniam darbui“, po kuriuo pasirašo „Redakcinė kolegija“, išsakoma viltis, kad „leidinys taps tikru pagalbininku kasdieninėje kultūrinio švietimo darbuotojo veikloje“, ieškant naujų kultūrinio darbo formų, išvardijama daugybė to darbo barų, krypčių: kultūrinio švietimo istaigų pertvarkymo klausimai, kultūros namų veiklos gerinimas, kultūrininkų ryšys su mokykla, visuomeninėmis organizacijomis, gerosios patirties kultūros darbo srityje skleidimas, gyventojų laisvalaikio struktūros tyrimas – daugybų daugybė... Kiekvieno naujo leidinio ižanginis žodis – itin reikšmingas, savotiškas veidrodis, atspindintis ar bent jau siekiantis atspindėti ketinimus ir užmojus. Kieno ranka jis suraše? Ar čia atsispinkėjo tikrai nuoširdūs sumanymai, ar vis tik šnekėta dar taip, kaip reikalavo to meto „tarybinio persitvarkymo dvasia“?*

J. M. Kiek atsimenu, tai buvo savotiškas „sudėtinis balius“.

D. R. Savajį ižanginio žodžio variantą buvo surašęs direktorius, samprotavimus raštu pateikė Giedrė Kveskienė, Aleksandras Šidlauskas. Visa tai atsidūrė mano rankose: turėjau sukomponuoti, sudėti į vieną straipsnį. Tiesą sakant, nežinau, kaip jis vertinti šiandien. Rašiau taip, kad niekas neprikibtu, kad valdžios akys būtų „gerai“, atispindėtų „persitvarkymo dvasia“ ir pan. Direktoriaus tekstas, atsimenu, buvo žymiai nuoširdesnis, labiau išgyventas: „.... Kad ir labai mums sunku, mes pradedame leisti....“

J. M. Toks dar metas buvo, kai negalėjai visko iki galo pasakyti: ieškojai žodžio, nenorėjai likti neteisingai suprastas, o iš kitos pusės – bijojai pasirodyti esąs „atsilikęs“, „nepersitvarkęs“, dar „su anuo mastymu“.

L. G. *Etnokultūrinė tema tame ižangos žodyje lyg ir neminima...*

J. M. Jei norime dabar šnekėti teisingai ir viską iki galo, turim pasakyti aiškiai: tokio žurnalo, koks dabar yra „Liaudies kultūra“, sampratos po tų žodžių formulavimu, maskuote – tikrai nebuvo; to meto politinėj, visuomeninėj, kultūrinėj aplinkoj – nė negalėjo būti. Norėčiau pateikti vieną kitą pavyzdį, manau, neblogai atspindintį tuometinę mūsų būklę. Atgimimo pradžioj, matyt, 1988 metais, tuometinis „Gimtojo krašto“, garsėjusio radikalais straipsniais, redaktorius A. Čekuolis surengė pokalbij tradicijų klausimui. Iš mūsų įstaigos buvom su J. Kudirką. Kai aš ten supeikiau tarybinį tradicijų supratimą, pasakydamas, kad traktorininkų išvažiavimas į laukus – dar ne tradicija, A. Česnavičius, tada buvęs Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojas, paliepė kultūros ministrui pareikalauti iš manęs pasiaiškinimo. Jaučiausi nekaip... Mūsų tautinių tradicijų vyriausybė dar bijojo kaip velnias kryžiaus. Kitas atvejis: panašiai tais pačiais metais kartą nei iš šio, nei iš to Br. Genzelis, apie kurį tebuvau girdėjęs esant tokį dėstytoją Vilniaus universitete, – kviečiasi pasikalbėti tautinio kostiumo tema. Nueinu į Universitetą – jis, keletas studentų ir B. Markevičienė, Kultūros ministerijos valdybos viršininkė. Su Markevičiene išdėstėm savo samprotavimus, be kita ko, pasmerkdami tautinio kostiumo Dainų šventei serijinės gamybos idėją. Pokalbij atspausdino „Komjaunimo tiesa“ ir Universitetu studentų laikraštis, perskaitė tuometinis kultūros ministras J. Bilelinis ir jau rytinėje planuotėje Mikutavičiui, Markevičienei liepia vėl – aiškintis. Ogi – kaip, ką gi aiškintis! Tuo metu paaiškinimas, kad šnekėjai teisingai, reikštų savęs pasmerkimą. Markevičienė kažką ten išdėstė, esą buvom suprasti neteisingai... Tai štai kokios dar buvo aplinkybės, lėmusios ir mūsų leidinio turinį. Bet sakau: nors terpės

leisti etnokultūrinį žurnalą pradžioj tikrai nebuvo, – nuostata, neišsakytas siekimas – buvo gyvi. Todėl, vos atsileido cenzūros varžtai, bemat, jau 1989 metais, – „Liaudies kultūra“. O iki tol dar tik veržėmės iš varžtu: savo leidiniu norėjome pirmiausia kalbėti tiesiogiai su žmonėmis ir – kad žmonės galėtų laisvai pasiskyt, teikti pasiūlymus: siekėme žadinti žmonių mintį, norėjome, kad leidinio puslapiai būtų ta vieta, kur žmonių mintis, ieškojimai tikrai nebūtų varžomi. Ir tai buvo žingsnis į priekį. Pagaliau net tas ketinimas tapti pagalbininku kasdieninėje kultūrininko veikloje, t.y. priartėti prie žmogaus praktinės veiklos, kai iki tol – žodžiai – sau, o kasdieniai darbai – sau, buvo nauja.

L. G. Naujų leidinį ruošti buvo paskirti V. Karlonas, T. Nausutytė, D. Skersytė, D. Rastenienė. Kodėl būtent šie žmonės?

J. M. Renkiesi iš to, ką turi. Visi jie seniai jau dirbo mūsų ištaigoj, lituanistai, išskyrus žurnalistiką studijavusią D. Rastenienę. Gal ir ne visi pasirodė esą tinkantys žurnalistiniam darbui, bet ką darysi, vėl sakau – renkiesi iš to, ką turi. Antra vertus, *redakcijos* pradžioj nė nebuvo, tie žmonės buvo paskirti kaip sudarytojai.

L. G. Man pasirodė gana paslaptinga ir įdomi detalė, kad dar ir 1989 metų sausio–vasario numeryje viršelio atlanke stambiu šriftu išvardijami sudarytojai, o apačioj labai smulkiom raidytėm, sakytum, nenorom, besislapstant tarp kitų pavardelių, – „Atsakingasis redaktorius Juozas Mikutavičius. Redaktorė Dalia Rastenienė“. Juk tokią pareigybių asmenys išprastai nurodomi pradžioj ir riebiausiai...

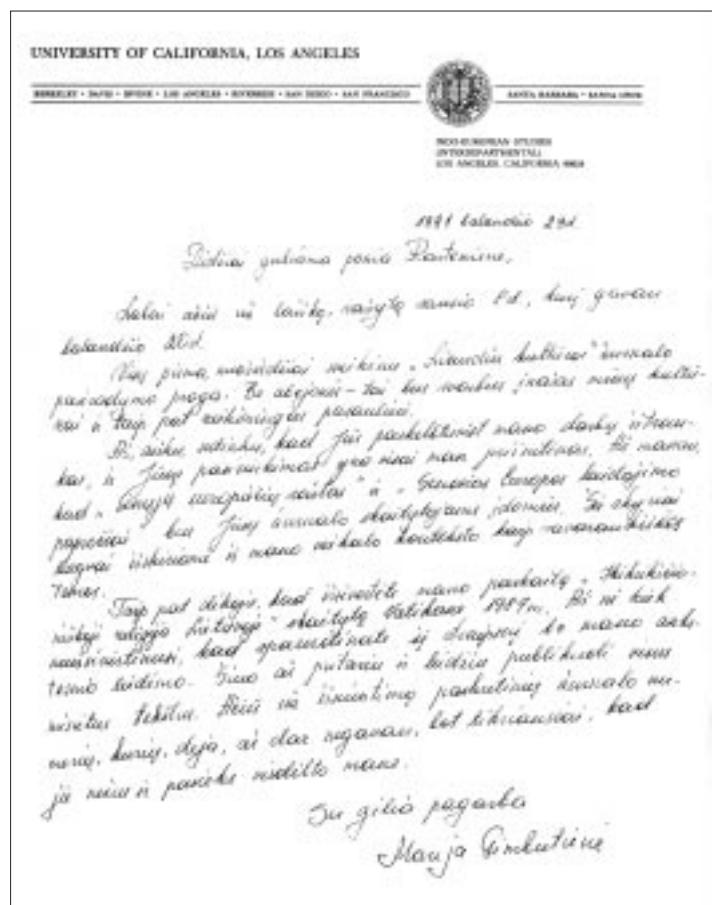
J. M. Liudvikai, mes bijojom Glavlito! Mes bijojom Glavlito! Bijojom, kad tas leidinys nebūtų uždraustas. Juk leidybinių teisių žurnalui neturėjom, ogi praktiškai tai buvo beveik visiškai žurnalas, todėl ir maskavomės. Taip jau žaidėm... Ir tas mano pasirašymas „Atsakinguoju redaktoriumi“ – vėlgi neaišku kodėl...

D. R. Visi juokavome: jeigu reikės sėst į kalėjimą, tai sés Mikutavičius...

L.G. Nagi, gerai ir tai... Ar pradinis sumanymas buvo – remtis būtent savo istaigos žmonių darbais?

D. R. Savaime aišku, pirmiausia buvo ieškoma, kas ką skelbtina turi vietoj, nes kad gautum medžiagos iš rajonų, reikia laiko. Todėl, kas ką įdomiausia buvo sukaupės iš savo srities – čia pirmiausia ir sudėjo. Antrojo numerio autoriai – taip pat Centro žmonės, bet trečiąjam vien jų nebeužteko: apskritojo stalo dalyviai – jau Krescencijus Stoškus, Romualdas Ozolas, Algirdas Gaižutis, Arvydas Juozaitis ir t.t. Viename numeryje – net trys apskritieji stalai ir keletas interviu: labai gerai atispindėjo to meto ieškojimų dvasia. Sajūdžio. Atgimimo laikas.

J. M. Nemanyčiau, kad mums gėda būtu ir pirmųjų numerių. Ta terpė, kurioj gyvavo „Kultūrinis švietimas“, manau, ir iki šiol tuščia.



L. G. Kodėl tad toks greitas virsmas? Pirmasis „Kultūrinis švietimas“: „Duota rinkti 1988 04 15“, trečiasis, paskutinis – 1988 10 01. Ir viskas. Toliau: „Duota rinkti 1989 01 06“ – jau „Liaudies kultūra“. Šis, naujasis, pavadinimas, atrodytu, tik susiaurina temų ratą, įsakmiai kreipia vien į „etnokultūrizmą“...

J. M. Iš kelių svarbių dalykų turėjom rinktis svarbiausią.
Manau, kad ta svarbiausia tada mes ižvelgėm teisingai.

L. G. Reiškia, tas virsma buvo visiškai sąmoningas, išlaikus momento.

J. M. Na jau gražiausia, kaip tai galėjo būti nesąmoninga, kai kiekvienas matėm, kokioj apverktinoj padėty tada buvo etninės kultūros reikalai. Dabar nebent galima būtų kalbėti, kaip mes įsivaizdavom to „nuėjimo“ į etninę kultūrą įsikūnijimą. Galbūt tik atrodė, kad svarbiausioji medžiagos dalis bus apie etninę kultūrą, bet šalia to laisvai išsiteks ir kitos temos: apie pramogų kultūrą, regionus ir daug apie ką, bet žurnalo kūrybinės jėgos suformavo ji tokį, kokį turim, t.y. – mokslinio tipo, atramą studijuojantiems etninę kultūrą, ir dėl to, žinoma, gailėtis nereikia. Ko pasiekė „Liaudies kultūra“ – svarbu ir aukšta, ir „leistis žemyn“ nederėtų. Nebent galima būtų pagalvoti ir apie minėtają po „Kultūrinio švietimo“ prarasta terpe.

L. G. Vieno iš pirmųjų Lietuvoje folkloro ansamblio įkūrėja Aldona Ragevičienė kartą man pasakė: „Liaudies kultūra“ prasidėjo nuo tavęs“. Žioptelėjau iš nuostabos, po to susičiaupiau ir iki šiol tyliu. Bet dabar, aiškinantis žurnalo

evoliuciją, manau, būtų įdomu sužinoti, ar tokio žmogaus kaip aš, kurio dvasia be jokių išlygų ir prisitaikymo – tik štoj, liaudies kultūros, pusėj, o kartu ir Saulės Matulevičienės, kurios net moksliniai ieškojimai susieti būtent su etnokultūra, vienu metu abiejų priėmimas į žurnalo redaktorius – vėlgi – sąmoningas ar...

J. M. Tamstos, matyt, niekas niekada nebūtų suradęs, jei ne Norbertas Vėlius...

L. G. Kalbu ne apie asmenis, bet būtent apie etnokultūrinės pakraipos žmonių žurnale atsiradimą.

J. M. Bet aš pasakysiu. Bet aš pasakysiu! – kaip Tamsta čia atsiradai. Tuo metu į kitą skyrių iš žurnalo išėjo Vaidotas Karlonas. Kiek atsimenu, ta proga su vyriausiąja redaktore aptarinėjome, kokio, iš kokios srities žmogaus reikėtų žurnalui. Kalbėjau apie tai ir su Vėliumi. O jis: „... aš pagalvosiu, aš pagalvosiu...“ Ir štai vienąkart paskambina ir ima pasakoti apie tamstą... Apibūdina. (Kalbėtojai šypsosi – L. G.) ... Visais aspektais... Ojisai, Norbertas Vėlius, labai nuoširdus, labai nuoširdžiai išdėstė... (Visu linksmumu visi juokiasi – L. G.) Bet ir pasakė, kad – „jis raštingas... gerai rašo ir yra tos srities mėgėjas, gerbėjas, fanaticas ar kaip tik nori...“, ir klausia – „ar jis tau netinku?“ Ši- taip Tamsta ir atsiradai žurnale.

L. G. Vadinas, būtent tokie žmonės, kaip Saulė, kaip aš, čia – neatsitiktiniai.

J. M. Be jokios abejonės. I laisvą vietą aš galėjau paskirti žmogų, jau dirbantį Kultūros centre.

D. R. Tuo metu, prisimenu, vienu šūviu nusoviau du zuikius. Kolegos iš Centro man pa- siūlė ir Saulė Matulevičienę, jauną gabią folkloristę. Tad buvo labai sunku rinktis iš jūdvi- jų. Man atrodė abu reikalingi ir paprašiau di- rektoriaus – abiejų. Jis neprieštaravo.

J. M. Saulė mūsų pasirinkimui labai tiko, nes domėjosi latvių, lietuvių folkloro, kultūrų gretinimu.

L. G. Neklausinėčiau apie tuos du žmones, jų „sąmoningą“ ar „nesąmoningą“ atsiradimą žurnale, bet palyginkit 1989 m. lapkričio-gruo- džio (!) leidinio ir 1990 m. 1-ojo numero (!), kai tieku čia pasirodė, „Liaudies kultūros“ sky- rius: pasikeitimasis beveik revoliucinis. Pirmaja- me: „Mėgėjų meninė veikla. Laisvalaikio kul- tūra. Liaudies kūryba“. Kitame: „Liaudies tra- dicijos ir prodročiai. Folkloras. Tautodailė. Kul- tūros namai, mėgėjų meninė veikla, mėgėjų klu- bai“. Peršasi mintis, kad A. Ragevičienė bent jau žurnalo naujos krypties įtvirtinimo prasme – stebuklingai teisi...



Redkolegijos posėdžių akimirkos. Iš kairės: habil. dr. Nijolė Laurinkienė ir prof. habil. dr. Angelė Vyšniauskaitė. 1998 11 13.



Viešnia iš Kultūros ministerijos, Kraštotoyros draugijos pirmininkė Irena Seliukaitė ir dr. Ingė Lukšaitė. 1996 gruodis.



Habil. dr. Simas Karaliūnas ir doc. dr. Krescencijus Stoškus. 1998 11 13.

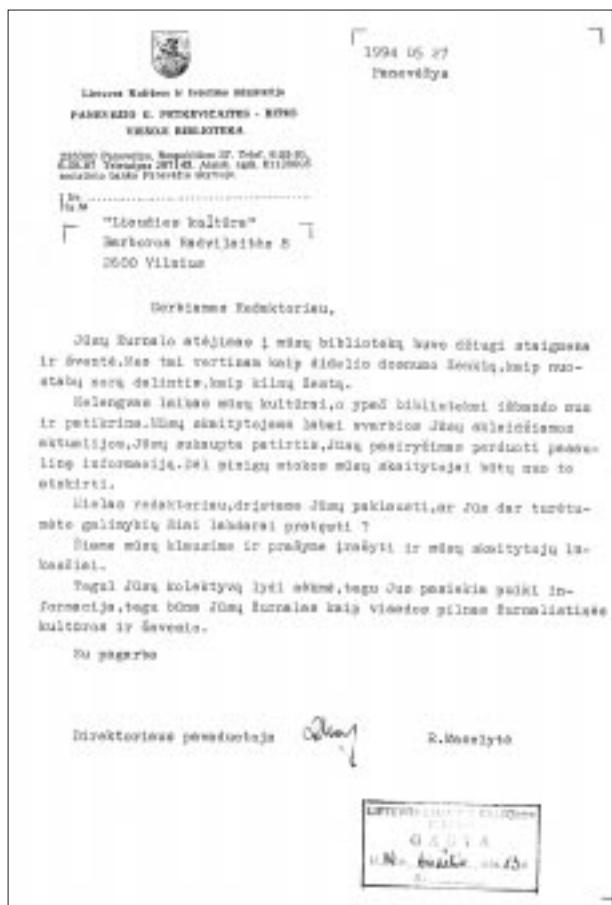
J. M. Taip. Bet tai jau devyniasdešimti metai. Laikas kėlė naujų vertybų poreikį, o tas vertybes pateikti galėjo kiti žmonės, ir tie žmonės atėjo. Viskas dėsniga.

L. G. 1991 metų 3-ajame numeryje pirmą kartą jau nebeminimas „Atsakingasis redaktorius“, o „Atsakingoji sekretorė“ virto „Vyriausiaja redaktore“. Ar tai liudija koki esmingesnį pasikeitimą žurnalo vadovybėje, ar tik formaliai įvardino buvusią padėtį?

J. M. Darėm kas ką galėjom o kas kaip pasirašėm – ilgai neskyrėm ypatingo dėmesio. Savai meišku, Dalia tvarkė žurnalo turinį, praktiškai dirbo vyriausiosios redaktorės darbą, taip galiausiai atskiru įsaku ir buvo įvardinta.

L. G. Ir štai jau kitame numeryje rašoma nebe „Šviečiamasis metodinis ir informacinis leidinys kultūros ir švietimo darbuotojams bei visuomenei“, o „Žurnalas kultūros ir švietimo darbuotojams bei visuomenei“. Ar tai reiškė vyr. redaktorės siekių išsipildymą?

D. R. Mano supratimu, metodiniai leidiniai yra labai specifiški, juos tikslingiau leisti brošiūrelėmis, knygeliemis. „Kultūrinis švietimas“ buvo projektuotas kaip netipiškas: nei tradiciškai metodinis leidinys, nei tradiciškai suprastas žurnalas. Tiksliau tariant, jis gal ir



„LIAUDIES KULTŪRA“ REDAKTORIAMS

1. Žurnalo pavadinimui atitinka jis turinį, tad tokis ir galiktumas. „Liaudė“ pavadinimas klaidintu skaitymo; kai kas pagalvotė, jog tai gantosaugai skirtas žurnales.

2. Nubrauktis iš stagnacijos laikų paveldetų pastrėvus "Šviečiamasis metodinis..."

3. Turinį reikia ištęsti tradiciniu būdu: tiekviene pozicijoje valyti iš naujos eilutes, tada čia lengvai galiu juos pastebeti.

4. Merintai atrodo, kai vartojausi 3 skirtinį šydių šriftelį. Skaitymo patogiausias būtų vidutinis dydžio šriftas (Nr. 2 atraiptinis "Šventasis lietuvių daidnas"). Išnaudė ir iliustracijų metrikas riadtis ne mikroskopiniams ruožtėms, šriftu, kuriuo atspausdinamas Nr. 2 atraiptinis "Amžinųjų taurė".

Vilnius, 1991 06 03

V. Milius

buvo metodinis, bet gyvesnis, žurnalistikos žanrais besiremiantis. Tačiau toks jis nespėjo išišvirtinti. Išivyrė Sajūdžio laikams itin būdingi apskritieji stalai, pokalbiai, atvirieji laiškai, kūrybinės laboratorijos. Taigi leidinys labai greitai, netgi – „staigiai“ iš konkretaus metodinio tampa, sakyčiau, ideologiniu plačiaja prasme. 1989 ir 1990 metais žurnalas kartu su kultūros darbuotojais pasineria į savivokos procesą, kuris galutinai nulemia tematikos pasirinkimą. Tą nemenka dalimi lémė dabar jau primirštas, o tada siaubą kėlęs mankursto įvaizdis.

De facto „Liaudies kultūra“ visada buvo suvokiamas kaip žurnalas. Tai įrodo ir pirmųjų leidimo metų darbiniai raštai. Užsimiršus dažniausiai rašoma „žurnalas“, diplomatiškai manevruojant pataisoma „metodinis leidinys“. Kodėl būtent nuo to numerio sukonkretilintas leidinio pobūdis? Ko gero, čia bus prisidėjęs prof. V. Milius, parašęs garsųjį savo laišką redakcijai...

L. G. Toliau – tu pačių metų 5 num. dingsta skyrius „Miegėjų veikla, kultūros ir švietimo institucijos“. Lieka visiškai išgryninti: „Liaudies tradicijos. Papročiai. Folkloras. Tautodailė.“ Nuo šešto numerio pasirodo „Bendrieji kultūros klausimai“. Kuo ir kodėl nepatenkino pirmasis formulavimas, kodėl pasirinktas tokis visiškai neapibrėžtas „Bendrieji...“

D. R. 1991 metais kultūros veiklos sampratą apriboti vien mėgėjų meno kolektyvais ir kultūros institucijomis (mūsų atveju – kultūros namais) atrodė kaip nesusipratimas. Atsižvelgiant į kitus skyrius ir žurnalo specifiką, Bendrieji kultūros klausimai turejo aprėpti: kultūros politikos problemas, kultūros institucijų veiklą, teorinius kultūros klausimus, interdisciplininius tyrinėjimus, pavienių asmenų kultūrinę veiklą, kultūros sajūdžius etc.

Kitas dalykas, kad dabar, po dešimties metų, kultūros įstaigų apskritai ir kultūros namų konkrečiai reikalingumas ir reikšmingumas vėl labai padidėjo. Žmonės skursta ir pavieniui mažai ką gali nuveikti. Antra – kultūros įstaigos labai pasikeitė, jų veikla įvairi, pozityvi, nors dažnai ir nevienareikšmė. Jos vėl pasidarė įdomios. Kultūros įstaigų kaitos,

jų veiklos analizė (jei tokia atsirastų) puikiai galėtų tilpti ir į Bendruosius kultūros klausimus.

L. G. *Kiekviename leidinyje ir jau žurnale pradžioj po antraštę „Redakcinė kolegija“, vėliau „Konsultantai“ išvardinta po keliolika pavardžių. Kokią įtaką, kokį vaidmenį tie žmonės turėjo?*

J. M. „Kultūrinio švietimo“ redakcinė kolegija buvo formaliai, surašyta iki tol ējesių žunalų pavyzdžiu. Neturėjom su jais jokių posėdžių, nenorėjom be reikalo „drumsti vandenį“. Be triukšmo darėm tai, kas manėm esant reikalinga, ir tiek.

L. G. *Bet vėliau, kai pasidare „Konsultantų kolegija“, kas metai, žinau, jie būdavo bent po kartą pasikviečiami, kad išklausytume jų nuomoniu, siūlymų... Kokią įtaką tai turėjo vyr. redaktorės darbe, formuojant žurnalo turinį?*

D. R. Konsultantų, vėliau padavinta redakcine, kolegija nebuvo formaliai. Santykius su redkolegijos nariais galima būtų apibūdinti bent trimis darbui svarbiausiais aspektais. Pirmiausia – bendrujų nuostatų suderinimas. Šiuo požiūriu redkolegija patvirtindavo, sustiprindavo siekį plėsti etninės kultūros sampratą, įtraukiant į ją ir miesto kultūrą, ir dabartį, ir visus socialinius sluoksnius, neapsiriboti vien lietuvių kultūra. Redkole-



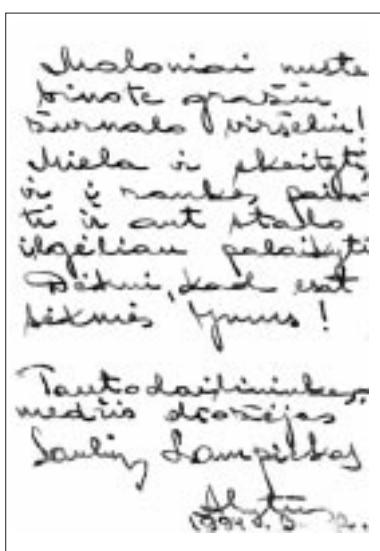
Habil. dr. Vacys Milius, dr. Daiva Raciūnaitė-Vyčinienė, habil. dr. Nijolė Laurinkienė, prof. habil. dr. Angelė Vyšniauskaitė. 1998 11 13.



Habil. dr. Angelė Vyšniauskaitė, habil. dr. Simas Karaliūnas, doc. dr. Krescencijus Stoškus, „Liudviko“ skyriaus redaktorius Liudvikas Giedraitis. 1998 11 13.

gijos nariai kartais konkrečiai siūlydavo pradėti naują darbų barą. Pavyzdžiui, doc. Krescencijaus Stošaus iniciuotas kultūrinės antropologijos autorijų pristatymas žurnale vėliau išsiplėtė iki įvairias kultūros teorijas atspindinčių „Skaitymų“. Taip plėtėsi žurnalo aprépiamų temų laukas.

Antrasis aspektas. Redkolegijos susirinkimus, ypač pirmaisiais metais, gaubdavo ypatinga atmosfera. Mus ir „glostydavo“, ir pakritikuodavo, bet galiausiai jausdavomės gavę „nuodėmių atleidimą“, sustiprėjė. Dažnai ir patys redkolegijos nariai karštai ginčydavosi tarpusavyje, ypač kol dalyvaudavo profesorius Norbertas Vėlius. Tai buvo ginčai dėl etninės kultūros apibrėžimo, dėl mokslo metodologijos, profesinės kultūros ir mėgėjų meno ryšių su tradicine kultūra, dėl ne-tradiciskų etnologinių paieškų etc. Ir visa vienijo siekis peržengti požiūrių atsilikimą, žvelgti į reiškinius naujai, šiuolaikiškai ir protingai. Bet neprisimenu, kad kada nors, teigiant savają kryptį, būtų nusirista iki kitų krypčių neigimo, kitų žurnalu sumenkinimo. Branginu ir gerbiu žurnalo redkolegiją už tai. Nemanau, kad



ir „Liaudies kultūroje“ atsirastų publikacija, kurioje lie туsi pykčio, ironijos, įtampos ar pavydo srautai.

Trečiasis aspektas. Į redkolegijos narius kreipdavomės, skambindavome dažnai: kasdienio darbo rūpesčiais, autorių paieškos klausimais, aiškindamiesi kai kurias tekstų vietas... Norėčiau su dėkingumu prisiminti, jog iš garbiųjų etnologų į žurnalo gyvenimą pirmoji įsitraukė profesorė Angelė Vyšniauskaitė. Be jokių išlygų. Ji ir pati žurnale spausdino savo etnologines studijas, ir skatino jaunuosis (dabar jie – daktarai). Būdama labai visuomeniška, savo autoritetingu žodžiu ji visur ir visada skatindavo ir tebeskatina skaityti mūsų žurnalą, domėtis juo. Ivaiziausiose institucijose tokį pat kasdienį darbą žurnalo labui dirbo profesorius Norbertas Vėlius. Ne be jo iniciatyvos mūsų žurnalui buvo suteiktas ir prestižinio vardas. O kartą jam apsilankius redakcijoje, tiek įsišnekėjom apie žurnalo kryptis (kas nežino – Vėlius galėjo šnekėt, šnekėt ir šnekėt), kad, kai prisiminėm reikalą eit į namus, pasirodo, darbo laikas seniai jau buvo pasibaigęs, ir mes jau užrakinti pastate. Skambinau net į Šeškinę bendradarbei, kad atvažiuotų ir atrakintų: sėdim, laukiam su profesorium prie durų ant suoliuko – ir vėl apie tą žurnalą – ir laikas pralékė nepastebimas... Reikiama „ramstī“ nuolat parūpindavo dr. Ingė Lukšaitė, dr. Krescencijus Stoškus, hab. dr. Vacys Milius. O slegiančio, varžančio vadovavimo ar spaudimo mes dar nesam patyre.

L. G. Būtų įdomu sužinot, kas pasiūlė pavadinimą „Liaudies kultūra“. Juk kol įsitvirtino, atsimenu, jis nugyveno gana prieštariną, kupiną ir paniekinių, ir užtarimų kelią.

J. M. Kas jis pasiūlė, nežinau. Atsimenu tik tiek, kad pradžioj toks pavadinimas Kultūros ministerijoje ir daug kur buvo išklausomas gana pašaipiai. Todėl ilgai slėgė abejonės. Kartą būdamas Šakiuos, nusipirkau knygą apie Galaunę. Skaitydamas ją pamačiau, kad tarpukario Lietuvos visai įprastai buvo vartojami posakiai „liaudies menas“, „liaudies daina“... Supratau, kad pavadinimas geras, o žodžio „liaudis“ negatyvų turinį daugelio sąmonėje suformavo tarybiniai metai, kai „liaudis“ įsivaizduota kaip – proletarių gretos suraudonom vėliavom.

L. G. Ir daug kitų gražių žodžių tada buvo išniekinta: demokratija, laisvė, draugystė, tévynė...

J. M. Taip, žodis – nelygu kieno lūpose, kokį turinį jam suteikiama.

D. R. Pradžioj didesni ir mažesni intelektualai labai jau badė mums akis, šaipėsi iš to „liaudis“. Nebeapsikenčiau, „aršiai“ norėjau keisti tą pavadinimą: ieškojom naujo, paskelbėm net žurnale, kad skaitytojai siūstų pasiūlymus. Pradėjo plaukti visokios „senmotės“, nieko tinkamensio taip ir nesuradom, nors keisti vis rūpejo. Ir tada V. Milius parašė mums minėtajį laišką: jokiu būdu nekeiskit, teoriškai viskas teisinga... Bet net dabar – žurnalo pavadinimas dar problemiškas.

J. M. Kiek atsimenu, patvirtino ir Kr. Stoškus su savo tiška ekspertų komisija. Pagrindinis motyvas pritariant esa-

mam pavadinimui: žmogus vien iš jo sužino apie žurnalo kryptį. Pats gi žodis „liaudis“ – senas ir gražus, belieka tauriai ji tarti.

L. G. Sakykit, ar žmogus, kuris įkvėpė tą žurnalą, mato dabar jį tokį, apie kokį ir svajojo, ar apie kokį nė svajot nedrįso, ar vis tiek jaučia nepasitenkinimą...

J. M. Būčiau nenuoširdus, jei pasakyčiau, kad įsivaizdavau būtent tokį žurnalą. Pagaliau, nesu nei žurnalistas, nei koks analitikas, kad galėčiau profesionaliai vertinti. Įsivaizdavau, kad žurnalas etninės kultūros darbuotojams žinių lygiu turėtų būti lyg vedlys. Bet, be abejonės, negalėjau numatyti jo tokio, koks yra šiandien – įgavusio mokslinę pakraipą ir šia prasme pakankamai solidaus. Tai pranoko mano lūkesčius, ir tai džiugina. Kitas dalykas – neapleidžia susirūpinimas, jaudulys: gal tik nedidelė dalis žmonių, kuriems tikrai šis žurnalas turėtų būti reikalingas, jį skaito. Kaip padaryti, kad žmonės, kurie rengia šventes, dirba tradicinės kultūros srity, domėtusi juo, kad šis žurnalas būtų jiems kaip šaltinis, ieškotų jo.

D. R. Man iki šiol paslaptis, kodėl taip atsitiko. Juk tarp 1989–1991-ųjų visuose pasitarimuose, apskrituosiuose staluose visi vienu balsu šnekėjo: iš mūsų buvo atimta etninė kultūra, mes apie ją nieko nežinom, neišmanom, reikia kuo daugiau žinių... O kai, įsiklausydami į tai, rimtai ir atsakingai pradėjom tas žinias teikti, – daugelis nuo žurnalo atšalo, kaip nuo „per rimto...“

J. M. Mūsų, leidėjų, matyčiau gal tik vieną kaltę, kad teturim tą vieną žurnalą. Šiandien leidėjai taikstosi prie žmonių skonio, poreikių. Neatsitiktinai laikraščiai, žurnalai leidžia tiek daug visokių priekų. Ir etninės kultūros srity jaučiu, matau niekuo neužpildytą terpę: praktiniai kultūriniai poslinkiai, renginių nušvietimas, vertinimas, metodiniai dalykai, ryšys su etnokultūrininkais rajonuose – daugybė nūdienos problemų. Mes išėjom iš „Kultūrinio švietimo“, ir iki šiol jaučiama neužpildoma spraga. O už „Liaudies kultūrą“ tiesiogiai joje dirbantiems, be abejonių, tik ačiū.

L. G. Sakoma: žmogų sutinkame pagal aprangą, išvaizdą. Ne menka dalimi tai pritaikytina ir daugeliui dalykų. Kreipių dėmesį į dailininko poveikį žurnalui.

D. R. „Liaudies kultūra“ yra turėjusi net 5 dailininkus maketuotojus, bet tik su paskutiniojo, dabartinio, Martyno Pociaus atėjimu žurnalas įgavo gerą išvaizdą. Su Martynu lengva dirbtii, – nes jis turi ne tik menininko, bet ir žurnalisto gyslelę, be aiškinimų supranta, kas turi būti išryškinta, kaip ir kur padėta. Dabartinis viršelis – taip pat Martyno ir jo žmonos dailininkės Editos sukurtas.

L. G.... bet palydima vis tik pagal turinį. Vyr. redaktorės iniciatyva rengiama žurnalo dešimties metų bibliografinė rodyklė. Medžiaga jau sukartografuota, tad būtų įdomu apžvelgti visą derlių tų duomenų šviesoj. O tuo pačiu – kokie troškimai, nepasitenkinimai gal tebedrumscia sąmonę.

D. R. Suvokdami, kad kultūros kaita yra jos esminė savybė, o ne trūkumas, į naujas reiškinius žiūrime kaip į dėsningai atsirandančius, būtinus ir neišvengiamus. Aiškiai

žinome, kad pasirinkome vaidmenį tų, kurie sudėtingame kaitos procese prisideda prie kultūros tēstinumo užtikrinimo. Vaizdžiai tariant, atstovaujame tiems, kurie beatodairiškai einantiems tollyn su rūpesčiu šaukia: palaukit, pasimkit į kelionę bent savos duonos. Tai yra pagrindinis mūsų rūpestis.

O derlius tokis:

1. bendrieji kultūros klausimai (neišskiriant poskyrių) – 366 pozicijos,
2. etnologija (neišskiriant poskyrių) – 237 poz.,
3. tautodailė – 164 poz.,
4. mitologija ir tautosaka – 100 poz.,
5. etnomuzikologija – 61 poz.
6. architektūra, urbanistika – 19 poz.,
7. etnochoreografija – 19 poz.,
8. archeologiniai tyrinėjimai, fizinė antropologija – 16 poz.,
9. archeoastronomija – 7 poz.

Šie skaičiai atspindi realią žurnalo 10-ies metų turinio teminę sanklodą. Antra vertus, jie iškalbingai atspindi kontekstą. Pavyzdžiu, archeoastronomija atsidūrusi paskutinėje vietoje ne dėl to, kad redakcija ja nesidomėjo, o dėl to, kad tai labai nauja sritis ir joje dirba nedaug žmonių. Archeologinių tyrinėjimų atsidūrimas priešpaskutinėje vietoje sako ką kita, – šios srities publikacijos itin specifiškos, ir specialistų žurnalai labai stiprūs, tad „Liaudies kultūra“ archeologinius tyrinėjimus daugiau populiarina, o ne skelbia. Etnomuzikologijos šoktelėjimas į 5-ąją vietą man patvirtina tai, kad per pastaruosius metus labai išaugo etnomuzikologai.

Dėl pirmųjų eilėje keturių pozicijų sunku ką bepridurti. Išties, nežiūrint kitų leidinių egzistavimo, žinybinių peripetijų ir viso kito, akivaizdžiai tai yra gausiausios, stipriausios ir gyvybingiausios lietuvių etninės kultūros tyrinėjimų ir gyvavimo terpės. Neišvengiamai tai atispindi ir „Liaudies kultūroje“.

* * * * *

O ką apie visa tai (žurnalą, save Jame ir visą didži mažą mūs buvimą) taré dar tik neseniai redakcijoje apšilę žmonės?

Dainius RAZAUSKAS

Dar man nė negalvojant apie laimę dirbtį „Liaudies kultūroje“, ji buvo tapusi turbūt pagrindiniu iš nedaugelio mano skaitomų Lietuvos kultūros žurnalų, o kartais mažne vieninteliu. Kiti neretai primena architektūrą: kad ir kokia



„Liaudies kultūros“ skyriaus redaktorius Vladas Motiejūnas, dr. Alė Počiulpaitė, Lietuvos liaudies kultūros centro direktoriaus pavaduotoja Vida Šatkauskienė. 1998 11 13.



„Liaudies kultūros“ dailininkas Martynas Pocius ir skyriaus redaktorius Dainius Razauskas. 1998 11 13.



Habil. dr. Simas Karaliūnas, doc. dr. Krescencijus Stoškus, „Liaudies kultūros“ skyriaus redaktorius Liudvikas Giedraitis. 1998 11 13.

pretensinga ar net iš tikrujų ištaigi, ji tėra negyvas cementas, betonas su žmogaus pastangų pėdsakais, o „Liaudies kultūra“, kad ir kuklesnė daugeliu atžvilgiu, užtat – gyvas augalas, kone paties lietuvių Gyvybės medžio želmuo. Bent jau norisi tuo tikėti. Tiesa, šiuolaikinė padėtis neperdėm palanki gyvybei, todėl vienur kitur lapai susiskę, padžiūvę, šakos apvytę – nepalyginti su žiemą vasarą blizgančiu rūmų marmuru! Ir vis dėlto praamžis Medis tebegyvas, nors iš senosios Išminties ažuolo nusigimė ligi vadinamosios liaudies kultūros drebulės. Reikia neprasti vilties, kad po drebulės išvaizda tebeplaka slapta bebaimė ažuolo širdis, kuriai nė motais, kaip ir kuo ji prašalaičiu atrodo. O širdyje „Liaudies kultūra“ seniai išaugo savo pavadinimo vystyklos, nors ir toliau – ar nuo ko tebesislapydama, ar tik iš įpročio? – dangsto jais savo vidinę brandą.

Vladas MOTIEJŪNAS

„Senais gerais“ brežnevinio sąstingio laikais bent kiek sažinės turintis žmogus savaime palinkdavo į tautiškumą, į etniškumą. Dusinami melo ir demagogijos retežių, čia galédavome įkvépti gurkšnį tyresnio oro. Bet kaip tai erzino griausmavalddžius! Išidėmėjau Liongino Šepečio aimaną, kad prasidėjo nevaldomas etnografinių ansamblių antplūdis. Nesuvaldomas, ak, ak!

Laikas bėgo, politinis klimatas šiek tiek šilo, folklorininkus pradėjo netgi statyti į vitriną: jie ėmė šokti ir dainuoti aukštiems ponams. Tai, sakyčiau, sajūdį gerokai tvirkino. Vienas svarbiausių tikslų pasidarė išvažiavimai į užsienį. Tas saldainiukas daugelį vilioja ir dabar.

Kodėl tai rašau? Ogi todėl, kad apsisprendimo klausimas aktualus iki šiol. Ko siekiame gaivindami etniškumą? Etninės vertybės pirmiausia yra etinės vertybės. Ar nepraradome savo „ekologinės nišos“? Kas yra ir kas nėra „liaudies“? Gal „narodnaja kultura“ jau virto „country“? Kántri kultūra. Kantri, visa pakenčianti...

Mano gyvenimo kelias tai priartėdavo prie etninės kultūros, tai nutoldavo. Buvo kraštotoyrininkų ramuva, buvo nemažai ryšių su folkloro ansambliais. Atgimimo metais suradau Nepriklausomybės aikštės dainininkus. Šiuo metu tvirtai susijęs su liaudišku giedojimu („Karunka“).

Nesiimu vertinti mūsų žurnalo (žurnalo su labai įpragiojančiu pavadinimu) dešimties metų kelio. Dar kojų čia neapšilęs. Žvalgausi, klausausi. Žinoma, kai mane pakvietė dirbti, susidariau tam tikrą „verslo planą“, dabartiniu žargonu tariant. Pavyzdžiui, bandau megzti ryšius su sociologais. Paskutiniajame redakcinės kolegijos posėdyje beveik visi jos nariai pageidavo polemikos: kad straipsniai ir nuomonės susidurtų ragais kaip avinai, kad kaitintų vaizduotę. Aš irgi prieš sausą moksliskumą, ankštokos empirikos rėmus. Etnologijoje taip pat ne pro šalį drąsios, netgi ižūlios hipotezės. Kur jūs, polemizuojantys autoriai? Atsiliepkite be baimės. Laukiame. Tokia būtų siekiamybė.

Ir ką iki šiol išylejo vienintelis tarp eilinių užsilikęs senbuvis.

Liudvikas GIEDRAITIS

Eidavau, būdavo, į darbą redakcijon, širdy iš džiaugsmo šokčiodamas ant vienos kojos, o kiekvieno naujai išėjusio žurnalo puslapiai šiureno apie išspūdymą.

* * * *

Turėjo ką pasakyti ir kiti mums brangūs žmonės.

Prof. habil. dr. Vacys MILIUS

„Liaudies kultūros“ autoriai ir skaitytojai buvo ir yra tie, kurie sovietlaikiu gynė etninę kultūrą, o dabar stengiasi atsilikyti prieš bedvasés masinės pramogų pramónės, mirties kultūros skverbimąsi. Juk etninė kultūra yra mūsų gyvavimo pagrindas, ja mes įdomūs patys sau ir kitiems. Kartu žurnalas supažindina su kitų tautų meninės kūrybos, mokslo vertybėmis. Turinio ir formos atžvilgiu „Liaudies kultūra“ drąsiai gali lygiuotis į kitų Europos tautų panašaus pobūdžio leidinius.

Turintieji reikalų su šiuo žurnalų supranta jo reikšmę dabarties ir ateities kultūriniam ir moksliniam gyvenimui. Belieka palinkėti didesnio skaitytojų rato.

Prof. habil. dr. Romualdas APANAVIČIUS

Kyštelėjau prieš dešimtį metų liežuvį, Liaudies kultūros centre aptarinėjant leidžiamą brieletenį „Kultūrinis švietimas“ sakydamas, kad Liaudies kultūros centru tiktu leisti žurnalą „Liaudies kultūra“ ir tapau šio puikaus leidinio krikštatéviu...

O kalbant rimbai, „Liaudies kultūra“ šiandien yra bene vienintelis etninę kultūrą nuosekliai propaguojantis žurnalas, kuriame daug įdomaus randa ir tituluotas specialistas, ir mėgejasis.

Sveikinu su dešimtmeciu ir linkiu didžiausios sėkmės.

Prof. habil dr. Angelė VYŠNIAUSKAITĖ

„LIAUDIES KULTŪRA“ – vienintelis etnokultūros žurnalas Lietuvoje. Nuo pat jo užgimimo stebiu nuolatinį augimą – turinio ir formos, išvaizdos tobulėjimą. Stebina tai, kad nedidukas redakcijos kolektyvas sugeba surasti ne tik naujų autorių, bet ir plečia tematiką, tuo padarydamas žurnalą įdomų ir reikalingą tiek siauros srities specialistams, tiek mokytojams, tiek kiekvienam neabejingam tautos kultūrai ir susirūpinusiam jos išlikimu dabartinių postmodernizmo vėjų sūkuryje.

Geriausios kloties Tau, gerbiamoji
„LIAUDIES KULTŪRA“, žengiant į antrajį
savo gyvavimo dešimtmetį!



Dešimtmečio proga nusifotografavome atminčiai. Iš kairės sėdi: Vida Šatkauskienė, Nijolė Laurinkienė, Dalia Rastenienė, Angelė Vyšniauskaitė, Alė Počiupaitė. Stovi: Krescencijus Stoškus, Martynas Pocius, Simas Karaliūnas, Daiva Račiūnaitė-Vyčinienė, Liudvikas Giedraitis, Vacys Milius, Vladas Motiejūnas, Dainius Razauskas. 1998 11 13. Ramūno Virkučio nuotraukos.

Marcelijus MARTINAITIS

Išlikti su tuo, kas išlieka

Esu ne tik „Liaudies kultūros“ skaitytojas, bet, galima sakyti, ir šio žurnalo platintojas: siūlau juo naudotis kaip šaltiniu studentams, rašantiems kursinius, bakalauro ir magistro darbus folkloro bei etninės kultūros temomis.

Néra kito periodinio leidinio, kuris būtų taip sukabinatas su tuo, kas paveldima ir kas dar šiandien gyva Lietuvoje, pastaraisiais metais užtvindytoje tuščios ir vulgarios masinės kultūros. Kartais drebu: štai nesulauksiu dar vieno „Liaudies kultūros“ numerio, sužinosiu, kad jis jau užkapotas kaip „mažai skaitomas“, kad žuvo dar viena gyva mūsų atminties ląstelė, kad dėl tariamo lėšų stygiaus (o jų niekada netrūksta baliams ir išponėjusių valdininkų keilionėms!) užspausta liaudies kultūros gyvybės aorta, kaip neretai atsitinka su leidiniais, knygomis, meno kūriniais, turinčiais išliekamosios vertės, tačiau užgožtais visokiu vienadieniu ir pigios paklausos niekalu.

Netiesa, kad skaitytojų yra tik tiek, kiek atspaudžia-
ma žurnalo egzempliorių. Daugiau, o gal žymiai daugiau

šio žurnalo skaitytojų dar negimė, jų bus šimtai ir tūksstančiai, nes be jo ateityje niekas neapsieis, ieškantis mūsų kultūros šaknų. „Liaudies kultūra“ atlieka savotišką kultūros archeologo vaidmenį. Néra mūsų žemėje tūksstančių metų senumo miestų griuvėsių, piramidžių, pirmokščių įrašų, didžios meninės vertės dirbinių, tačiau nuostabiausią dalykų, gal net senesnių už Egipto piramides, mes išsikasame savo kalboje, papročiuose, mitiniuose vaizdiniuose, dirbinių puošyboje, paprastoje dzūkės rugiaptūtės dainoje.

Kartais galvoju – štai leidinys, kuris neprarado ir nepraranda atminties. Juk kultūra pagaliau ir yra bendruomenės, genties, tautos atmintis, jos vertikalus matmuo, kurį praradus prarandama viskas: tauta, kalba, žemė, valstybė.

Linkiu laikytis ir išlikti kartu su viskuo,
kas išliko ir išlieka mūsų žemėje.

JUBILEES

The discussion about magazine's *Ethnic Culture* ten years-long way of development is published.

TURINYS:

Angelė VYŠNIAUSKAITĖ. Etninė kultūra ir pilietiškumo ugdymas: problemos, perspektyvos	1 •
Muzikinio folkloro perkūrimas – galimybė ar pražanga? Diskusija	6 •

MOKSLO DARBAI

Romualdas APANAVIČIUS.	
Baltosios rasės etninė muzika.	
Centrinės Europos europidai	17 •
Eugenija KRUKAUSKIENĖ.	
Baltarusijos ir Karaliaučiaus srities lietuvių istorinis ir kultūrinis tapatumas (sociologinis aspektas)	21 •
Lijana LAUŽIKAITĖ. 1918–1940 m. statytų Lietuvos medinių bažnyčių architektūra	25 •
Bronė SAKALAUSKIENĖ. Kuo rengési, ką avėjo zanavykai	35 •
Kristina BRADAITYTĖ. Lietuvos čigonų šeimos papročiai ir keliavimas	41 •
<i>Kitos kultūros.</i> Jean-Louis MICHON.	
Nuo korano apreiškimo iki islamiško meno	50 •
<i>Skaitymai.</i> Fritjof CAPRA. Regėjimas ir pažinimas	53 •
<i>In memoriam.</i> Alė POČIULPAITĖ. Giedrė...	60 •
<i>Jubiliejai.</i> Dešimtinukas.	
Pokalbis apie „Liaudies kultūros“ 10-ies metų kelio vingius	62 •

VIRŠELIUOSE:

Fulgentas PUČKORIUS. „Kalėdų senelis“.

Medis, polichr., H 51 cm. 1970 m.

„Šeima“.

Medis, polichr., H 53 cm. 1981 m.

Ramūno VIRKUČIO nuotraukos

LIETUVOS KULTŪROS MINISTERIJA

LIETUVOS LIAUDIES
KULTŪROS CENTRAS

LIAUDIES KULTŪRA 1998 Nr. 6 (63)

Žurnalas leidžiamas nuo 1988 metų,
kas du mėnesiai

REDAKCIJOS ADRESAS:

Barboros Radvilaitės 8, 2600 Vilnius

VYRIAUSIOJI REDAKTORĖ

Dalia RASTENIENĖ tel. 61 34 12

SKYRIŲ REDAKTORIAI:

Dainius RAZAUSKAS

– bendrieji kultūros klausimai,
tel. 61 31 61

Vladas MOTIEJŪNAS – etnologija,
tel. 61 31 61

Liudvikas GIEDRAITIS – folkloras,
tel. 61 31 61

Martynas POCIUS – tautodailė,
tel. 30 03 22

Beatričė RASTENYTĖ – korektorė,
tel. 61 31 61

Ramūnas VIRKUTIS – fotografas

Maketas Martyno POCIAUS

Reziumė į anglų kalbą vertė

Sigita JURKUVIENĖ

REDAKCIINĖ KOLEGIJA:

Habil. dr. Simas KARALIŪNAS, Lietuvių kalbos institutas, Antakalnio 6, 2055 Vilnius

Zita KELMICAIKAITĖ, Lietuvos muzikos akademija, Gedimino pr. 42, 2001 Vilnius

Dr. Ing. LUKŠAITĖ, Lietuvos istorijos institutas, Kražių 5, 2001 Vilnius

Habil. dr. Nijolė LAURINKIENĖ, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio 6, 2055 Vilnius

Juozas MIKUTAVIČIUS, Lietuvos liaudies kultūros centras, Barboros Radvilaitės 8, 2600 Vilnius

Prof. habil. dr. Vacys MILIUS, Lietuvos istorijos institutas, Kražių 5, 2001 Vilnius

Dr. Alė POČIULPAITĖ, Lietuvos liaudies kultūros centras, Barboros Radvilaitės 8, 2600 Vilnius

Dr. Daiva RAČIŪNAITĖ–VYČINIENĖ, Lietuvos muzikos akademija, Gedimino pr. 42, 2001 Vilnius

Doc. dr. Krescencijus STOŠKUS, Vilniaus universitetas, Didžiausio 27, Vilnius

Prof. habil. dr. Angelė VYŠNIAUSKAITĖ, Antakalnio 83-22, 2040 Vilnius

© „Liaudies kultūra“

Steigimo liudijimas Nr. 152

Pasirašyta spaudai 1998 12 15

Formatas 60×90/8

Rinkta kompiuteriu. 9 sąl. sp. I.

Tiražas 1100 egz. Užsakymas 2048.

Kaina: prenumeratoriams 4,50 Lt.

Pardavimui – sutartinė

Lietuvos liaudies kultūros centras

Barboros Radvilaitės 8, 2600 Vilnius

<http://neris.mii.lt/heritage/lfcc/lfcc.html>

email: Ifcc@lfcc.lt

Spausdino AB „Spauda“

Laisvės pr. 60, 2056 Vilnius